

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Omkring
BIRKERØD KIRKE

Omkring Birkerød Kirke

*Birkerød
Lokalhistoriske
Forening
og
Arkiv*

Omkring Birkerød Kirke

er udgivet af **Birkerød Lokalhistoriske Forening og Arkiv**

Tekst: Johan Røssel - Christian Schultz - Esbjørn Hiort

Grafik: Josef Salamon

Tilrettelæggelse: **Birkerød Lokalhistoriske Forening og Arkiv**

Fremstilling: 4 Tryk, **Lars Jeppesen**

ISBN 87-87087-00-6

Omslagsbilledet:

Del af kalkmaleri i Birkerød Kirke.

Indhold

	Side
FORORD	7
INDLEDNING	9
LUCIDARIUS	11
Middelalderens tankeverden	
SANKT NIKOLAI KIRKE	15
Træk af en sognekirkes historie	
BYGNINGEN	21
KALKMALERIERNE	37
INVENTARET	45
GRAVMÆLER	67
Epitafier	
Gravsten	69
Kisteplader	75
LORENS TUXEN	
En dansk modstandsmand fra 1600-tallet	79
BIRKERØD PRÆSTEKALD	
Præstekaldet	93
Den gamle præstegård	95
Præsterne	103
SLÆGTEN BIRCHEROD	107
HENRIK GERNER	109
GERHARD TRESCHOW	119
CARL JOHAN HEISE	123
LITTERATUR	131
EFTERSKRIFT	135

Forord

Denne tredje birkerødbog: »Omkring Birkerød Kirke« er som sine forgængere (»Birkerød som det var og er«, 1977 og »Træk af Birkerød sogns historie«, 1979) et resultat af lokalhistorikernes respektfulde og interesse-rede strejftog i Birkerøds fortid, denne gang med vort sogns ældste eksisterende bygning og institution som centralt emne, startende med vor tidligste historiske viden og sluttende med filosofien og forfatteren, professor Frederik Christian Sibberns biografi om vennen Carl Johan Heise, præst i Birkerød 1831-52.

Under redaktionsarbejdet med bogen har vi med undren erkendt hvilket udtømmeligt emne vor sognekirke er, så dette bliver næppe den sidste publikation om Birkerød Kirke.

Hvor det ligger i naturlig forlængelse af det tidligere beskrevne, rækker omtalen af kirkebygningen og dens indretning etc. dog stedvis ind i vor tid af hensyn til en sammenhængende og rimelig aktuel orientering om kirken.

Vi takker alle, der med værdifuld interesse og støtte har vist sympati for foreningens arbejde og retter en særlig tak til Nationalmuseets medarbejdere for råd og vejledning. Alle, der ejer billeder, breve, dokumenter eller har fortællinger eller oplevelser at berette fra egnen, kan deltage i dette arbejde til fælles gavn og fornøjelse og er iøvrigt velkomne som medlemmer. Med indretningen af det lokalhistoriske arkiv på Cathrinelyst vil der blive skabt arbejds- og opbevaringsforhold, der ligner vore søsterforeningers.

Materiale, som foreningen modtager til gave eller i kopi, vil blive opbevaret under foreningens (kommunens) protektion.

En kommende birkerødbog vil fortælle om Birkerød Brandvæsen. Alle, der ligger inde med viden eller billeder om Birkerød Brandvæsens historie, vil indtil juli 1981 kunne nå at bidrage hermed.

Birkerød, i november 1980.

Birkerød Lokalhistoriske Forening og Arkiv.

Tormod Hessel

Jan Larsen

Christian Schultz

Erling Brask

Aksel Jørgensen

Indledning

Ordet kirke kommer af græsk, kyria'kon: Hvad der hører herren til, og bærer i sig både betegnelsen for det kristne gudshus, kirkebygningen, og for det kristne trossamfund, menigheden.

I en bog som denne kommer vægten let til at ligge på det første. Bygningen står der jo, hyggelig og uflyttelig, med sin arkitektur og kulturhistorie. Og der er nok at fortælle om.

Men en beretning om det hus, der i århundreder har dannet rammen om menneskers religiøse udfoldelse her på stedet og om en væsentlig del af deres åndelige og timelige liv, bliver jo af sig selv en tyst fortælling om de mennesker, der generation efter generation skabte og udfyldte rammen: Menigheden og dens præster. Og om alle dem, der måske kun begyndte og endte deres dage i kirken men ikke destomindre tilbragte mellemtiden som levende borgere i sognet.

Der er jo altid nogen, der stikker hovedet frem af historiens anonymitet, og emnet pålægger os at beskæftige os med nogle af disse mennesker og deres tilværelse, der havde tilknytning til kirken. At de satte deres præg bærer kirkens bygning, rum, arkivalier og omgivelser konkrete vidnesbyrd om og nogle af dem var markante personligheder, der er blevet en del af Birkerøds, ja af landets historie.

En af dem, Lorens Tuxen, har for en overfladisk betragtning meget lidt med Birkerød Kirke at gøre, udover at han var sognebarn. Han påkalder dog megen historisk interesse, først og fremmest er han anledning til, at præsten Henrik Gerner overhovedet kom til at spille sin rolle i svenskekriegen. Beretningen om Tuxen er en del af historien om Gerner, og falder den lang må man trøste sig med, at den også er en del af historien om Birkerød Sogn.

Præstegården var, og er, en væsentlig del af kirkens omgivelser. Fra et lokalhistorisk perspektiv må det naturligt være den gamle, nu desværre nedrevne, præstegård, der får sin omtale.

Som introduktion til beretningen om kirken og dens mennesker fortælles brudstykker af den middelalderlige bog, Lucidarius, som et rørende spejlbillede af de menneskers tankeverden, der byggede Birkerød Kirke.

Der er i bogen tilstræbt nutidsdansk, hvor ikke kravet til emnets karakter eller citatets rigtighed har spillet en rolle.

Som undskyldning for mulige fejl og udeladelser må tjene den emne- og kilderigdom, der knytter sig generelt til den danske landsbykirke og for os specielt til Birkerød Kirke. Den kan måske tilskynde læseren til yderligere interesse for, hvad der i tidernes løb er sket *omkring Birkerød Kirke*.

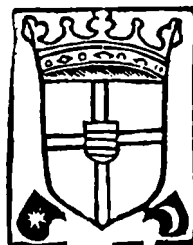
Lucidarius

Middelalderens tankeverden

Omkring 1100 udarbejdedes på latin en almenfattelig fremstilling af den kristne tros lærdomme, messeembedet, med oplysninger om historie, geografi m.m. Bogen brugtes af de menige gejstlige ved undervisning af folket og var opbygget som en samtale mellem en elev der spørger, og en lærer der svarer. Skriftet, som kaldtes Elucidarius eller Lucidarius, latin: »Lysgiver«, blev op mod 1200 bearbejdet på tysk, og derfra vistnok o. 1350 på dansk; det ældste håndskrift er fra slutningen af 1400-tallet; 1510 blev den danske version trykt af Gotfred af Ghemen. Da den nævner Hanstholm i Thy er den muligvis udarbejdet i Vestervig kloster. Gotfred af Ghemen var Danmarks første bogtrykker og trykte bl.a. den første danske bog, »Den Danske Rimkrønike«. Som folkebog fortsatte Lucidarius i nye tryk helt op i 1800-tallet.

Som et akkompagnement til en dansk sognekirkes historie gengives her noget af indholdet. Sådan *har* verden engang set ud, også for middelalderens sognebørn her på stedet og sådan *kan* Birkerød Kirke været blevet indviet. Den tilføjede legende om Nicolaus, der blev kanoniseret som helgenen Sankt Nikolai, er ikke fra Lucidarius men forekommer dog at være i passende selskab.

Sammen med Sankt Klemens var Sankt Nikolaus (dansk: Nikolai) de søfarendes skytshelgen, og utallige stifter, byer og kirker er viet til ham. Nikolaus blev også børnenes skytshelgen, hvilket har medført, at han under navnet Santa Claus betragtes som julemand.

Gotfred af Ghemens bogtrykkermærke.

Vil I vide, hvordan jorden er skabt?

Den er rund som blommen i et æg, og som blommen i ægget svæver den i verdenshavet.

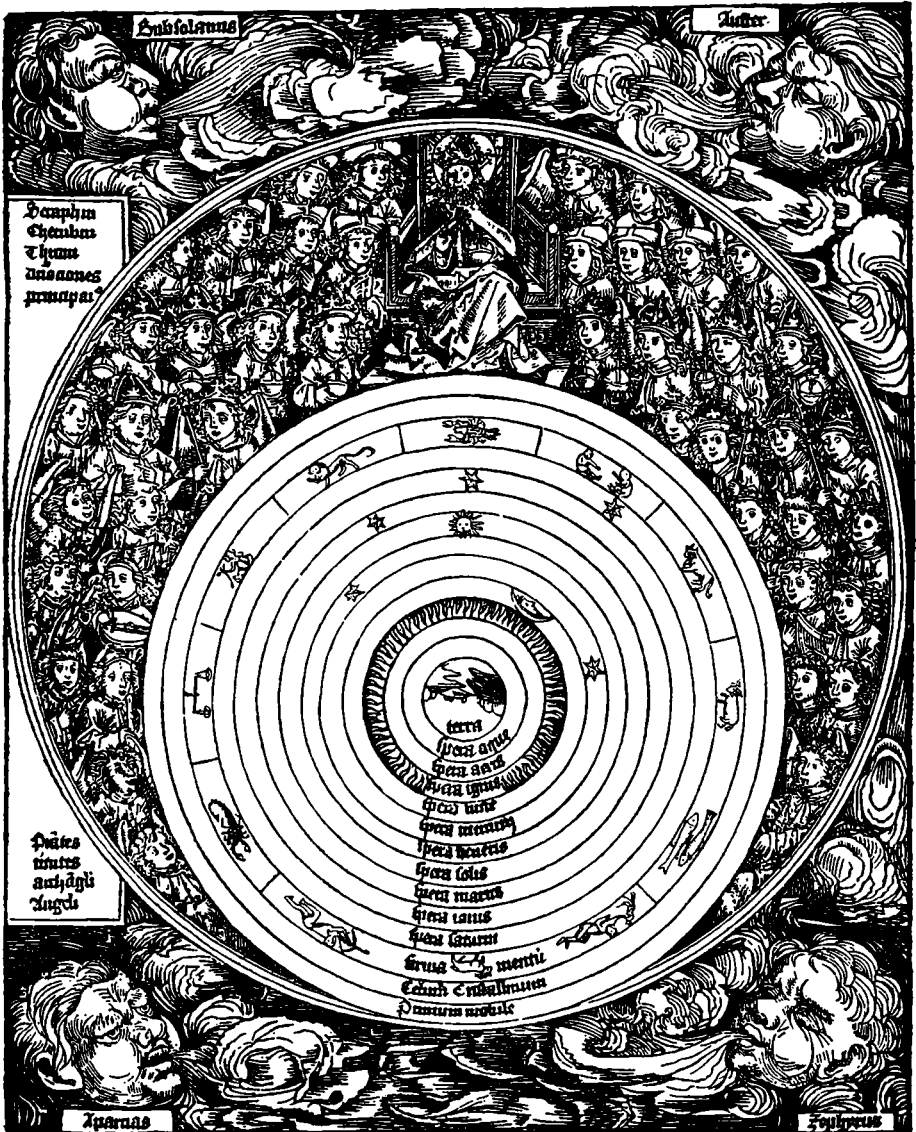
Der er mennesker på alle dens sider. Derfor er der mennesker, som vender deres fødder tvært mod vore. Jorden er ikke fastgjort ved noget, undtagen at den holdes oppe ved Guds magt.

Verden er inddelt i zoner. Én zone er så varm, at ingen kan bo der, og to zoner så kolde at ingen heller kan leve der. Den del af jorden, hvor mennesker boer, er delt i tre zoner som hedder Asia, Africa og Europa.

Asia ligger der, hvor solen står op nærmest Paradis.

Næst Paradis ligger India, hvor der er et stort vand, som hedder Indus,

Lucidarius

Verdensaltet efter middelalderlig Opfattelse.
 Øverst Gud Fader, omgivet af de ni Englekor.
 Indenfor disse de forstellige Himle,
 inderst de fire Elementer med Jor-
 den i Midten. I Hjørnerne
 de fire Vinde.

men det er ikke muligt at komme til Paradis, fordi det ligger så højt, at det når over skyerne.

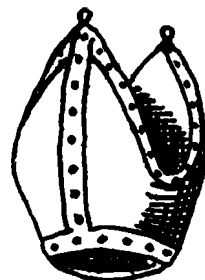
I India er bjærg af guld og sølv, men de bevogtes af drager og griffe. Der er også et bjærg, som hedder Caspius, hvor der findes folk, som kun æder menneskekød eller rå kød.

Der er også folk, som dræber deres forældre, når de bliver gamle. Andre har kun eet øje i panden og et andet i nakken. Atter andre har kun een fod, men dog løber de så stærkt, som en fugl kan flyve.

Nær India ligger Mesopotamia og der er en by, som hedder Ninive. I det land er Babelstårnet. Næst derved ligger Palæstina og siden kommer Ægypten, hvor der er et bjærg, som hedder Kaukasus. Der lever Amazonerne. I Europa ligger Romerriget, Valland, Tyskland, England og Skotland. Her ligger også Danmark, Norge og Sverrige.

Ved Africa er en ø. Der er et træ, som kaldes Ebanus. Det brænder ikke i ild og rådner aldrig.

I Africa ligger også Jerusalem, hvor Jesus Christus led død og pine for alle syndige mennesker. Nogle siger dog, at Jødeland ligger i Asia.

Mitra: Bispehue

Vil I vide noget om himlen?

Der er tolv himle og syv planeter. Hver planet er fæstet til sin himmel. Den nederste planet er månen. Hver planet er næsten så stor som jorden, men solen er otte gange større. Månen låner sit skin af solen, men når solens skin hindres af himlen og skyerne, da bliver månen mindre og mindre at se, thi den har selv ikke noget lys. Afstanden til månen er så lang, at det ville tage en mand 500 år at gå til månen, dersom han gik 10 mil hver dag. Rundt om hele jorden er 12080 mile.

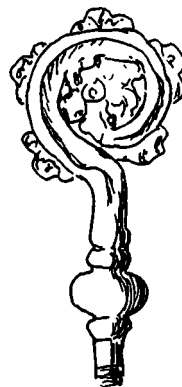
Vil I vide, hvordan det gik til, da denne kirke blev indviet? Først blev der rejst et telt til biskoppen, og her stod relikvierne. Så kom biskoppen kørende med kåbe, mitra, ring og stav. Der blev læst af Davids salmer, de 7 bodssalmer og sidst Agnus Dei og Kyrie Eleison. Derpå blev salt og brød indviet, og en diakon blev lukket ind i kirken, og biskoppen og de præster, som var med ham, gik med tændte lys 3 gange rundt om kirkehuset og bestænkede det med vievand.

Hver gang de kom til indgangen, standsede biskoppen, slog med sin stav på døren og råbte: »Opløft jer I døre, I evige porte, at ærens konge kan drage ind.«

Inde i kirken svarer diakonen: »Hvem er den ærens konge?«

Og bispen svarer: »Det er Herren stærk og mægtig, Herren mægtig i strid.«

Efter tredie rundgang råber bispen: »Luk op« og går så ind i kirken.

Bispestav

Relikvie: Undergående helgenlevn. Mitra: Bispehue. Vievand: Viet vand til rituel renselse af menigheden. — Agnus Dei: (latin: Guds lam) Jesus, påkaldelse som led i katolsk messe. — Kyrie Eleison: (græsk: Herre, forbarm Dig), led i katolske messe.

Bisp og præster kaster sig på deres ansigt foran alteret. Derpå tegner bisp-
pen med sin stav over kirkegulvet fra hjørne til hjørne det latinske og det
græske alfabet.

Han uddriver det onde af salt og vand, blander det med aske og vin og be-
stænker kirken med denne blanding. Han går tre gange rundt om alteret
og synger: (ps. 51-9) » Rens mig fra synd med Isop, så jeg bliver ren, to
mig så jeg bliver hvidere end sne « .

Han stænker gulvene med vievand og under bøn vier han kirken til Guds,
Jomfru Marias og den hellige Nicolaus ære.

Til sidst holder han i kirkedøren en tale om ærbødighed for det hellige
sted, om tiende og offer.

Og vil I så vide noget om den hellige mand, som denne kirke er viet til?

Legenden siger: Nicolaus var biskop i Myra i Lilleasien. Han døde om-
kring 350 og ligger begravet i Bari.

Han fødtes af velhavende forældre. Hans fromhed viste sig allerede i den
spæde barndom, da han nægtede at die hos sin moder onsdage og freda-
ge, som var fastedage.

Da hans forældre døde, arvede han familieformuen og besluttede at an-
vende den til Guds ære.

Da han hørte, at en fattig slægtning for at undgå at dø af sult måtte sælge
sine døtre som skøger, kastede han, selv uset, en guldklump ind gennem
hans vindue. Slægtningen giftede da den ældste datter bort og gav hende
guldklumpen som medgift. På samme måde fik også de to yngre søstre
medgift. Nicolaus blev biskop i Myra, skønt han først energisk afslog det,
men en røst havde sagt til de forsamlede biskopper at de skulle vælge
ham.

Da Myra blev ramt af hungersnød lå nogle skibe i havnen med en hvede-
last bestemt for kejseren.

Nicolaus fik skipperen til at udlevere en del af hveden, men siden viste det
sig at der stadig var lige meget hvede tilbage. Ved en anden lejlighed be-
friede han tre uskyldige riddere fra at blive henrettede.

Engang skal han have opvakt tre drenge, som en værtshusholder havde
ladet slagte og partere og gemme i et kar.

Han er beskytter af sømænd, sygehuse, kroer, advokater, apotekere og
parfumehandlere.

Sankt Nikolai dag er 6. december.

Sankt Nikolaus

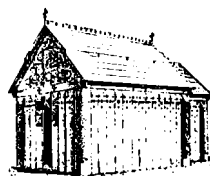
Sankt Nikolai kirke

Træk af en sognekirkes historie

Birkerød Kirke blev i gammel tid viet til Sankt Nikolai og fik derved navnet Sankt Nikolai kirke. Det fremgår af en alterkande og en gammel indskrift på prædikestolsopgangen. Som kirken idag står, er den resultatet af 800 års brug som sognets åndelige tyngdepunkt og af århundredernes byggearbejder, iværksat for at den altid på bedste måde har kunnet tjene til denne brug.

Hvornår den ældste kendte kirke i Birkerød blev bygget, kampestenshuset med træloft og spåntag, ved vi kun nogenlunde. Antagelig i 1100-tallet, måske i begyndelsen af Valdemarernes lange, lyse regeringstid. Biskop Eskild var den første, der byggede i teglsten, blandt andet Esrom kloster i 1150'erne og de ældste mure i Birkerød Kirke, kampestensmurene mellem koret og våbenhuset, må antages at være fra før da.

Den har lignet landets andre kirker, som kirkerne i Danmark altid har lignet hinanden på grund af vores jævne og ensartede kulturforløb. Før den har der sikkert eksisteret en trækirke, men ingen dansk trækirke har overlevet ildebrand og anden ødelæggelse, og vi har ringe kendskab til dens udseende, men fund og bevarede, omend yngre, norske og svenske trækirker giver et indtryk.

Trækirke

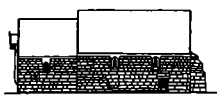
Hvad de hed, de første kirkebyggere, ved vi ikke. De må have været en slags nybyggere på stedet, for landet var i sin vorden. I Hedeby oprettede Ansgar antagelig sin skole i 827, og der lød Danmarks første kirkeklokke i 854. I Ribe sad 1010 Jyllands første biskop med et dansk navn, Odinkar, uddannet i Bremen. Ude i verden anlagde Benedikt af Nursia Europas første klosterorden, Benediktinerne, Ansgars orden. Europas mægtigste fyrste var den tysk-romerske kejser. Bremen spillede en vigtig rolle, der døde Ansgar som ærkebiskop, og hans ven og efterfølger i embedet, Rimbert, skrev »Ansgars levned«. Og 1099 erobrede korsfarerne Jerusalem.

Men over Danmark var fortidsmulmet først ved at lette, man skrev stadig med runer og endnu i 1068, da Adam af Bremen berejste Danmark, var Nordøstsjælland dækket af en temmelig ubeboet og utilgængelig stor-skov. Da var der på hele Sjælland 150 kirker. (Adam af Bremen var præst og skolemester i den store domkirkeskole i Bremen og udfoldede en stor og vågen rejse- og skribentvirksomhed).

I tiden mellem år 1000 og år 1300 medførte landvæsenets udvikling, at der

her i landet blev foretaget store nyopdykningsarbejder og anlagdes et betydeligt antal småbyer, »torper«, på den lettest tilgængelige alminding. (Almindingen var de øde eller skovbevoksede egne, der henlå uden for bebyggelserne og senere i henhold til Jyske lov tilhørte kongen, men hvis græsningsret ofte var bøndernes). Når almindingsjorden slap op, greb man til rydning af skoven, og de opståede landsbyer fik ofte endelsen »rød« i navnet.

Udviklingen tog fart i midten af 1100-tallet, og antagelig på den tid blev der først ryddet skov her på stedet, som det siges, af en mand ved navn Bjarke, deraf stedets navn. Skoven og overdrevet, som strakte sig udenfor det efterhånden ryddede areal, fik derfor også senere navnet Birkerød Kirkeskov.

Romansk stenkirke

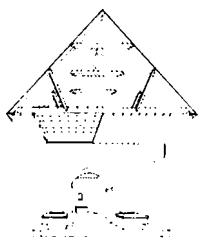
Det synes mærkeligt, at den kirke, som skulle tjene Birkerød sogn, blev opført i sognets udkant, for det oprindelige sogn var et af Nordsjællands største, det strakte sig fra Furesø til Øresund og omfattede endog Hven. Det var nok heller ikke fordi Birkerød, som gav sognet navn, var egnens betydeligste landsby; både Isterød, Sandbjerg og Høsterkøb havde — ialtfald i nyere tid — mere end det dobbelte antal gårde.

Men mange af de ældste kirker blev opført på steder, hvor den gamle hedenske tro havde haft helligdomme, og det er måske grunden til, at Birkerød Kirke kom til at ligge så afsides. I præstegårdshaven lå således i ældre tid en stor, nu forlængst sløjfet gravhøj og ved den sydøstlige indgang til kirkegården ligger som trædesten stadig en stor, flad sten med soltegn, skålformede fordybninger. Det er vistnok den samme sten, som i en senere, kristen tid i folkemunde kaldtes selvmorder-stenen; den sad da vest for indgangen på et højere sted i kirkegårdsmuren, og det var den man trådte op på for at bære mennesker, der var døde for egen hånd og derfor ikke fortjente hele det kristne begravelsesceremoniel, *over* kirkegårdsmuren og ikke *igennem* den.

Sagnet fortæller iøvrigt, at der var strid om, hvor kirken skulle ligge, og stedet blev da valgt efter hvor to løsslupne, hvide stude lagde sig til hvile.

Birkerøds første beskedne stenkirke har været i den stil, eftertiden har kaldt romansk, med rundbuede vinduer og døre, og har bestået af blot et kor, der var forbeholdt præsten og et noget større skib, der var menighedens plads. Ingen apsis (halvrund udbygning i østsiden). Indvendig har den været enkel indtil det nøgne med et hovedalter, på katolsk vis et eller to sidealtre, samt en døbefont midt i skibets vestlige del, intet andet.

Kirken har været selvejende fra starten. Tienden, hvis indførelse skabte det økonomiske grundlag for dens opførelse, deltes jo mellem præsten, kirken og — som regel — bispens. Og den har været selvstyrende under bispens tilsyn.

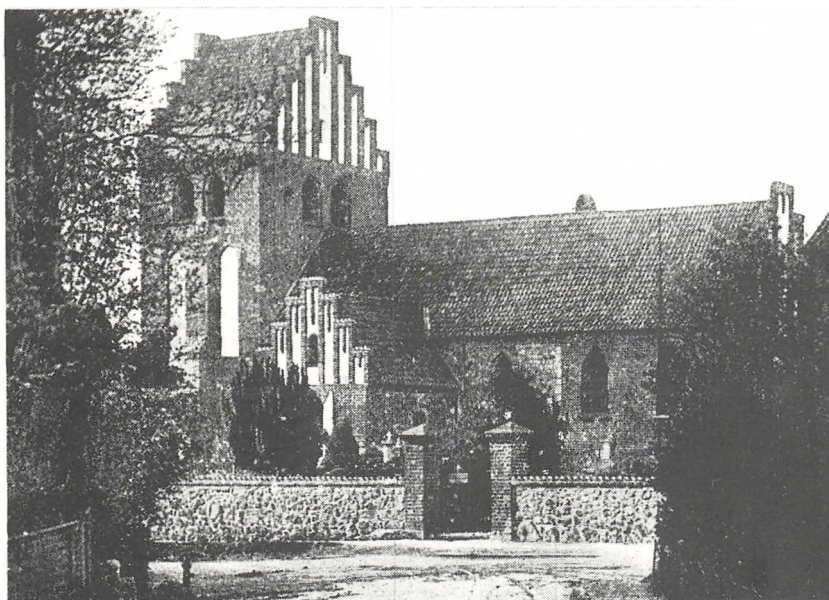
Interiør fra romansk landsbykirke

Med menighedens vækst måtte middelalderkirken gentagne gange udvides. Omkring 1200 er skibet forlænget og et kapel er bygget til, nok et udtryk for den voksende helgendyrkning. Kapellerne blev almindeligvis stiftet af tidens stormænd og ofte i den hensigt med tiden at benytte dem som slægtens gravsted.

Som regel blev kun fattigfolk begravet *udenfor* kirken men dog på kirkegårdens indviede begravelsesplads. I kapellerne opstilledes gerne andre indviet til en eller flere helgener. Omkring dronning Margrethe I's tid blev bjælkeloftet erstattet af hvælvinger. Det var på mode, og det var mere brandsikkert.

I det sidste halvandet århundrede før reformationen fik koret, også kaldet lavkirken eller lillekirken, samme bredde som skibet, langhuset, og kaldtes derefter et langhuskor. Denne udvidelse er, ligesom de senere bygningsændringer, gjort i munkesten og i gotisk stil. Sakristiet, præstens opholdsrum, kom til, våbenhuset, tårnet, som var et vældigt projekt, og det gamle kapel blev erstattet af det nuværende dobbeltkapel, det 'katolske' kapel. Disse bygninger hører tidsmæssigt sammen og dobbeltkapellet ved vi er fra før 1503, årstallet er malet på en af hvælvkapperne.

I denne periode var det nok så meget byggelysten som pladsbehovet der fik projekterne i gang. Landbruget havde gode tider i løbet af 1400-tallet og dermed også landet, hvis hovederhverv det var, og kirken, som derved fik større tiende. Velstanden gav mulighed for kirkebyggeri, der måske ikke var nogen større nødvendighed men snarere en præsentation af kirkens velstand, menighedens gudfrygtighed og sognets formåen. Kirketårnet repræsenterer et sådant byggeri.

*Birkerød Kirke 1925.
Til venstre for lågen
ses »selvmorderstenen«.*

Den tidlige tilknytning til den østlige del af sognet (Hørsholm) har vi 1301 på skrift i et testamente fra ridderen Jon Joensen Litles arving, Cæcilie, og i dele af bygningen og dens inventar.

Cæcilie ejede Hørningsholm og betænkte blandt andre kirker også Birkerød.

Tilknytningen har nok ikke haft karakter af patronatsret, som det andre steder hændte, når rige, kongelige eller adelige, for eksempel fordi de var bygherrer, fik ret til at indstille til præsteembedets besættelse (jus patronatus/jus vocandi) og dermed fik lokal prestige. I katolsk tid har patronatsretten dog næppe givet dem rådighed over tienden.

Om ingen af byggearbejderne vides, hvem der gjorde dem eller bekostede dem — måske netop fordi kirken i almindelighed havde godt råd selv — men de gav på det nærmeste kirkebygningen dens nuværende skikkelse.

Efter reformationen i 1536 var den katolske kirkes magt og pengemidler ikke længere de samme.

Kongen, landets verdslige overhoved, blev også dets gejstlige, bispetienden forvandlede til kongetiende, og ved siden af provstens gejstlige tilsyn fik kongens lensmænd regnskabskontrol med de kirker, der ikke i forvejen var underlagt privat patronatsret.

Med denne indflydelse betragtede kongemagten efterhånden hyppigt sig selv som kirkeejer og disponerede over kirkerettighederne til belønning af adelige godsejere eller — når pengemangelen nagede — som salgsobjekt. På den måde kom mange kirker under private patroner. Men pligterne til at vedligeholde kirkerne fulgte med.

*Frederik III's
dronning
Sophie Amalie*

Birkerød Kirkes historie fik sit eget særlige forløb. Kronen havde fra slutningen af 1500-tallet interesser i sognet. I 1587 erhvervede den Eskemosegård og i 1606 anbefalede Christian IV to kandidater til menighedens valg, brevet citeres i afsnittet om kirkens præster. Dronningens kollatsret (anbefalingsret) blev fastslået i 1657, og kronens højhed og patronatsret henlagdes året efter under Hørsholm len, der tidligere havde tilhørt Christian IV's datter, Eleonora Christine, men nu ejedes af hans svigerdatter, Frederik III's dronning Sophie Amalie. Kongehuset blev således »ejer« af Birkerød kirke, og præsten i Birkerød prædikede også i kapellet på Hørsholm slot.

Den 21. august 1688 fik Henrik Gerner kongelig tilladelse til at oppebære kirketienden mod til gengæld at sørge for kirkens vedligeholdelse og svare den sædvanlige afgift efter matrikulen, syv pund rug og fem pund byg. Denne ordning gjaldt også for hans efterfølgere frem til 1841, da Carl Johan Heise var præst.

Der var dog her og der i landet vanskeligheder med vedligeholdelsespligten både for kirkerne og for kirkegårdene. I en skrivelse fra Danske Kancelli 1791 hedder det, at »Mange kirkegårde mangle porte og låger, ja der

skal adskillige steder drives ubillig handel med græs, som vokser på grave-
ne, hvorved disse af kvæg bliver nedtrådte og svin gives adgang til at
opæde de dødes legemer...«. Og i Birkerød var forfaldet på bygninger og
inventar allerede i 1732 så omfattende, at dronningen, som det før var
sket, påtog sig reparationen. Den strakte sig over flere år og kostede 3000
rigsdaler.

I 1771 henlagdes godset Hørsholm amt og dermed sognene Birkerød,
Bloustrød og Karlebo under Frederiksborg amt og i 1784 udskiltes Hørs-
holm, Rungsted, Vallerød og Smidstrup af Birkerød sogn under navn af
Hørsholm sogn, dog som anneks til Søllerød sogn. Kirken tilhørte nu am-
tet og Birkerød sogn som havde omtrent den udstrækning, vi har kendt i
vort århundrede. I 1939 udskiltes også Usserød.

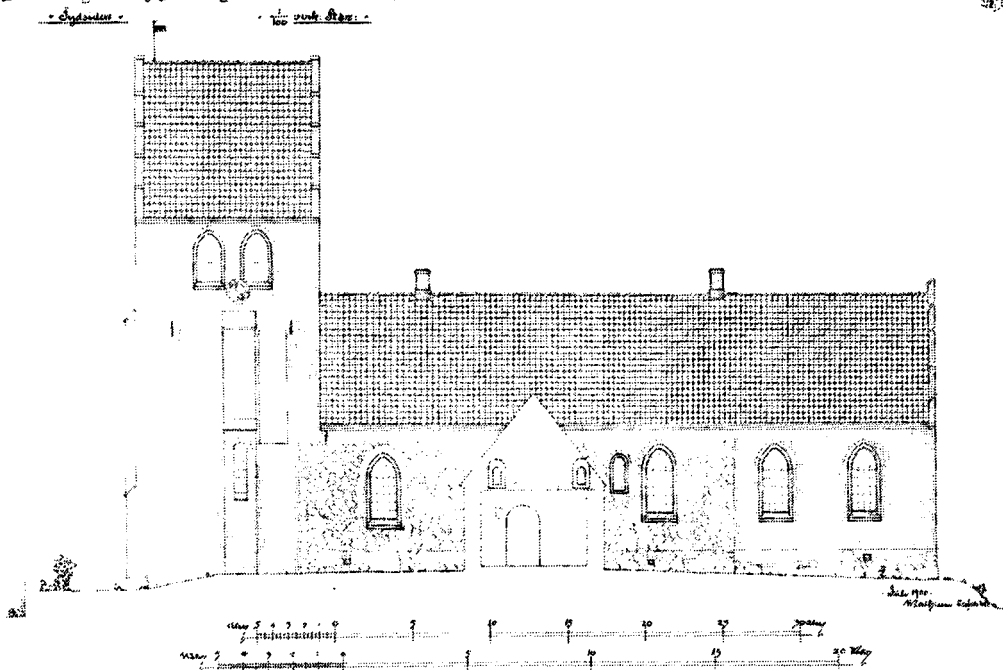
Da tienden ingen fordel var for kaldet, overtog jordebogskassen (det of-
fentlige) i 1841 efter ansøgning fra den daværende præst — det var Heise
— kirken med tiende til fremtidig vedligeholdelse. Kirken var da i brøst-
fældig stand men blev senere for statskassens regning sat i god stand.

I 1874 androg Birkerød sogneråd Frederiksborg amtsråd om tilladelse til
at købe Birkerød Kirke for en købesum af 500 rigsdaler, med ret til at op-
pebære det i 1759 fastsatte tiendevederlag, 148 rigsdaler i penge og 1 tøn-
de 3 skæpper rug, 11 td. ½ skp. byg og 1 td. 3 skp. havre samt med for-
pligtelse til at frede kirkens historiske minder, hvilket approberedes. Der-
med var kirkens ejerskab atter tilbage i det lokalsamfund, der havde byg-
get den.

4. Frederiksborg Amt - Aggers Herred - Birkerød Kirke 4

27. 11.

Birkerød Kirke, sydsiden. Efter Nationalmuseets opmåling og fine optegning (Aage Mathiesen) juli 1900 med målangivelse i såvel alen som meter og i 1/100 af virkelig størrelse. De romanske byggeafsnit og de tidligste vinduer er klart markerede. (Nat. mus.)

Bygningen

Kirken blev bygget i den sydlige del af den gamle by, på en bakke, der derefter blev kaldt kirkebakken. Den har faldt bort fra byen undtagen mod nordvest, hvor kirkegården flere gange er blevet udvidet.

Kirken blev, som det er skik, lagt på en øst-vest akse med koret mod øst men lidt skævt, så orienteringen har afvigelse mod syd.

Den første romanske kirke bestod af skib og kor alene, sikkert med sadeltag, den almindelige tagform, hvor de to skrå tagflader mødes i mønningen.

Tagbeklædningen har været enten spån (som endnu ses i Norge og Sverige og endda efterlignes i moderne tagdækningsmaterialer) eller »bæverhaller«, middelalderens ældste, flade tagsten af tegl, en efterligning af tag-spån.

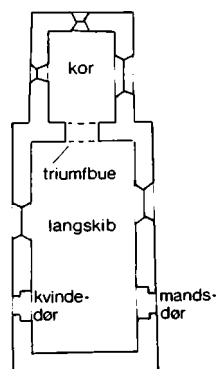
Tagkonstruktionen har været i egetræ og kirkeskibets loft har været fladt med påsømmede eller på bjælkerne lagte brædder.

Skibet var, fra sokkel til murrem, en henved 5 m høj bygning af rå marksten, som istiden efterlod, med en rektangulær grundflade hvis ydre mål var omkring 8 m i bredden og 13½ m i længden, omtrent det gyldne snits mål. Hjørnestenene har været kløvede kampesten eller kvadre af frådsten (kridtsten) hvilket også gjaldt muråbningerne ved døre og vinduer. Rå eller kløvet kamp var materialer her på øen, jyderne tilhuggede dem. 1200 af middelalderens 1700 danske kirker var bygget af granit slået i kalkmørtel.

I østenden har der gennem den runde kor- eller triumfbue været adgang til koret, lillekirken, en smallere og lavere bygning med omtrent kvadratisk grundflade. Triumfmuren har været rummenes fælles væg, og korets ydre mål har da været 5 m i længden og 6 m i bredden.

I hver af skibets langmure har der i 3 meters højde været 3 vinduer, og mellem de vestligste vinduer i begge sider har der været en dør i gulvhøjde. Den sydlige dør var mændenes indgang, kvindernes den nordlige, der i senere tid i mange kirker er tilmuret. Da der kom stolestader i kirken, ofte først efter reformationen, bevarede kønsrollemønstret: Spindesiden, hvor kvinderne sad, nord for midtergangen, sværdsiden, mændenes, syd for. Dette forklarer naturligt benævnelsen på det som regel til sydsiden lagte våbenhus.

Vinduerne var små, cirka 1 m høje og 60 cm brede og har udvidet sig

Plan af
romansk kirke

tragtformet udad og indad. I Birkerød er de to sydvestligste stadig bevaret men blev allerede i middelalderen tilmuret indvendigt og ses nu som spor over våbenhusets loft som skitseret på tegningen side 20. De indmurede rammer har været af egetræ. Bag kapellet er der rester af de tilsvarende vinduer på nordsiden. Dørene er i brug den dag i dag men i stærkt ændret skikkelse. Blandt andet er anslagsfalsene borthuggede da dørene måtte gøres bredere. At kirken var solid og dengang også skabt til at søge tilflugt i, ses af de dybe huller i norddørens karm, beregnet til en lukkebom, en svær bjælke, der kunne anbringes ved at skydes ind i den østlige karm og tilbage i den vestlige og stænge døren forsvarligt.

Der kan have hængt en kirkeklokke på kirkemuren eller i en fritstående klokkestabel. Kirkeklokker behøver intet tårn.

Indeni var døbefonten vest for dørene det eneste inventar. Af siddepladser har der højst været faste — sikkert murede — bænke langs skibets vægge. På skibets østmur på hver side af triumfbuen har der måske stået altre, eventuelt i murnicher, det ene viet til Guds moder, Jomfru Maria, det andet til Sankt Nikolai. I koret stod alterbordet. Koret har måske haft vinduer i sidevæggene, måske i gavlen.

Kirken har ligget på sin bakke som stedets største og stærkeste bygning i stadig påmindelse om kirkens velmagt og trygge beskyttelse for menigheden.

Den oprindelige romanske kirke er i tidernes løb undergået flere større bygningsændringer. De nævnes til indledning kort og beskrives siden hver for sig. Tidsrækkefølgen er højst usikker, her er anvendt den, sagkundskaben synes at hælde til. Sådan *kan* forløbet altså have været.

Byggestil og -måde er et af hjælpemidlerne i tidsbestemmelsen, men mangler der fuldstændig karakteristiske enkeltheder, som tilfældet er ved de mod vest forlængede skibsmure, bliver dateringen grov.

Udvidelserne synes at være sket i to tempi, dels i 1200-tallet, dels i 1400-tallet. Stilmæssigt falder de også i to epoker, en senromansk og en gotisk. For eksempel må hvælvyggeriet være det seneste af de tidlige udvidelser og fra første trediedel af 1300-tallet.

Ved studium af selve kirkebygningen kan man med egne øjne følge mange af stadierne i byggeriet, nogle velbevarede og bastante, andre kun som spor. Atter andre er skjult af senere arbejder.

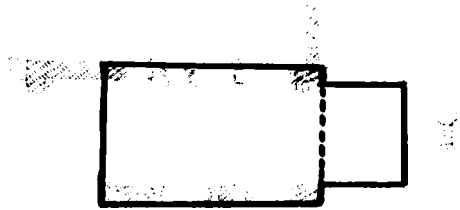
Af det romanske resterer — udover de allerede nævnte, vinduessporene og dørene — også grundmurene til det gamle, smalle kapel. De ligger under det nuværende korgulv og så sidst dagens lys da gulvet blev omlagt i 1925.

Vinduerne i sydmuren blev muret til i begyndelsen af 1200-tallet og erstattet af større, også rundbuede vinduer, hvilket måske var indledningen til de tidlige byggearbejder.

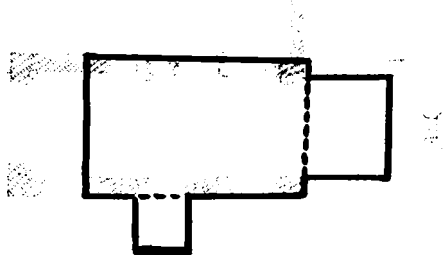
Bygningsændringer i Birkerød kirke Senromanske afsnit 1200-1325

*Den oprindelige
romanske kirke*

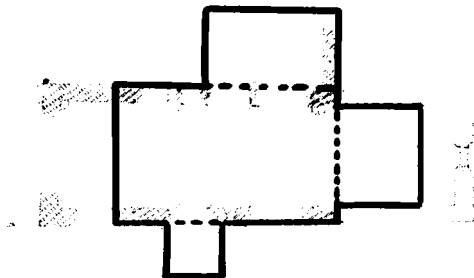
*Vinduerne
ændres til
det større*

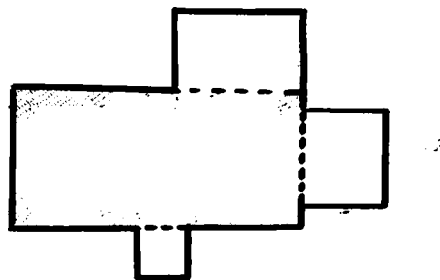
*Våbenhus bygges
i syd (usikkert)*

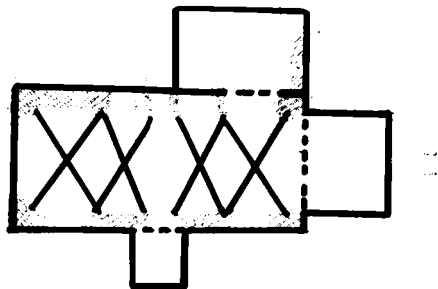

*Kapel bygges
i nord*

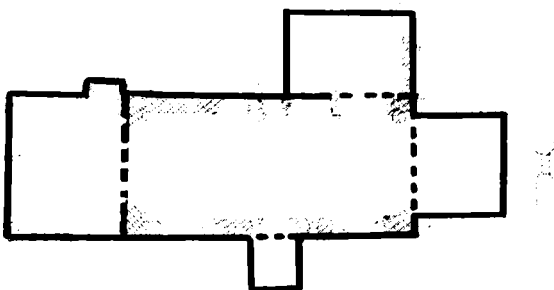
*Skibet forlænges
mod vest*

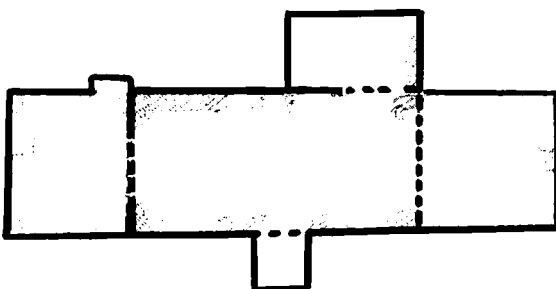
*Skibet får
hvælvinger*

Kalkmalerierne

*Tårnet bygges
ved skibets
vestgavl*

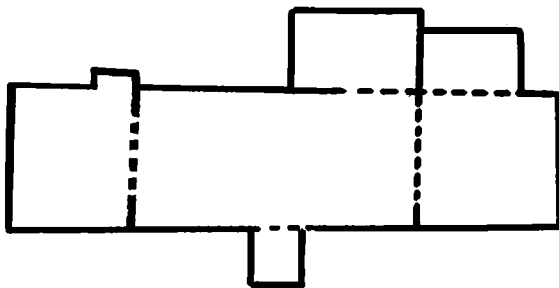
Bygningsændringer i Birkerød kirke
Gotiske afsnit 1400-1503

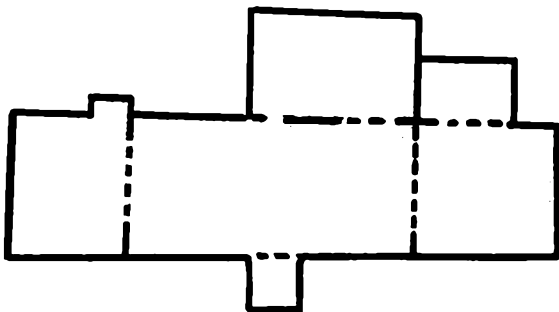
*Koret udvides i
bredden og
mod øst*

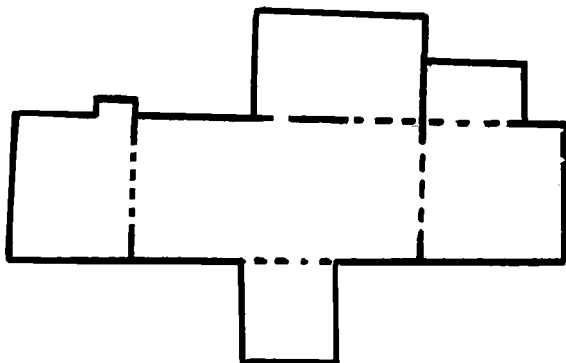
*Sakristiet bygges
i nord*

*Dobbeltkapellet
erstatte
ældre kapel*

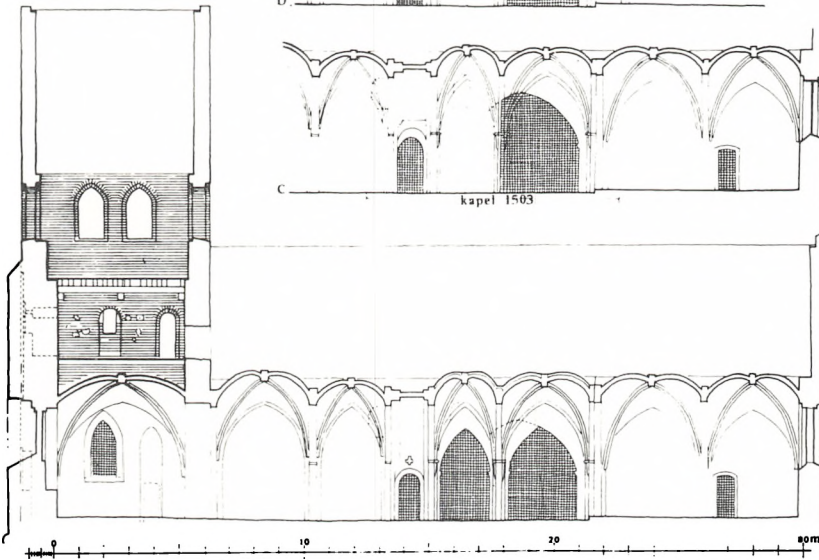
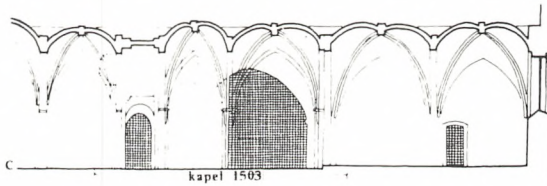
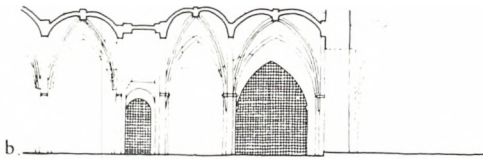
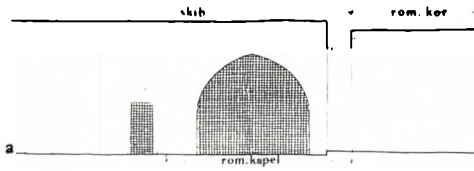
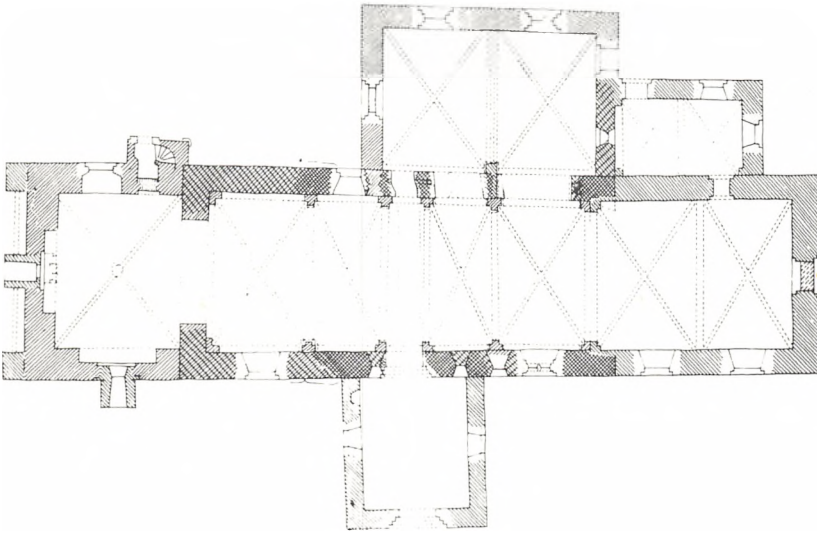
*Våbenhuset
bygges i syd*

NORD

Birkerød Kirke, plan og langsnit af kirken i dag. Den kraftige krydsskravering er de romanske bygningsafsnit. Nederste snit viser arkaderne fra 1925-restaureringen, derover a. efter opførelsen af det senromanske kapel, b. efter kirkens overhvælvning og c. efter opførelsen af det senmiddelalderlige kapel. Efter Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, 2. bind (tidligere tegninger suppl. 1967 Elna Møller). →

Kapellets sydside vendte ind mod kirkeskibet og i skibsmuren blev hugget en stor arkade på henved $4\frac{1}{2}$ meters bredde, der åbnede for indblik i kirkerummet. Foroven afsluttedes arkaden af en svag spidsbue. Den store, smukke arkade skulle blive anledning til en anden af Birkerød Kirkes bygningsejendommeligheder, som der senere skal fortælles om.

Vestforlængelsen af kirkeskibet *kan* have været det første større tilbygningsarbejde, men *kan* i et logisk udvidelsesforløb nok snarere dateres senere end kapellet. Forlængelsen er dog givet ældre end hvælvingerne, eftersom den eller de to vestligste skibshvælvinger hviler på de tilkomne vestmure. Begge dele er muligvis led i samme faste plan. Byggematerialet er det samme som i det øvrige romanske skib, men kampestenene er større og kløvede. Flere af kampestenene nederst i muren er rejste, det regnes ofte for et gotisk stiltræk.

Den gamle vestmurs plads kan stadig ses, dels i murværket over hvælvene, dels af syldstenene (hvorpå gulvkonstruktionen hvilede), der endnu står i de gamle hjørner i syd og nord. Over sydhjørnets syldsten er der 490 cm til den romanske murs overkant, der omtrentligt angiver bygningens højde til noget over 5 m.

Munkeskifte

Da man byggede vestforlængelsen flyttede man så at sige den gamle vestgavl ud. Hjørnesteinene var imidlertid for lave i den nye mur, terrænet falder jo, og de øverste skifter er derfor bygget i munkesten. Munkesten er som bekendt tegl som vore mursten men større, cirka $9 \times 13 \times 24$ -32 cm. De i Birkerød anvendte er omkring 26 cm lange.

Polsk skifte

Forlængelsen gjorde kirkeskibet $4\frac{1}{4}$ m længere og øgede det indre gulvareal med en fjerdedel.

Hvælvingerne over kirkeskibet, som man byggede, da det gamle trætag blev udskiftet i første trediedel af 1300-tallet, er ribbehvælvinger.

De fire skibshvælvingers indbyrdes placering og størrelsesforhold er så ejendommeligt symmetriske, at hvis man folder en plan over kirken sammen midt i dørfaget (mellem norddøren og syddøren), vil de to hvælvingepar dække hinanden.

Hvælvingerne er næsten samtidige og må på grund af kalkmalerierne være blevet til omkring 1325, eventuelt som et led i samme byggeplan som vestforlængelsen.

Arbejdsgangen i det nye hvælvede kirkelofts tilblivelse har været denne: Først de to østlige fag (mellem koret og dørene), dernæst de to vestlige fag og til sidst det smalle tøndehvælv i dørfaget.

Rækkefølgen underbygges af en del byggeforhold som for eksempel at den åbning til tagrummet, som de østlige hvælv efterlod hvor de slutter over dørfaget, er muret til før dørfagets hvælv blev bygget.

Der har sikkert været rejst en midlertidig væg i dørfaget, for at man i fred kunne holde kirketjeneste i den ene ende af skibet, mens hvælvyggeriet stod på i den anden. Herpå tyder blandt andet to grove bjælkehuller midt i nordsiden og sydsiden af dørfaget.

Men hvorfor fik hvælvingerne deres mærkelige, harmoniske symmetri og indbyrdes størrelse, det ene fag $\frac{1}{3}$ større end det andet og de mindste fag begge placeret inderst mod dørfaget? Forklaringen skal søges i et tidligere byggearbejdes dimensionering, det romanske kapels.

Kapellet stod der med sin arkade og hvælvbyggerne er kort og godt løbet ind i vanskeligheden ved at skulle etablere et frit spænd over 4-5 meter i skibets længde svarende til et diagonalt spænd fra hjørne til hjørne over skibsrummet på omkring 9 meter.

Endskønt dette ikke var et teknisk uovervindeligt problem — det ses af samtidige hvælvbyggerier — gik man uden om problemet i Birkerød. Man nøjedes med kortere spænd, måtte altså bygge to fag hvælvninger, hvis jordbue (den bærende bue der adskiller hvælvingfagene) i den ene side hvilede i skibets nordmur og i den anden side i en pille midtvejs i arkaden.

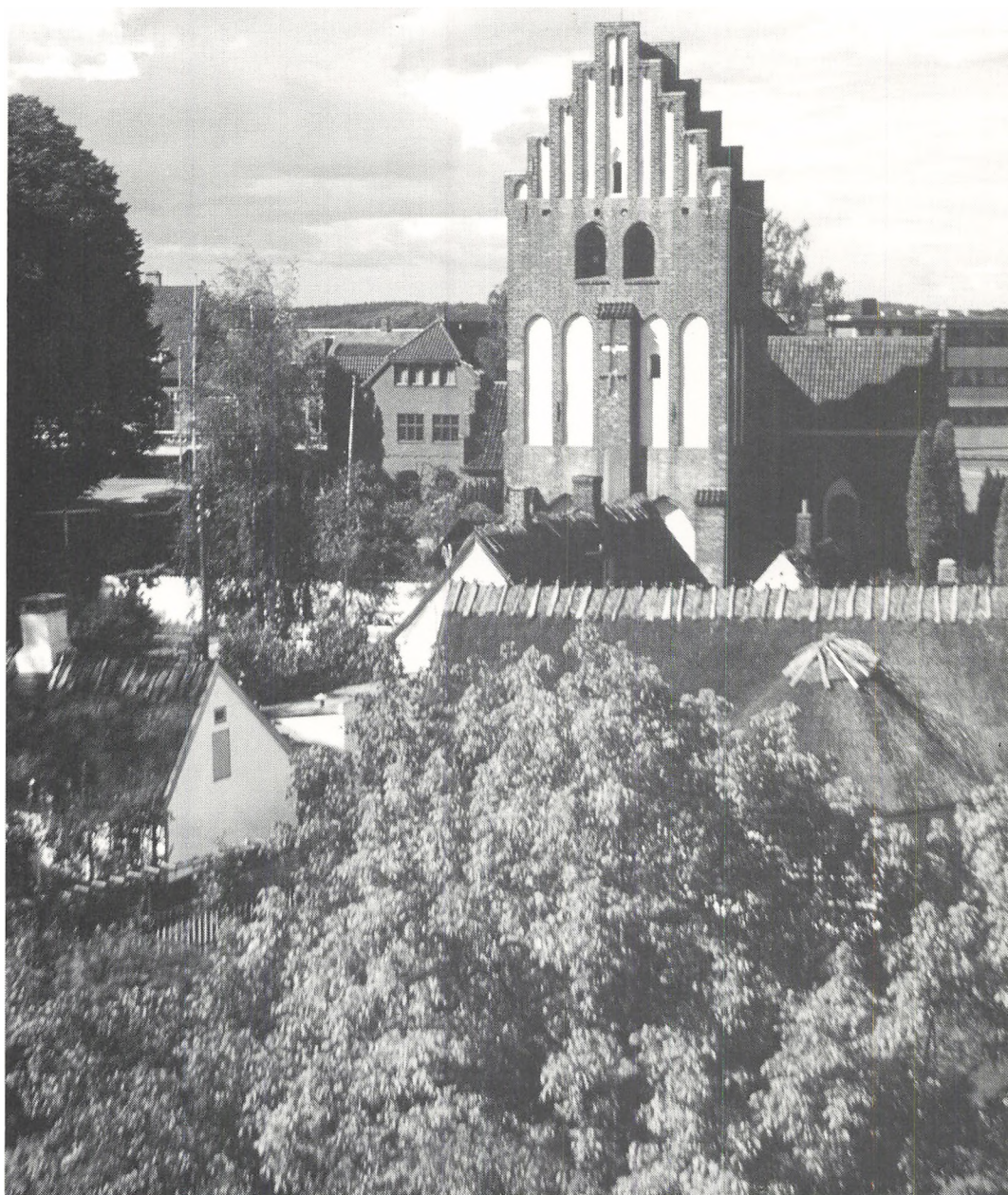
Af de forskellige praktiske og æstetiske hensyn der måtte tages, fandt man åbenbart, at det vejede tungest at kunne bevare det bedst mulige indblik fra kapellet til kirkeskibet i retning af koret. Pillen blev derfor placeret i arkadens vestlige trediedel og tillod derved den størst mulige åbning mod skibet i det østlige fag, hvor der etableredes en spidsbue. Den vestlige del af den gamle arkade tilmuredes. Med pillens og dermed jordbuens placering var de østlige hvælvingfags indbyrdes størrelse fastlagt. Når de vestlige hvælvingfag blev konstrueret spejlvendt hertil, kan der ligge æstetiske hensyn til grund men naturligvis også praktiske overvejelser, om ikke andre så behovet for netop den arealudvidelse, som vestforlængelsen gav.

Skibets overhvælvning efterfulgtes af de udsmykningsarbejder, som delvis har overlevet i de bevarede kalkmalerier og var det sidste store senromanske byggearbejde på kirken.

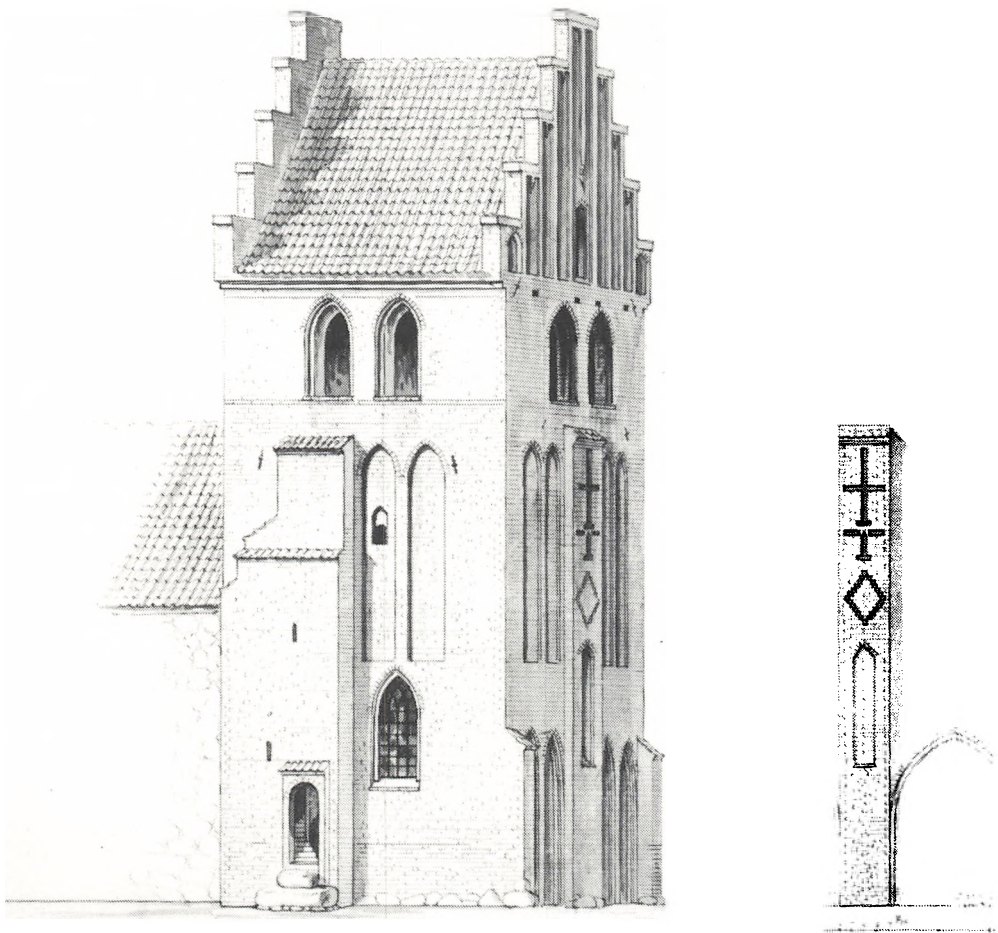
Kalkmalerierne har fået deres eget kapitel andetsteds i bogen.

Tårnets bygning indleder antagelig kirkens gotiske byggeæra, hvis byggeafsnit alle var i munkesten lagt i munkeskifter over en fod af store, rejste kampesten. I munkeskiftet ligger der i det vandrette teglstenslag vekselvis en binder (sten med kortsiden udad) og to løbere (sten med langsiden udad).

Tårnet fik samme bredde som skibet og blev tre stokværk (etager) højt

*Birkerød Kirke set fra laboratoriebygningen i den tidligere statsskole, nu Mantziusgården.
(Foto: Peter Jørgensen.)*

Birkerød Kirketårn. nordre og vestl. side.

*Magnus Petersen
1884.*

Birkerød kirketårn, nordre og vestlige side. Også i juli 1884 præsterede Nationalmuseet (Magnus Petersen) smukke optegninger som et resultat af sommerens opmålinger. (Nat. mus.)

Patriarkalkors

men vistnok ikke på een gang. Da det underste stokværk var fuldført har man fundet det påkrævet at forstærke murene med støttepiller, en i syd og tre i vest, måske på grund af terrænets fald. De tre vestpiller er forbundet med spidsbuer. Derefter er de øvrige stokværk bygget. For en stil­mæssig betragtning er det også tænkeligt, at de to nederste stokværk er fuldført samtidigt, og at klokkestokværket, det øverste, og støttepillerne, som har flere gotiske elementer, hører sammen.

Tårnet gav en yderligere forlængelse til kirkeskibet ved at tårnrummet, der også fik krydshvælvinger, åbner sig mod skibet gennem en høj, bred spidsbue.

Fra tårnrummet var adgang til tårntrappen, en spindeltrappe af kridtsten; adgangen er nu dækket af en spidsbuet spareblænding. (Blændinger er flade, særligt i gotikken anvendte murnicher, der kan have dekorative eller materialebesparende formål). I dag kommer man til tårntrappen fra kirkegården.

Taukors

At støttepillerne ikke var planlagt fra byggeriets start, ses af de små vin­duer, der fra tårnrummet gennembryder sydpillen og midterpillen i vest. De erstatter nogle af de oprindelige store spidsbuede vinduer i tårnmure­ne, hvoraf andre nu fremtræder som spidsbuede spareblændinger, to større i syd og vest, to mindre i nord, den ene dækkende den gamle trappeadgang og den anden omsluttende et vindue.

Den sydlige støttepille og den midterste på vestmuren er særlig høje og når til underkanten af øverste stokværk, klokkestokværket. Tilsvarende har opbygningen over trappehuset på nordsiden samme højde. Trappe­konstruktionen har dikteret dens anbringelse i nordsidens østlige tredie­del.

Lothringerkors

Tårnets ydre er iøvrigt en rigdom af dekorative murarbejder. Iøjnefalden­de er de slanke, spidsbuede blændinger udenpå mellemstokværket, i syd en på hver side af støttepillen, i vest to på hver side af den høje midterpille og i nord to vest for trappehusets opbygning. De fremtræder, ligesom un­derstokværkets spidsbuer og blændingerne øverst i gavlene, hvidkalkede midt i de røde teglmure. Midterpillen i vest har øverst et, ligeledes hvid­kalket, lothringerkors, kirkens vartegn (ofte forvekslet med dobbeltkor­set og patriarkalkorset).

Dobbeltkors

I klokkestokværket er der mod hvert verdenshjørne to glanhuller (klok­ketårnets lydhuller). Øverst afsluttes tårngavlene som trappegavle med ni kamtakker. Denne trappeformede afslutning af murkammen er alminde­lig i gotisk arkitektur og en byggeskik, som vi vel betragter som en væ­sentlig del af den danske landsbykirkes egenart.

Koret, der erstattede det gamle romanske kor, var et langhuskor, altså i skibets bredde, med to fag og tilsvarende krydshvælv. Dermed var skabt

*Sakristiet 1863.
Tegning af M. Jepsen.
(Danmarks Kirker.)*

det store, samlede kirkerum, der var gotikkens ideal. Et spidsbuet vindue i østmuren er i dag blændet og de formentlig samtidige vinduer i syd er ændret. Der er i 1926 indsat glasmalerier udført af Carl Trock Madsen. Motiverne er (øst) den gode hyrde og (vest) bønnen i Gethsemane. Et tilsvarende vindue bag prædikestolen, som dog har muret sprosseværk, er i 1927 også udskiftet med glasmalerier af Trock Madsen med scener fra det nye testamente. Udvendig modsvarer arkitekturen tårnets.

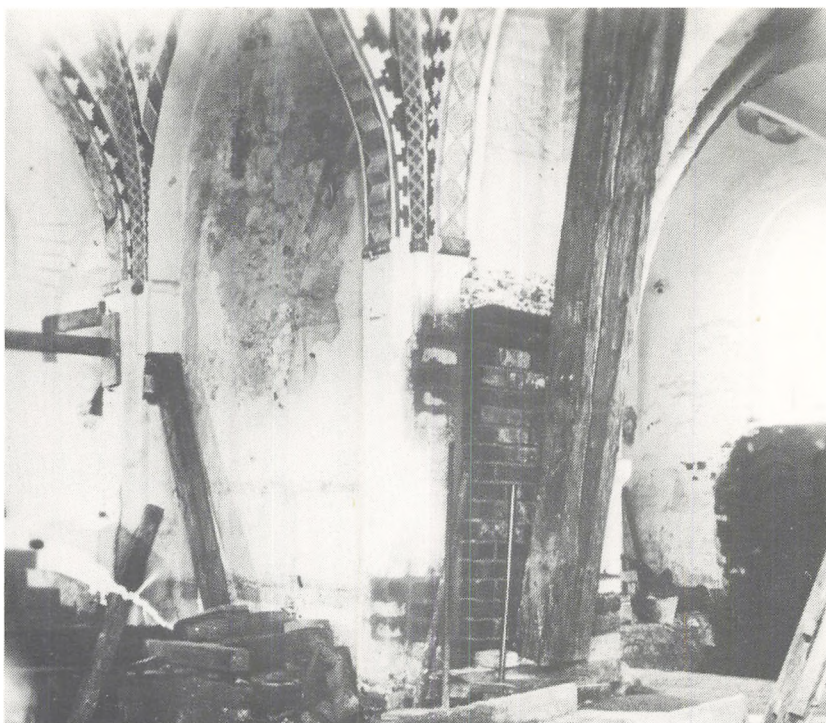
Sakristiet har været planlagt, da koret byggedes, det ses af døren i korets nordside. Sakristiet er det rum i kirken, hvor tingene, der hører til gudstjenesten, opbevares, og hvor præsten opholder sig. Det er sjældent, at det som i Birkerød er længst i øst-vestlig retning. Alligevel har det gavlen mod nord. De to fag hvælv ligger ved siden af hinanden øst-vest.

Som nævnt er dets vestvæg det gamle kapels østmur, hvori vinduet stadig sidder, nu med glasmaleri fra 1922 udført af Carl Trock Madsen. Motivet er Sankt Laurentius. Også vinduerne i nord og øst har glasmalerier, begge fra 1717 og med forbindelse til Hørsholm. Det nordlige forestiller Frederik IV.s og dronning Louises alliancevåben, det østlige Johan Philip Ratckens våben. Han var dronning Louises kammersekretær og bestyrer på Hørsholm og blev senere politimester i København. I nordmuren er en dør til kirkegården.

Udvendig har gavlen syv højblændinger og kamtakker.

Dobbeltkapellet i nord, også kaldet det katolske kapel eller Mariakapel-

**Restaureringen 1925
set fra koret mod
kapellet med den
stadig tilmurede
vestlige arkadedel.
(Nat. mus.)**

**Birkerøds hyggelige
kirkerum. Sådan stod
arkaderne og kalk-
malerierne efter 1925.
(Nat. mus.)**

let, er det afsnit i kirken der kan sikrest dateres, nemlig efter sit kalkmalede årstal 1503. I hvælvene er der bomærker. De omtales sidst i kapitlet om kalkmalerierne.

Bygningen erstattede det romanske kapel og betød en fordobling af dettes areal. Overdækningen er to lige store fag krydshvælv, hvis gjordbue ind mod skibet naturligt har måttet hvile i et punkt fælles med skibets østhvælvinger, hvor den før omtalte pille i arkaden er anbragt.

Bygningsdetaller tyder på, at man ved denne lejlighed udvidede den spidsbuede arkade, der skabtes ved skibets overhvælving, til en meget særpræget åbning mellem kapel og skib, hvis lodrette sider har forskellig højde og som ved gulvet målet to trediedele af den romanske arkade. Den bevaredes helt til 1925, da man dels rekonstruerede den vestlige spidsbue som den havde været efter overhvælvingen og dels huggede en ny, spidsbuet, mindre arkade i samme bredde som den vestligste og mindre af de to østfag. Sådan ser vi arkaden i dag.

I en periode i forrige århundrede har både den vestlige og den østlige arkade været tilmuret og kapellet altså helt afsondret fra skibet. Det var ydermere delt i to lige store rum af en midtermur under gjordbuen. Det østlige rum brugtes da som ligkapel og senere i en kort periode som sakristi. Hermed kan den lille dør i kappellets østmur have sammenhæng.

Det er en nærliggende mulighed, at dobbeltkappellets vestfag fra starten har været opført som våbenhus og derfor på samme måde været adskilt fra østfaget.

Udvendig har kapellet to sadeltage og en dobbeltgavl, hvert fag med syv højblændinger og kamtakker. I en sen, kortere periode har de to tage været udskiftet med eet og gavlene sammenbygget til een. Fænomenet fremgår af Nationalmuseets opmåling sommeren 1900 men ses også på en tegning fra 1868, som er gengivet i »Birkerød som det var og er«.

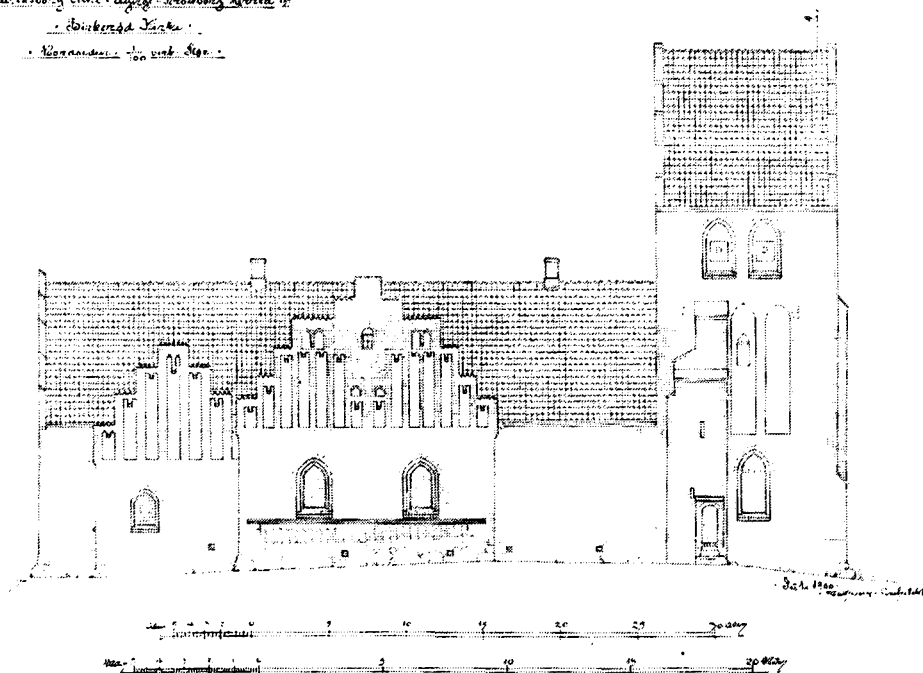
Våbenhuset byggedes som sin formodede forgænger op til skibets gamle syddør, mandsdøren, der efter sædvane er den, der bevares. Arkitektonisk svarer det ganske til de øvrige middelalderlige udvidelser. En af nysgerrige hænder efterhånden noget nedslidt indskrift øst for indgangsdøren oplyser om en reparation i 1703. Der står:

PCF*
Anno 1703 da blef
(den)ne kierke repered
(A)NBS.

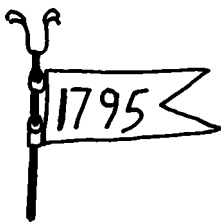
Det gamle kampestengulv udskiftedes i 1842 med et af mursten.

Selve kirken har i århundreder haft murstengulv, der med mellemrum er udskiftet, senest i 1925. Allerede før denne restaurering lå gulvet ca. ½ meter over det oprindelige. Opbrydningen medførte da som også tidlige-

Frederiksborg Amt. Løngb. Trønborg Herred af
 Birkerød Kirke.
 Nordanden. 100 Ark. 1890.

Birkerød Kirke, nordsiden. Efter Nationalmuseets opmåling (Aage Mathiesen) juli 1900. Kapellets to gavle var på dette tidspunkt sammenbygget til een. (Nat. mus.)

re, åbning af gravkamre i kirken, for eksempel i 1880.

Fanen på tårnets vindfløj bærer udstansningen 1795. Da udskiftedes kirkens blytage med tegl. Men hvad var der før blytaget? Måske lå der »munke og nonner«. De brede nonner med hulsiden opad, de smallere munke, der vendte hulsiden nedad, dækkede over sammenstødene mellem nonnerne. Måske har kirken haft vingesten, der kom i brug o. 1550-1600.

Den gamle kirkegårdsmur af kampesten står i syd ubehandlet, i vest og øst hvidkalket.

Kalkmalerierne

Malerierne i Birkerød Kirke er blandt de interessanteste og måske også blandt de smukkeste, der er fundet i de danske middelalderkirker. Efter at de i reformationstiden var blevet overkalket, blev de i begyndelsen af dette århundrede genopdaget og senere restaureret. Hvornår de er malet og af hvem, vides ikke.

Man skelner ofte mellem tre stilperioder. Den romanske periode (1100-1200) med ret stive figurer uden perspektiv og med byzantisk præg; den gotiske periode (1400) med figurer i tidens dragter og udrustning, med rosetter og ranker og med særlig yndede motiver såsom Jomfru Maria som himmeldronning og Sankt Michael som sjælevejer; og den sengotiske periode (1400-1500), som ofte er påvirket af den spændte situation mellem romerkirken og protestanterne.

Malerierne i Birkerød må vistnok snarest henregnes til den gotiske periode. Dette støttes af det forhold, at man i en skånsk kirke (Snårestad) har fundet malerier, som i stil minder om Birkerøds, og man har her fundet angivelse af årstallet 1347. De fleste daterer da også billederne i Birkerød til tidligt i første halvdel af 1300-tallet. I nadverbilledet under Kristi hånd findes et lille bomærke, som kan tænkes at være kunstnerens signatur.

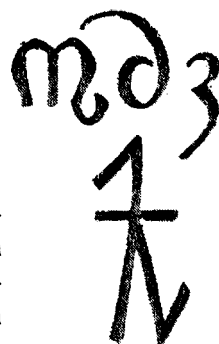
Fotografier af malerierne giver kun et mangelfuldt indtryk af de mange billeder. Malerierne skal ses på stedet, og den nutidige betragter bør erindre, at kirken, som i sig selv er temmelig mørk, dengang kun har været oplyst med vokslys, som giver billederne et mystisk og levende præg.

Den, som med vor tids øjne betragter udsmykningen og sandsynligvis finder den både interessant og kuriøs, bør betænke, at de situationer, som oprulledes for de gamle i vokslysens skær, var *virkelighed*. Alt hvad han så havde direkte bud til ham selv.

Lad os da træde ind i kirken med opladt sind og betragte den brogede billedverden.

Mod øst ser vi da (i retning mod koret) Jomfru Marias himmelkroning og i det højre hvælv syndefaldet. Modsat himmelkroningen ses livets træ, lykkehjulet og Kain og Abel. I det venstre hvælv ses Kains og Abels ofring, i det nordlige den store nadver. I krydshvælvet nærmest våbenhuset ses østligst Kristus som verdensdommer og vestligst dommedagsscenen.

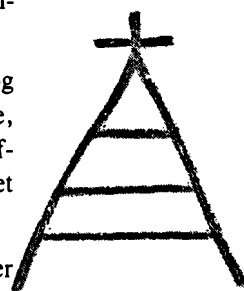
Himmelkroningen hviler på en gammel uevangelisk tradition, hvorefter Maria efter sin død opfor til himlen og kronedes som himlens dron-

Årstallet 1503
og bomærke.
Kalkmaleri i kapellet

Bomærke

Bomærke

*Eva efter syndefaldet.
Kalkmaleri på syd-
kappen i kirkeskibets
3. hvælv. (Nat.mus.)*

ning. Dogmet om Marias himmelfart blev dog først fastslået så sent som 1950. På billedet ser man Kristus, som kroner Maria. Over dem ses solen med menneskeansigt, måske et sindbillede på Jehova. Stående ses til venstre Petrus med nøglen og til højre Paulus med sværdet. Som repræsentanter for franciskanerordenen og dominikanerordenen ser man den hellige Frans af Assisi med stigmatiseringsmærker og Dominicus. (Domingo de Gusman, spansk helgen). Dominikanerne (Domini Canes, latin: Herrens hunde) havde oprettet kloster i Lund 1222.

Syndefaldet og uddrivelsen af paradys viser Adam og Eva, som søger at dække deres nøgenhed med blade. Fra himlen kommer en engel, som driver dem ud. Adam peger på Eva som den skyldige. Og slangen, som har menneskeansigt, ser hoverende til.

I vesthvælvet ses lykkehjulet, som er kendt fra flere andre kirker fra 1400 tallet, et særligt smukt ses i Härkeberga kirke i Uppland. Det illustrerer lykkens kortvarighed og døden som den sikre udgang. Et memento mori (latin: Husk, du skal dø) overfor de mægtige og en trøst for de ydmyge. Billedet viser en konge i magtopstilling: Regnabo (latin: Jeg skal herske).

I kulminationen: **Regno** (latin: Jeg hersker) og i faldet: **Regnavi** (latin: Jeg har hersket). Kronen falder af hans hoved, og der står tilsidst: **Sum sine regno** (latin: Jeg er uden rige).

På det sydlige hvælv ses livstræet, som angribes af et vildsvin. Ved siden ses et fantasidyr. Muligvis en elefant, som kunstneren forestiller sig den, skønt han åbenbart aldrig har set et sådant dyr. Dyret bærer en slags tårn med to personer, formodentlig en konge og en dronning, som med bue og pil beskyder vildsvinet. Kunstneren må være inspireret af Davids salme 80 vers 14: Skovens vildsvin gnaver deri, dyrene på marken æder den op... (vinstokken, hvis grene var som Guds cedre).

Kampen mellem det gode og det onde vises også i billedet af Kains og Abels ofring. De står ved hver sit offerbål. Over bålene strides to fugle, og et lille dyr bider en hare i struben. Efter en arabisk lignelse skal Allah have sendt to ravne, som skulle påvirke Kain til at dræbe sin broder.

På hvælvet ind mod det nordlige kapel ses nadverscenen. Kristus sidder midt for bordet og hæver sin højre hånd velsignende. Under hånden findes det omtalte bomærke, som måske er kunstnerens signatur.

*Lykkehjulet.
Kalkmaleri i skibets
3. hvælv, vestkappen.
(Nat. mus.)*

Vildsvinet (det onde) og elefanten (det gode) strides om livstræet. Kalkmaleri i Birkerød kirkeskibs 3. hvelv, sydlige kappeflig. Elefanten benyttes af Birkerød Lokalhistoriske Forening som bomærke. (Nat.mus.)

*Nadveren.
Kalkmaleri i skibets
3. hvælv, vægstykket
under nordkappen og
over arkaden.
(Nat.mus.)*

Johannes, »den discipel Jesus elskede«, hviler sit hoved i Kristi skød. Til højre sidder Peter med nøglen og Paulus med sværdet. Billedet rummer kun ni apostle, og det er bemærkelsesværdigt, at Paulus er tilstede. Paulus var oprindeligt en forbitret modstander af Jesus og blev først omvendt efter Jesu død.

I det østlige hvælv ses Kristus som verdensdommer, siddende på regnbuen. På hans blottede krop ses naglegabene. Han flankeres af engle. To af englene bærer torturinstrumenter, to andre har basuner. I højre side ses en slange, i venstre side en pelikan. Pelikanen, der hugger sig selv i brystet for at give ungerne sit blod, er et symbol på Kristi uendelige nåde.

I det vestlige hvælv ses sjælevejningen. Ærkeenglen Michael søger at veje, men under den ene vægtskål søger en djævel at tynge den ned. Ved siden af Michael står Madonna Misericordia med krone og udslaget hår. Med højre hånd velsigner hun vægten, medens hun med den anden hånd holder sin kappe beskyttende over de nøgne sjæle.

Michael hilser Maria med et ave, som var en almindelig romersk hilsen

*Sjælevejningen.
Kalkmaleri i skibets
4. hvælv, vestkappen.
(Nat.mus.)*

(latin: Vær hilset). Fra englens hilsen ved bebudelsen udviklede den almindelige bøn »Ave Maria« sig og var allerede i det 11. århundrede almindelig. I den udformning, hvori den nu bruges, lyder den således: Ave Maria, fuld af nåde, Herren er med dig, du velsignede blandt kvinder — velsignet er dit livs frugt Jesus. Hellige Maria, Guds moder, bed for os syndere nu og i vor dødsstund. Amen.

Bag Maria står en biskop, formentlig Nicolaus af Myra, og bag ham endnu en biskop, nemlig Laurentius med risten. Sankt Laurentius har sammen med Sankt Nikolai spillet en stor rolle for Birkerød Kirke. I Mariakapellet er en kalkmalet laurentiusrist og han er afbildet på en af kirkens pengetavler og på et glasmaleri i sakristiet. Laurentius led år 258 martyrdøden i Rom, idet han blev stegt levende på en rist.

Foran står en række sjæle, som er stået op af graven og som nu er på vej til dommen. De repræsenterer tilsyneladende de syv dødssynder (Hovmodet, misundelsen, vreden, dovenskaben, gerrigheden, frådseriet, og utugten).

Manden med sværdet forestiller formentlig Ira (vreden). Manden der får noget hældt i munden skal vel symbolisere frådseri, og kvinden som dier to drager, straffen for ægteskabsbrud.

Udover de egentlige kalkmalerier findes i kapellets østhvælv på østkappen to bomærker omkring et cirkelindfattet våbenskjold med en ibskal. (Ib-skaller var de muslingskaller, som pilgrimme, der havde besøgt apostelen Jacobs grav i Santiago (Sankt Jago) de Compostella i Spanien satte på deres hat eller kappe). Bomærket er tillagt slægten Jernskæg. Muligvis Peder Andersen, som var kannik i Roskilde og døde 1513.

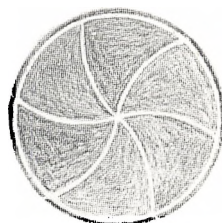

Ibskal

På sydkappen er der en cirkelslagblomst, på vestkappen en fembladet, rødbrun blomst med stave og på nordkappen et bomærke og det omtalte årstal M D 3 (1503).

I kapellets vesthvælv findes på østkappen en rød/grå hvirvelroset, på sydkappen en grå/rød cirkelslagblomst og på vestkappen (over epitafiet for Tuxens moder) en laurentiusrist. Ribberne har sort/røde sparrer. På væggene er der fire indivielsekors (håndværkerbomærker?).

I tårnrummets nordøstlige hjørne er der en 1600-tals grå/grågul draperibemaling på baggrund af dodenkop (et i ældre tid ofte brugt jernholdigt farvestof der antager rødbrun til sortviolet farve alt efter lagtykkelsen).

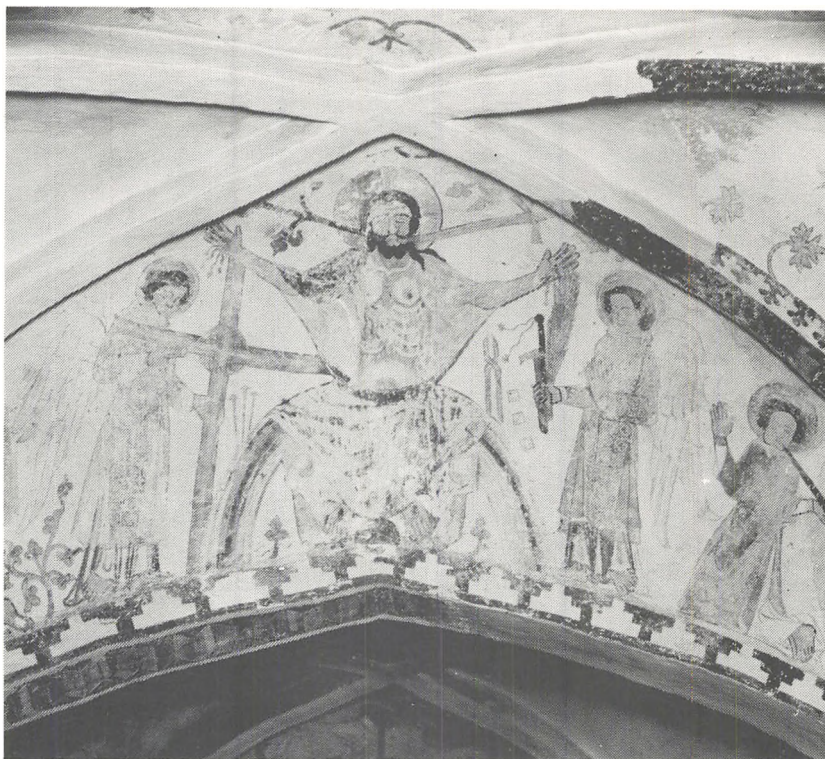
Hvirvelroset

Det var en murerlærling, der omkring 1909 fandt kalkmalerierne og senere som mester havde hovedentreprisen ved 1925-restaureringen af kirken. Istandsættelsen af kalkmalerierne som sognerådet ydede tilskud til, foretoges i årene efter 1911, da de afdækkedes, af figurmaler Eigil Rothe.

*Fra restaurerings-
arbejdet 1925.
(Nat. mus.)*

*Verdensdommeren.
Kalkmaleri i kirke-
skibets 4. hvælv, øst-
kappen før istand-
sættelsen 1912.
(Nat. mus.)*

*Verdensdommeren.
Efter istandsættelsen
1912. (Nat. mus.)*

Inventaret

For Luther og Hans Tausen kom det i kirken mere an på det indre trosliv end den ydre pragt. Peder Palladius, Sjællands første biskop efter reformationen, har i sin visitatsbog understreget den ny tids krav til inventaret, som han forklarede dem til menighederne: »Tre ting have I her inden døre: Det første er Eders Prædikestol, det andet Eders Funt, det tredie Eders høje Altare; disse tre Ting bør være i enhver Sognekirke«.

Med sit gotiske ydre står Birkerød Kirke næsten uændret fra den katolske tid, mens det indre fremtræder i en minderig blanding af udstyr, der rækker langt ind i renæssancen og barokken, ja op i vor tid, men med det væsentlige fælles træk, at de er en del af kirkens historie.

At berette om det altsammen ville fylde en bog for sig. Vi må skønsomt vælge. Rækkefølgen, tingene nævnes i, er ikke strengt efter lærebogen. I de senere år har man i kirken kunnet glæde sig over resultaterne af flere omfattende restaurationsarbejder. De søges nævnt sammen med sagerne.

Hans Tausen

Skulle man under den daglige færden i forstaden Birkerød have sin landsbykirke ude af syne, hører man dog jævnligt dens *klokker*. Lad os begynde med dem.

De to, der nu hænger i tårnet, er 300 og 400 år gamle, men der har været andre før dem.

Klokkeringning har været almindelig siden år 600, til at sammenkalde menigheden til kirkelige handlinger, til at markere solopgang og solnedgang i den fredelige dagligdag, til at kime ved de store højtider og til at klemte, når alarm skulle slåes.

Det gode klokkemalm, bronze støbt af fire femtedele kobber og en femtedel tin, har været eftertragtet til andet og mere ufredeligt brug, det har afkortet mange klokkers tilværelse.

I 1585 er en itugået Birkerød-klokke, som Gert Rantzau (senere statholder i hertugdømmerne og Christian IV's loyale administrator) på Frederik II's befaling bragte til København, blevet erstattet af en nyere, måske nederlandsk støbt klokke. I 1528 og 1602 måtte Birkerød aflevere klokker som sin del af klokkeskatten.

Klokker

Nedenstaaende bør enhver Ringer vide.

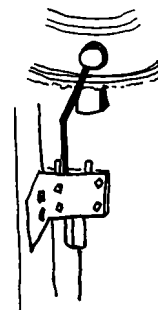
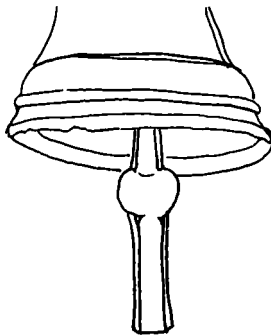
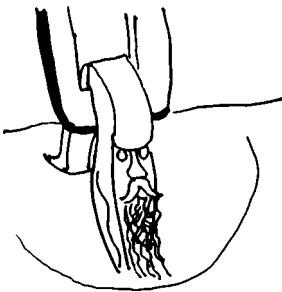
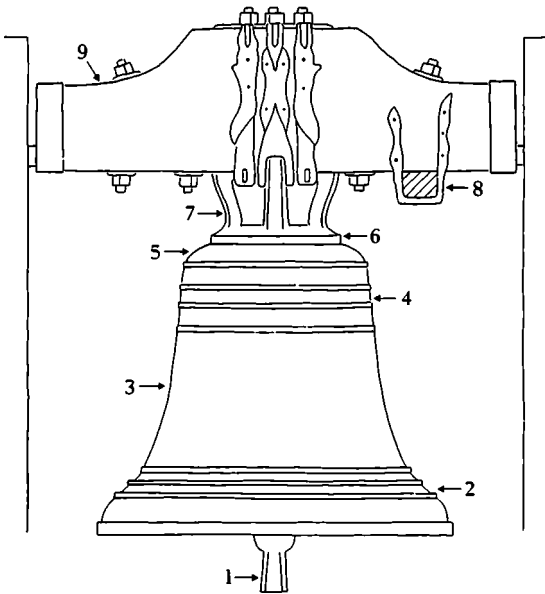
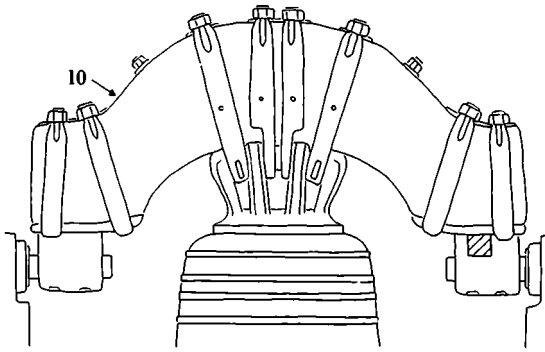
1. Rør ikke ved Klokken med Fingrene, smid heller ikke bløde Ting (f. Eks. Tvist) paa den, medens den toner; det kan ødelægge Klokken.
2. Kimning maa kun udføres med en Træhammer, aldrig en Jernhammer.
3. Stands aldrig Klokken med et Ryk. Er Kneblen stor, kan enhver Klokke slaas i Stykker derved.
4. Lad aldrig en fremmed uøvet „prøve“ at ringe.
5. Er Lejer eller Knebelophængning i Uorden, kan Klokken „daske“ og faa en grim Lyd.
6. Se efter Tid til anden, at Kneblen ikke slaar paa en skarp Kant eller bliver for lang, saa den ikke rammer Slagringen rigtig; dette kan ogsaa revne Klokken.
7. Mange Klokker ødelægges ved Misbrug. En Kirkeklokke er et fint Instrument af haardt Materiale, og den bør behandles med forstaaende Nænsomhed.

*Klokkerne fik ny
Bæm, Slædel og
Lyd d. 24/3-1933.*

Aug. Nielsen,
Svejsemester, Roslev.

J. A. Mathiassens Bogtrykkeri - Roslev.

Ringerinstruks ophængt i Birkerød kirkedør af svejsemester Nielsen efter reparation af klokkerne 1933.

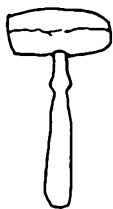

Lidt klokketerminologi: 1. Knebel. 2. Slagring med lister. 3. Legeme. 4. Hals. 5. Hue. 6. Kroneplade. 7. Hanke. 8. Trækstang. 9. Slyngebom. 10. Vuggebom. Terminologien er fra *Danmarks Kirker, Ribe 1*. De tre nederste tegninger af Josef Salamon forestiller fra venstre: Udkåret klokkehank, klokke og timeslagværk, alle fra Birkerød Kirke.

Den største af Birkerøds klokker hænger nordligst og er fra Gerners tid. Den måler 122 cm i tværmål ved munden og har følgende versalindskrift (store bogstaver) på de tre dekorerede skriftbånd:

Hør jeg kalder dig til Gud, kom oc hør
hans hellige bud.
Henrich Tomæsøn. Sognepræst og Kirkewerger
1664.
soli deo gloria in exelcis.
Me fecit Hans Meyer anno 1664.

(Gud alene æren i det højeste.
Mig gjorde H.M.)

Hammer til kimning.

Klokken bærer også Sophie Amalies initialer S.A. over årstallet 1664, hun var jo dengang ejer af kirken.

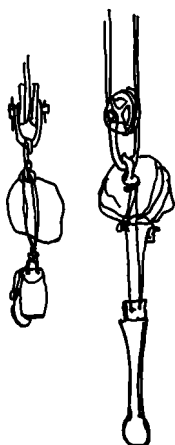
På den sydlige, mindre klokke, som er 93 cm i tværmål, står:

1583 iar got mi Michel Dibler dat is war,
dis segen des heren macket rick ane mwe

(år 1583 støbte M.D. mig, det er sandt,
Herrens velsignelse gør rig uden møje).

Herunder (kirkeværgerne formodentlig):

Andres Nielsen — Christoffer Iensen

Klokkelodder
til tårnuret

Klokkerne hænger i en klokkestol af eg, som er fornyet i 1731. Begge fik nye knebler og kuglelejer i 1933, hvor den store klokke fik påsvejset 5 kg metal, der var slået af, og igen nye knebler i 1974.

Klokkebommenes lejer er udformet som en kamtakket landsbykirke i dukkehusformat.

I tagrytteren på den nye kirkegårds ligkapel hænger en i 1929 af Birkerød kommune skænket klokke »Støbt af B. Løw & Søn, København«.

I tårnet har vi også uret, sejerværket af jern fra 1664. Det har lodder af simple kampesten hængende ned gennem tårnet, døgnværk og timeslag og står i sit urhus i klokkestokværket. Lige udenfor sidder den runde urskive med forgyldte tal og stiv viser (timeviser på urskive, der ikke har minutviser) øverst på sydturen.

Såvel klokkerne som uret drives idag elektrisk.

*Birkerød Kirkes
interiør set fra
tårnrummet.
(Nat. mus.)*

En anden tilvandt kirkelyd er orgelmusikken, hvilket bringer os indenfor i kirkerummet. Der har været *orgel* i kirken i mange år, ialtfald under Jens Hermansen i 1656 og samme gamle orgel synes at have været i brug indtil slutningen af forrige århundrede. Fire af dets stemmer er muligvis indgået i Frobeniusorglet (12 stemmer) fra 1927.

Orgel

Dette afløstes i 1963 af det nuværende orgel, bygget af Troels Krohn, med 17 stemmer, der bedre skulle kunne opfylde de musikalske krav i det — også akustisk — egenartede kirkerum, som måske endda kan bære yderligere 10 stemmer.

Ved den lejlighed fandt man iøvrigt vest i tårnrummet nogle mønter, blandt andet en Erik Klipping, Ribe, der må være tabt under tårnets bygning. (Klippinge er firkantede mønter afklippede af et aflangt, præget metalstykke, ofte nødmønt og mindre gedigen).

I Palladius' idealinventarium nævnes for det første prædikestolen, en følge af Luthers krav om forkyndelse på modersmålet. Danske prædikestole vil derfor altid tidligst være fra 15-1600-tallet, altså renæssancearbejder. *Prædikestolen* i Birkerød er opsat af Christopher Lille, som var præst 1583-1603. Det bevarede fyldningsstykke fra det gamle opgangspanel, der idag hænger syd i koret under maleriet af Christian IV, bærer indskriften »Christoforus Parvus Pastor Ecclesie S. Nicolai in Birkerød«. Da rygpanelet fra samme tid — det sidder endnu på sin plads — bærer Christian IV's kronede monogram og valgsprog, »Fromhed styrker rigerne« (»Reg-

Prædikestoler

Et udsnit af prædikestolen med »Troen«, Sankt Mattæus, »Retfærdigheden«, Sankt Markus, »Mådeholdet« (fejlagtigt benævnt »Tålmodet«) og Frelseren. Bagved panelet med Christian IV's våben og den overmalede præsterækketavle. (Nat. mus.)

nat Firmat Pietas«), må prædikestolen være sat op mellem 1588, da Christian blev konge, og 1603.

Et andet stykke af det gamle opgangspanel sidder i vinduesnichen bag prædikestolen. Det har skrå underkant og dansk citat fra Peters første brev 4,11: »Taler nogen i menigheden, han tale som Guds ord«, men er også en overmaling af en tidligere præsterækketavle, herom senere. Det eksisterende opgangspanel er langt nyere.

Selve prædikestolen — kurven — er som vanligt leddelt efter en regelmæssig polygon, her med fire fag omkring kurven samt et opgangsfag. De fem fag bæres i hjørnerne af seks »dydehermer«. (Herme: Pille, der foroven afsluttes i menneskefigur).

De seks valgte dyder er dels de tre kristne: Tro, håb og kærlighed, dels tre af Platons græske kardinaldyder: Retfærdighed, mådehold og visdom, idet mod eller tapperhed (latin: Fortitudo, attribut: Brudt søjle) mangler.

Hermerne står på postamenternes (fodstykkernes) hjørnefremspring, hvorpå deres latinske navne er malet. Dyderne genkendes på deres attributter (symboler), dog mangler Troen sine: Korset og bogen, men har i stedet samlet hænderne i bøn, måske fordi hele hermen er fornyet og eventuelt da ændret. Nævnt fra øst er de: »Troen« (»Fides«), efter fornyelsen en spidsnæbbet, hellig matrone, noget afvigende fra de charmerende renæssancekolleger; »Retfærdigheden« (»Justitia«) med sværdet (nyt) og vægten nonchelangt hængende i to fingre; »Mådeholdet« eller »Besindigheden« (»Temperantia«) med bægeret (med vin) og kanden (med vand til at fortynde med) (ny) tungt hvilende på decorationen; »Kærligheden« (»Charitas«) med et barn på hver arm; »Håbet« (»Spes«) med fuglene — den ene attribut er iøvrigt ofte et anker; og »Klogskaben« eller »Visdommen« (»Prudentia«) med slangen.

Den opmærksomme læser og kirkegænger vil have bemærket, at navnet på fodstykket under »Temperantia« fejlagtigt er opmalet som »Patientia« (»Tålmodet«), der blot er en af de senere tilkomne verdslige dyder.

Imellem fremspringene bærer postamenterne de fornyede (langt fra fejlfrie) latinske indskrifter, der på dansk lyder (fra øst): »Se himlenes rige nærmer sig«, »Den som har øren at høre med, han høre«, »Se det Guds lam, som bærer verdens synder«, »Salige de, som hører Guds ord og bevarer det« samt »Uden mig kan I intet gøre«.

Frisen øverst på prædikestolens kurv har ingen fremspring og bærer indskriften fra Mattæus, 17.: »Hic est filius meus/Dilectus in quo mihi Beneficia/citum est ipsum/Audite« (»denne er min søn, den elskede, i ham har jeg velbehag, hør ham«).

Felterne mellem hermerne indeholder rigt udskårne, dobbelte arkader. I

Peder Palladius

*S. Markusløven
(Bomærke for
LIONS, Birkerød)*

de indre arkader står som relieffigurer de fire evangelister med deres symboler og i midten verdens Frelser, derunder deres navne: »S Mattæus« med sit bevingede menneske m/k (ikke engel), der holder evangelieskrive-rens blækhus mens det balancerer på eet ben og måske nok kan få brug for vingerne; »S Marcus« med sin løve liggende venligt bag sig, den har et forgyldt, men mere måbende end brølende gab rakt lodret i vejret; »Salvator Mundi«, Frelseren, med korsprydet jordklode, »rigsæble«, »S Lucas« med skægstubbe og med sin gazellelignende okse; og »S Johannes«, hvis fredelige ørn står til højre for ham og trofast holder både blækhus og penalhus.

De ydre arkader består af lodret furede søjler med englehoveder foroven.

Ornamentet mellem arkaderne er smykket med fugle, frugtfuld, børn og beslagværk.

Lydhimlen med sine renæssancetopstykker over prædikestolen svarer i alder og udformning til denne. Under den er en forgyldt helligåndsdue. Den smalle frise bærer indskriften: »Amen Amen Dico vobis qvi verba/mea avdit et Credit et qvi misit/Me habet vitam æternam Et in Iudicium/non venit sed transit a Morte in/Vitam« (Johannes 5.: Sandelig, sandelig siger jeg eder: Den, som hører mit ord og tror ham, som sendte mig, han har evigt liv og kommer ikke for dommen, men er gået over fra døden til livet).

Underbaldakinen slutter i spiralornamenter i en flad hængekugle.

Kunstnerisk er prædikestolen et vidunder af robust fortælleglæde. Det er ikke reformationens mådehold og dankhed der allermest præger den,

Den gamle egefont fra 1650 som den stod foran Frobenius-orglet. (Danmarks Kirker.)

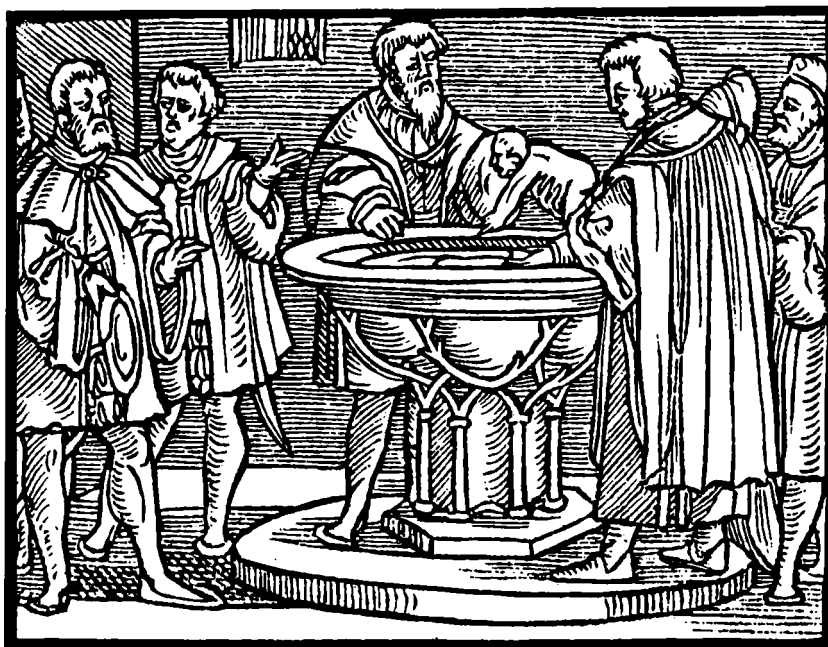

Birkerød Kirkes orgel 1963 med apostelmalerierne i deres nye omgivelser. (Foto: Peter Jørgensen.)

En prædiken på Peder Palladius' tid. Menigheden står eller sidder på gulvet i den stoletomme kirke. Fra oversat tysk præstehåndbog. (Det kgl. Bibliotek, her Troels-Lund.)

Scene fra en gudstjeneste o. 1550. Træsnit fra den svenske katolske gejstlige og kulturhistoriker Olaus Magnus' righoldige »De Nordiske Folks Historie« fra 1555. På trods af reformationen 19 år tidligere synes de katolske vaner at hænge ved som f.eks. rosenkransen i den forreste mands hænder. Fremstillingen af våbenbuset er meget bogstavelig. (Troels-Lund: Dagligt liv i Norden, Gyldendal 1969.)

Dåb o. 1550. Træsnit fra illustreret tysk roman 1571. (Det kgl. Bibliotek, her Troels-Lund.)

men overgangen fra det katolske er nok ikke sket så brat eller helhjertet, som Palladius sled for.

Prædikestolen blev i 1979 restaureret af Nationalmuseet. Det var Lucien Hecklen der foretog det store snedkerarbejde.

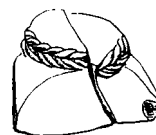
Dåben er den ene af den protestantiske kirkes to sakramenter og »funten« er den anden af Palladius' tre fornødne inventardele (latin: Fons, kilde). I Birkerød Kirke har vi to *døbefonte*. Den ældste har altid stået i kirkens vestende, blandt andet i en gulvfordybning i tårnrummet. Den er fra 1650 og af eg. Det tilhørende dåbsfad er 100 år ældre, fra omkring 1550.

Døbefonte

Endnu i 1600-tallet foregik dåbshandlingen ved neddykning i selve døbefonten, og det medførte ikke sjældent barnets død ved drukning eller pådragen sygdom. Dåbsfadene, lagt over fontens kar, kom i brug, da man gik over til dåb ved overrisling.

Den yngre font, der bruges idag, er gjort af Axel Poulsen. Den er fra 1944 og står midt i koret. Den er af sandsten med trosbekendelsen indgraveret på sokkelen.

I juni 1884 fandtes i præstegårdens have foden af den gamle granit-døbefont samt en anden granitblok, som havde udseende af at være et stykke af et kapitæl til en søjle. Fonten, der idag kunne være kirkens ældste inventar, er gået til i tidernes uforstand. Kapitælen ligger endnu, kløvet, i præstegårdshaven. Det er Halmstad-granit, tænkeligt bragt hertil for 7-800 år siden.

Foden af den gamle granitfont

Alteret med den nyrestaurerede altertavle og den nyere døbefont. Skabstavlerne brugtes således, at ved almindelige gudstjenester var skabet lukket og man så blot de mere beskedne bagsider af fløjene og hverdagsfløjene bag dem. Kun ved de store højtidler åbnedes der for det fornemme håndværk, som allerede af den grund bevaredes vel. (Foto: Peter Jørgensen.)

Til Palladius' nødvendige kirkemøbler hører også »Eders høje Altare«. Herfra uddeles det andet af den protestantiske kirkes to sakramenter, nadveren, og herfra forrettes — bortset fra prædikenen gudstjenesten. (Latin: Altaria, offerbord, altus, ophøjet, i kristen tid: Herrens bord).

Selve *alterbordet* i Birkerød er vistnok fra 1846 og af glatte fyrretræsbrædder, beklædt med rødt fløjl. Et tidligere klæde daterede sig fra 1731. Hvornår eller hvorhen det stenalter, der sandsynligvis har været, måske med en bordplade i een sten, er fjernet, vides ikke.

Alterbordet

Den prægtige middelalderlige — sengotiske — *altertavle* på højalteret er kirkens ældste kendte og kirkens klenodie. Men den var i 300 år »forstødt som katolsk alter«. Tavlen er formodentlig af hanseatisk — fra Lübeck — oprindelse og fra sidst i 1400-tallet.

Altertavlen

1599, da Christopher Lille var sognets præst, erstattedes den af en renæssancetavle, der muligvis stemte bedre overens med reformationens forestillinger, men som i 1846 atter fortrængtes af maleriet i spidsbueramme, der nu hænger i kapellet (»Josefs drøm« af Th. Wegner). Renæssancetavlen kom til Høsterkøb kirke i 1908, herom er der en notits i »Træk af Birkerød sogns historie« side 112, Birkerød 1979.

Den gamle sengotiske tavle kom atter til ære i 1899 efter en indgående restaurering af konservator Steffensen. Baggrundsguldet blev fornyet og reliefferne oliemalede, der var kun lidt bevaret af middelalderfarverne. I begyndelsen af 1970'erne har Jørgen Høj Madsen, Nationalmuseet, foretaget en omfattende og dyrebar restaurering bekostet af kirkens ejer, Birkerød kommune, med ibrugtagning af den nyeste forskning og tekniske kunnen. Første søndag i advent 1973 stod den gamle tavle atter i kirken.

Tavlen står på en jævngammel predella, der i 1973 fik en ny opmaling og ny indskrift.

Det er en reliefsmykket skabstavle, der har kunnet lukkes, hvorved de nu næsten forsvundne malerier på fløjenes ('lågernes') bagside kom til syne. Fløjene har oprindeligt været dobbelte, men af de bagerste fløje er der kun hængselspor tilbage.

Altertavlen afbilder ikke tilfældige fromme motiver. Trods sin menneskevrimmel — der optræder 52 skikkelser — danner den en klart tænkt og udformet komposition over påsketemaet og kan opfattes som en billedlig fremstilling af den apostolske trosbekendelse, ifølge hvilken Kristus er *pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til dødsriget, og på trediedagen opstanden fra de døde*.

Det bærende midterfelts store relief har Golgathascenen som motiv. Kristusfiguren på korset er med sin nøgterne symmetri det fremtrædende midtpunkt og alterets bedste træskærerarbejde. Han flankeredes tidligere af to engle med kalke til at opfange hans blod, men én er for længe siden

bortkommet. Den erstattedes 1901-1973 af en tredje engel, hvis plads ellers var ved korsets fod, hvor den nu atter sidder. Den angrende røver hænger til højre for ham (til venstre for beskueren), den forhærdede røver til venstre. De er begge bundet til deres kors i forvredne stillinger. De tre kors er — meget sjældent — T-formede, altså taukors eller Antoniuskors. (Antonius var ørkeneremit o. år 300 og kaldes for munkevæsenets fader).

I venstre baggrund (for beskueren) er Jerusalem opridset i perspektivisk formindskelse. Tavlens nederste halvdel myldrer af mennesker.

Billedskærerens beretning opdeler personerne i *gode* til højre for Kristus (= heraldisk højre = til venstre for beskueren) og *onde* til venstre for Kristus (højre for beskueren). Dette er i nøje overensstemmelse med 1400-tallets tradition og har rod i tanken om, at Kristus på dommens dag »ligesom hyrden skiller fårene fra bukkene... skal stille fårene ved sin højre side og bukkene ved den venstre... (og) sige til dem ved sin højre side: »Kom hid, min Faders velsignede! Arv det rige, som har været jer beredt...« (Mattæus 25,32).

Til højre (heraldisk) for tavlens midterfelt befinder sig derfor Jesu moder Maria i afmægtig sorg og Jakob den Yngres og Josefs moder, Maria. Den tredje i gruppen, der bærer middelalderens tegn på den gifte kvinde, det hvide hovedlin, må være Salome, Jakob den Ældres og Johannes' moder. Maria fra Magdala griber fortvivlet om korset. Der er også Johannes, den eneste apostel, der fulgte med til Golgatha og som efter Jesu sidste vilje skulle være som en søn for hans moder Maria. Over dem Longinus, der får synet tilbage af en blodsdråbe fra Jesu sår.

Til højre (heraldisk) er også soldaten, der rakte eddikesvampen for at slukke Kristi tørst og soldaten, der stak et spyd i hans side og derved omvendtes.

At Pilatus også befinder sig blandt 'de gode' er måske ikke noget brud i tavlens komposition, som nogle har ment. Pilatus tilbød jo folket at frigive Jesus, han »fandt ingen skyld hos ham«, han bøjede sig først sent for ypperstepræsten Kaifas stikkeragtige trusler, og da han skulle udforme den officielle korte redegørelse for Jesu forbrydelse til at sætte øverst på korset, blev det trods protester og i dyb hån mod ypperstepræsteskabet til »Jesus Nazarenus Rex Judaeorum« (»Jesus af Nazareth jødernes konge«), som han på altertavlen netop dikterer til skriveren.

Til venstre (heraldisk) for Kristus i den 'onde' side er hovedsmanden og ypperstepræsten, farisæere og soldater. Her er også, udover de større figurer, perspektivisk mindre figurscener med deres egen del af beretningen, for eksempel soldaterne, der strides om Jesu kjortel, åbenbart inden de finder på at spille om den.

Fløjreliefferne synes at være beskednere billedskærerarbejder. De har hver to billeder over hinanden.

I nord (til venstre for beskueren) er motivet øverst »Korsbæringen«, det er Jesus på sin smertensvej, bærende på korset, hjulpet af Simon fra Kyrene, fulgt eller trukket af bødlerne. Kronologisk hører scenen jo til før Golgathascenen. Som altid afbildes Jesus bærende *hele* korset, endskønt byrden er umulig og vi idag må antage, at korsets lange del stod rede på henrettelsespladsen fra sidst, og at det var den korte tværbjælke, den dømte skulle bære.

Nederst i nord (og kronologisk efter korsfæstelsen) er »Gravlæggelsen« af Kristi legeme. Reliefets trange pladsforhold har nødvendiggjort dels Josef af Armatæas' (upraktiske) placering bag kisten, han, der ifølge Markus 15,43 gravlagde Jesus, dels en minifremstilling af Nikodemus, farisæeren, der forsøgte at forsvare Jesus i rådet (Johannes 7,50-52).

I syd (til højre for beskueren) nederst: »Kristus i dødsriget«, hvor blandt andre Adam og Eva udfries som de første. Dødsriget er fremstillet som Leviathangabet. (Leviathan: Gammeltestamenteligt uhyre, nævnt blandt andet i Esajas bog og Jobs bog).

Øverst i syd den fjerde fløjtavle: »Opstandelsen« med Kristus, der påskemorgen stiger ud af kisten midt mellem de sovende romerske soldater, denne verdens magter standser ikke ham, der overvandt synden og døden.

I 1899 ombyttedes »Gravlæggelsen« og »Dødsriget«. Dødsrigemotivet var indtil for nylig anbragt over »Opstandelsen«. Den oprindelige indbyrdes placering af fløjtavlerne kender vi jo ikke med sikkerhed, og den ene placering kan historisk være lige så rigtig som den anden. Som de nu sidder, begynder beretningen øverst til venstre for beskueren og slutter øverst til højre. Anbringelsen af det tunge dødsrigemotiv nederst og opstandelsesmotivet øverst er tiltalende.

Altersølvet. I middelalderen anbragte man ofte sin omsætningsformue i sølvtøjet og forenede således det skønne med det praktiske ved en forholdsvis likvid værdianbringelse. Det er naturligt, at næsten alt sølvtøj i Birkerød Kirke er yngre end Henrik Gerner; også for plyndrende krigskarle er sølvtøj gangbar mønt. Noget gik dog tabt ved præstegårdens brand i 1731. *Altersølvet*

Sølvet: En *alterkalk* (bæger, hvoraf den viede altervin uddeles) fra 1731 med Sophie Magdalenes monogram og mærket I C S (= Jens Christensen). Dertil 85 nyere alterbægre.

En *disk* med kors. Det er en lille tallerken (kan også være forgyldt kobber eller messing eller porcelæn) hvoraf altergængerens får overrakt nadverbrødet, hostien.

Sophie Magdalene-kalken fra 1731. (Nat. mus.)

En meget smuk *oblatæske* fra 1711 med graveret spejlmonogram på låget G T M D og mestermærke S H 1710 og 1711. (Oblater er de uindviede, usyrede hvedemelsbrød som, når indviet, kaldes hostier, indviet nadverbrød).

En *vinkande* fra 1832 med mestermærke I L = Johan Martin Lercke og imitation af Sophie Magdalenes monogram.

I et læderbetrasket futteral opbevares hos sognepræsten et *berettelses-sæt*, det er et lille nadversæt bestående af en *sygekalk* fra 1731 med Københavns våben og tilhørende *disk*, som præsten kan medbringe i hjem o.lign. for at syge kan nyde sakramentet.

Endvidere har kirken et par nyere *alterstager* i sølv.

Udover sølvet bør nævnes to *malmstager*, der tidligere har stået i en svensk kirke og er en gave fra teglværksejer Jepsen og en gedigen syvarmet *messinglysestage*, der som minde om genforeningen 1920 er skænket af justitsråd Gram-Hansen. Kirken har desuden stående et par meget gamle *malmstager* i plejehjemmet, Teglporten (kirkens ældste?) og et par *malmstager* i den nye kirkegårds kapel.

Alterskranken af smedejern afløste 1925 sin forgænger fra 1846, der muligvis afløste en skranke fra 1699, altså fra Bircherodernes tid.

Alterskranken

Af *dåbsfade* findes det allerede nævnte af messing fra 1550 med et habsburgsk våben og firdobbelt indskrift med gotiske bogstaver »Got sei mit uns«. Det er 61 cm i diameter og har muligvis også hørt til den romanske døbefont. Der lå tidligere et glat *messingfad* indeni. Det er rimeligvis fra Nürnberg, der i 1500-tallet forsynede hele Europa med dåbsfade, hvoraf mange rent ud sagt brugtes som vaskefade i det daglige.

Dåbsfade

Endvidere findes det yngre siden 1944 brugte dåbsfad i tin fra 1900 med treenighedsindskrift. *Dåbskanden*, ligeledes af tin, er fra 1850-75.

Dåbskande

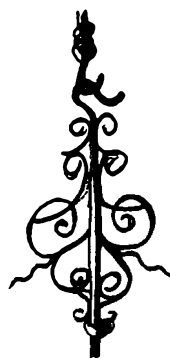
Nærmest koret hænger en *malmlysekroner*, så langt den ældste og nævneværdigste af kirkens seks lysekroner, med et religiøst vers øverst på kuglen sålydende:

Lysekroner

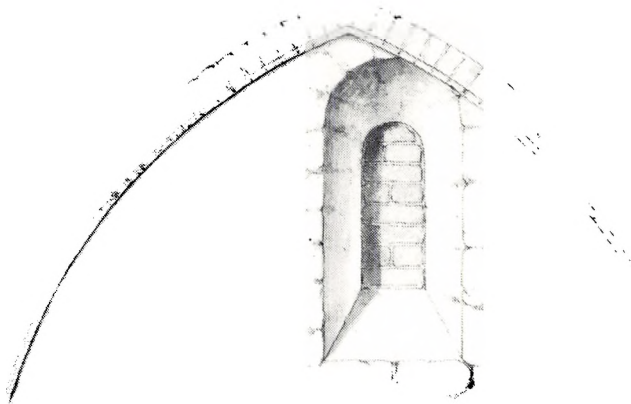
»O Gud som lüsens börn har lofvet lifsen kroner
tend her mit hiertis liüs, at jeg for ärens throne
med ære maa bestaa en kronne der at naae
Retferdigheds jeg men i früed at lefve saa«

og derunder følgende indskrift med større versaler:

»Anno 1712 den 26. martius. Denne lüse kronne hafver Matthias Frigast/boende i runst krog ladet bekaste og i bircheros kiche (!) op henge gvd til ære/gvds hvs til en prvdelse og hans sal. datter Anna Kirstina Frigast til en i hu/kommelse, hvis legome her næden vnderi ioerden hviler, hvis /lifvis lüsi rvnsted blef vdslygt de(n)25. avgvst 1711«

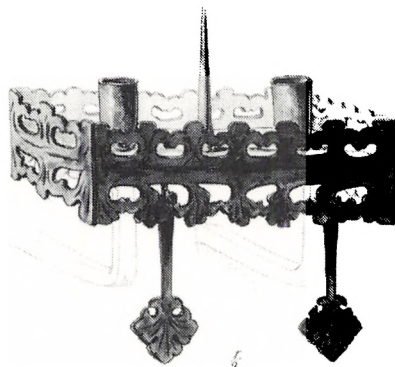

Holder til
1712-lysekronen

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Gammelt vindue i Skibets sydlige Mur
 Magnus Petersen

Jernlyseholder i murpillen ved prædike-
 stolen
 Magnus Petersen

Magnus Petersen

Øverst: »Gammelt vindue i Skibets sydlige Mur«, som Magnus Petersen kaldte det romanske vindue i faget øst for dørfaget, da han tegnede det 1884. I dag anes blot konturerne af det bag krucifikset på »Gerner-væggen«. Nederst: Jernlyseholder i murpillen ved prædikestolen. (Magnus Petersen 1884.) (Begge Nat.mus.)

Der er en mindetavle over Frigast i kirken.

De øvrige *kroner* er langt yngre. Så sent som i 1884 nævntes kun to kroner i kirken — folk var ikke forvænte med lys — den ene var 1712-kronen, den anden en lille tolvarmet krone.

Og mens vi har ansigtet mod loftet: Som *kirkeskibe* er i 1946 ophængt en model af »Georg Stage«. Der ligger gammel søfarertradition bag skikken at hænge skibsmodeller op under kirkeloftet, oprindeligt sikkert ment som votivgave som tak for giverens frelse i en nødsituation og altså en kristen variant af ældgamle offerskikke. Et ældre kirkeskib, et *orlogsskib*, måske fra 1650, med tre master og to rækker kanoner hænger i Mariakapellet. Det havde hængt i kirken sine første 200 år, blev henlagt på kirkeloftet i pastor Heises tid, måske på grund af ælde, og derefter restaureret 1906 af husejer Valdemar Petersen i Birkerød.

Kirkeskibe

Orlogsskib

I kapellet hænger over døren til kirkegården et *våbenskjold* fra Frederik II's tid, det er rigsvåbnet og nøje svarende til et i Sankt Marie kirke i Helsingør. Heraldiken svarer ligeledes til våbnet på Frederik II's gravminde i Roskilde domkirke.

Våbenskjold

På korets sidevægge er ophængt seks malede *portrætter* (kopier) af (til nord) kongerne Hans, Kristiern II og (til syd) Christian IV, Frederik II, Christian III og Frederik I.

*Konge-
portrætter*

På skibets sydvæg lige for opgangen til prædikestolen sidder en *præsterækketavle* fra 1938 indeholdende navnene på kirkens præster siden Luther. Den afløste en sort tavle med hvid skrift, der nu af ukendte grunde henstår på tårnloftet. Tavlen før den igen har været det overmalede opgangspanel i vinduesnichen bag prædikestolen. Øverst skimtes endnu påskriften »Sognepræster til denne Kirke fra (Luthers tid)« og i skrå belysning anes præstenavnene frem til 1862.

*Præsterække-
tavler*

På pillen ved prædikestolen hænger et middelalderligt *røgelseskar*, romansk eller tidliggotisk, og en *jernlyseholder* fra 1500'erne med to lysepiber til mindre lys og en lysepig til et større. Afbrænding af røgelse spiller en rolle i den katolske kirkes ritual, røgelsen symboliserer de helliges bønner.

*Røgelseskar
Lyseholder*

Mellem prædikestolen og udgangen hænger på sydvæggen *Henrik Gerners lænker*. Til venstre for dem *Gerners portræt*, til højre en kort beretning om hans fængsling under titlen *Vincula Svecica*.

Gerners lænker

Øverst i samme fag hænger et middelalderligt *krucifiks*, vel fra 1630'erne og, som det meste billedskærerarbejde, af lindetræ. Det restaureredes af konservator Steffensen i 1901, hvorved korset fornyedes. De daværende træpræpareringsmidler var ikke gode og en meget grundig moderne restaurering er i 1973/74 foretaget af kirkemaler Aage Sørensen, Nationalmuseet. Den skulpturelle fremstilling af den korsfæstede Kristus kendes

Krucifiks

»Gerners væg« med portræt, mindetavle og lænker samt krucifikset fra hans tid. På murpillen lyseholderen og røgelseskarret. (Foto: Tormod Hessel.)

tidligst fra 3-400-tallet og hang ofte på triumfmuren i middelalderens kirker.

Stolene

Stoleværket er fra Gerners tid, omend grundigt repareret. Det er af fyr, stolegavlene i barok. Nogle gamle *indskrifter* er bevarede, således to nærmest udgangen. De har været skåret men er nu malede.

På spindesiden (nord):

Er sogneprestes stol som Christopher loe bekaasted

Og på sværdsiden (syd):

Er sogneprestens hustrues stol

Og i en fyldning på rygpanelet i forreste stolerække:

Petrus Ioan(nis) Bagær(us) patiar ut potiar 1643
(Lad mig (kun) lide så meget, jeg kan bære).

Stolene, som tidligere havde døre, ændredes noget i 1965 og blev opmalede.

Foran orglet er der i brystværnet fra 1963 indsat de samtidigt restaurerede *malerier* af Kristus og syv af apostlene (fra syd): Filip, Simon, Jakob, Peter, Kristus, Andreas, Bartolomeus og Judas Taddæus.

En ottende, Mattæus, hænger over barokdøbefonten.

Under billederne er anført navnene, under Judas Taddæus dog navnet Tomas, endskønt den afbildede apostel bærer en lansse, som er Judas' attribut, mens Tomas' er en vinkel. Malerierne fandtes 1880 i en kiste under kirkegulvet og indsattes 1925 i det daværende bruskarokke brystværn samme sted som nu. De har muligvis tidligere været en del af et pulpitur, måske det, der synes at have været mellem kapel og skib, måske fra 1600-tallet. (Pulpitur: Lukket galleri eller tribune, udvikledes af lektoriet, oldtidens læsepult ved skranken mellem kor og skib og videreudvikledes senere til prædikestol).

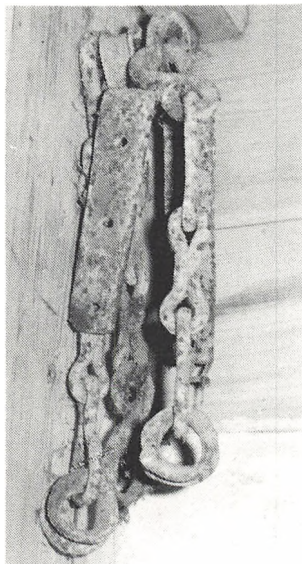
I sakristiet findes to *pengetavler* også kaldet *almisseskuffer*, med rygplade, malet eg fra 1599. Den ene har påmalet kirkens skytshelgen og navn »S Nicolai« og en indskrift på skuffen:

15 — Hielper noget kierkens bygning — 99

Den anden bærer et maleri forestillende »S Laurenti« og bærer en skuffeindskrift:

Betencke de arme, saa wil Gud
sig offver eder forbarme

Pengetavler brugtes, ligesom *kirkeblokken* fra 1845 (en udhulet træblok med beslag) der står i dørfaget, til nedlæggelse af pengegaver til kirken eller de fattige, som idag kirkebøsserne. Pengetavlerne bestod af en halvt tildækket skuffe og et bagpanel med en indskrift eller dekoration samt et håndtag. De to nævnte findes i sakristiet.

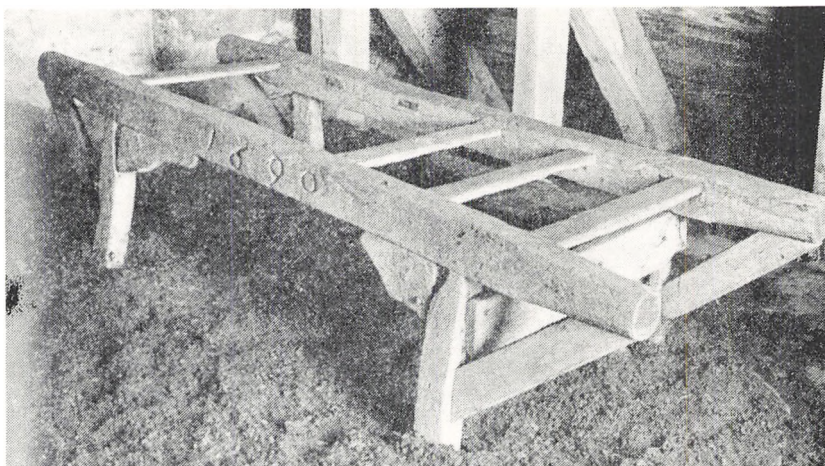
Apostelmalerier

Pengetavler

Kirkeblok

*Lænker fra Birkerød
kirkeloft. Antagelig
brugt til at bære
ligbåren med.
(Nat. mus.)*

Ligbåre fra 1690, denne er fra Borris Kirke, Vestjylland. (Troels-Lund.)

Altergangs-tavle

I sakristiet findes også en *altergangs-* eller *skriftetavle*. det er en sortmalet fyrretræsplade på $42 \times 26\frac{1}{2}$ cm med 11×13 (= 143) huller fortløbende nummereret med hvide tal. Anvendtes til simpel optælling (ved indsætning af en pløk) af skriftemål i den katolske tid (hvor den enkelte beken- der sine synder for skriftefaderen) og senere af altergængere (som i den lu- theranske kirke tilsiges syndsforladelse efter at præsten på menighedens vegne har aflagt syndsbekendelse).

Salmenummer-tavler

Salmenummertavlerne er fra 1925, bortset fra en enkelt (to?) ældre fra 1849.

Knager

En *hatteknage* i våbenhuset bærer følgende indskrift i antikva:

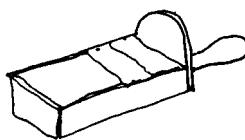
Christopher Espensen Hiuld:mand
i Hösterkiöb AN(N)O 1777.

Lignende knager blev i 1926 opsat med navnene på de håndværkere, der deltog i restaureringen 1925, alle grønmalede som den gamle

Ligbåre

En *ligbåre* lå endnu i 1968 på kirkeloftet over våbenhuset. Den brugtes til at bære kisten før det blev almindeligt at udstyre den med bærehanke. Fra samme ligbåre stammer muligvis nogle *jernlænker*, der hænger i klokke- stokværket.

Så kom vi vist alligevel det meste af inventarlisten igennem. Ældst er vel altertavlen fra 1400-tallet, yngst er orglet fra 1963. Det er et spand på små 600 år.

Gravmæler

En kirke og dens kirkegård er også et nekropolis, centrum for dødekulten, og af den oprindelige primitive markering af gravstedet med en tue, pæl eller sten har udviklet sig de former for gravminder, vi ser: Kistelåg eller -plader, gravsten, epitafier, med mere eller mindre tilknytning til selve gravstedet.

Hvor der i kirken var tale om egentlige grave, blev den døde og hans gravmæle lagt med hovedet mod vest. De døde skulle på dommens dag kunne rejse sig med ansigtet mod Kristus, som forventedes at komme fra øst.

Egentlige gravkrypter eller gravkapeller findes ikke i Birkerød men nok gravkamre, hvoraf en del under tidens restaureringer er blevet sløjfet og de jordiske rester med pietet begravet på kirkegården.

Epitafier

Epitafier (Epitafium, græsk: ved graven) er mindetavler over afdøde. De findes ofte i prægtige udformninger med levnedbeskrivelser og figurer af afdøde, hans ægtefælle og eventuelt hans familie. I Birkerød Kirke findes seks epitafier fra 1646-1864. I korets vestre side, nordsiden, finder vi:

Denne taflē hafver Jens Nielsen ladet bekoste
oc opsette Gud til Ære, Kiercken till en Prydelse
oc hans sallige Hustruff Annike Riders till en
i Hukommelse som bode oc døde udi Runstij Krog
den 25 october Anno 1650

Peder Discher 1765-1784

Til venstre for alteret lyder et epitafium eller rettere en mindetavle, da den er opsat mens stifteren levede:

1646 i Jesu Nafn
lod H Jens
Her mansøn i sit
alders 58 aar
med sin kiere
Hustro Maren i sit 53
Jacobs Daatter aar Denne Taf-
le bekoste Kircken
til ære oc til Deris
Hukom
melse

Om kromand Frigast, der bekostede kirkens store lysekrone og blandt andet var forpagter af Rungsted kro fra 1706 og døde i 1721, beretter en mindetavle med udskårne figurer, der forestiller Kristus, Moses og de fire evangelister. Den har følgende tekst:

Hellig, hellig, hellig er Du Herre Gud Zebaoth.

Hidindtil hafver Herren Hiulpet.

At Guds Trofasthed opholder en Troende i Angistens Tid

Vidner jeg her med for hans sande Menighed:

Thi der Gud viiste mig med ægtefelle og børn hen til Runsted Anno 1700 der at søge min Lifves Deel, lærde hand mig og paa hvor tidsled en en ager mid føde = brød der der skulle samles.

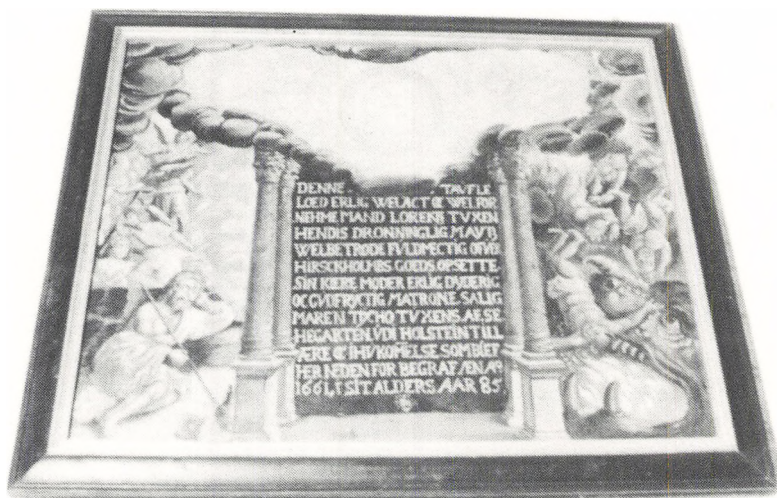
I det jeg samme aar for landets nærmiste Fiender tenkte at blifve til et Rof.

Men ved en ønskelig Fred Forbund friede Gud mig af Snaren som en Fugl hvilken Feyrene moxen vare afrefne.

Da opholdt mig Guds Trofasthed som lod min lønlige og aabenbare Fiender see. Ad i sex Bedrøvelserne frelste Hand og i den sufvende skulle intet ondt ramme mig.

Derfor vil jeg fortelle hans navn for mine brødre og i menighede oprette en EBEN-EZER og HIELPEs-STEEN paa denne sted, Hvor jeg har øset trøst af Euangelio. Udskrefven ved de hellige Mænd til Hanns Ære. Hvilke ieg i det ævige lif skal udraabe blandt Englenes Tal, som staar omkring Stolen og for Lammet Christo med Basuners Røst at forkynde Hans Ære i ald ÆVIGHED.

Denne Tafle er til Guds Ære Kirken Ziir og for Dem som efter bliir opsat Anno 1705 18 Dec: og bekostet af MATHIAS FRIGAST MARGREDE NIELSDAATTER.

Epitafium for Lorens Tuxens moder. På væggen over det findes en kalkmalet gengivelse af en Laurentiusrist.

I Mariakapellet findes en mindetavle over Lorens Tuxens moder. Den har følgende tekst:

JAHVE

Denne tavfle loed Lorentz Tvxen hendis dronninglig maytz welbetroede fvldmectig ofver Hirschholmb's goeds opsette sin kiere moder salig Maren Tycho Tvxens af Sehegarten vdi Holstein som blef herneliden for begrafven Ao 1661 i sit alders aar 85

Mindetavlen over Henrik Gernes fængselsophold er nævnt i forbindelse med hans lænker, men omtales udførligt i kapitlet Henrik Gerner.

På skibets sydmur, vestligst, en mindetavle i marmor over sognets faldne i krigene 1848 og 1864.

Epitafierne for Lorens Tuxens moder, for Jens Hermansøn og hustru, for Jens Niensens hustru og for Matthias Frigast blev restaurerede af Nationalmuseet i henholdsvis 1975, 1977, 1978 og 1979.

Gravsten

Kirken rummer 10 gravsten, der alle omtales her. De ældste sten er for Jens Hermansen, Christopher Bjerg og Christopher Lille.

En gravsten i sakristiet bærer følgende indskrift:

D.O.M.A. (DOMINO OPTIMA MAGNA ALTISSIME)
beatis manibus
senis veneronos
dn joannes hermann
qui nat 9 ao 1588 a pueritia ita muses
bitavet vita ut esti 9 sacrificit brabeum
ao 1614 ad sacros secut sit aros quo et
per 42 dos cunct inter bircherodeses
summa cum laudi caput extulet
cineris a: suos hac urna codi intactos voluet
post 9 filiæ cum primæ 9 juge a
f et 5 filio R 4 j(tem) R
ex altera parens cum suis 69
vixisset anuas 5 jan 1657
pictatis cesset
et
matronæ piissimæ
Mariæ Jacobi f
quæ nato ao 1592 ex exende honeste
educato dicto nupsit viro . . . cum
quo post suavissimum 40
annorum jugium quomasset
oc relig vitam pia viduitate
transe = gisset

cum B conjuge in deo exspiravit
ao c æt
tu vero lector viso amplius umbras
sed tumolo stellæs crede latere anas
ut nova cum veteri pereunt quum
sydera cælo præniteant coelo sydera
bina novo
parentibus bene meritis
ito filii posuere

Her står afmalet Her Jens Hermansøn med begge sine kiere Hustrøer
S. Kristine Anders Daater, som døde 1616. Med hende hafde hand een
Daater: og Maren Jacobs Daater med hende hafde hand 5 Sønner og
4 døtre Gud samle dem i Himmerig

Et forsøg på oversættelse kunne lyde:

For Gud, den bedste, største og højeste.

for den ærværdige olding, her Jens Hermansens salige sjæl, han som
født år 1588 fra barndommen af har ofret sit liv for studium således
han år 1614 vandt henofrings kamppris for de hellige altre, hvorved
han også gennem samfunde 42 år med største ros har hævet sit hoved
blandt Birkerøds sognefolk, og han har villet, at hans aske skulle
lægges uberørt i denne urne efter at han som fader til en datter med sin
første ægtefælle C.A.D. (Kirsten Andersdatter) havde levet med sine
folk i 69 år, afgik han (ved døden) den 5 jan. 1657

og for den så fromme hustru Maren Jacobs Datter (salige sjæl) hun
som født år 1592 gennem hæderlig opdragelse ægtede nævnte mand
(år 1616) og efter at hun med ham havde fuldbragt 40 års lykkeligt
ægteskab og tilbragt resten af sit liv i from enkestand efter sin salig
ægtefælle, udåndede hun i Gud i (sin alders 89 år) Du læser tror vist, at
de døde ikke er mere end et drømmesyn, men tro, at de som gamle
stjerner dølger sig i graven, for at de, når stjernerne går under med den
gamle himmel, kan stråle som et par nye stjerner på den ny himmel.
over velfortjente forældre satte børnene (denne tavle)

På en gravsten i våbenhusets venstre side (vestsiden) står:

Herunder giemmes det jordiske
af
En Troe Arbeider i Herrens Vijngaard
vel ærværdige Hr Peder Discher
Sognepræst for Bircerods Meenighed
som døde
den 2 den November Aar 1783
I en Alder af 62 Aar
Efter af have
Under megen Svaghed

tient som Guds Ords Lærer
I 16 Aar ved Bloustrød og Lillerods Menigheder

og

I 18 Aar ved Bircerods Menighed
Levet et Kierligt Ægteskab i 34 Aar
Med sin Efterladte Enke
Birgitte Klidtgaard
Og med hende avlet 11 Børn
Hvoraf 4 Sønner og 3 Døttre endnu i
Live Begræde med en dybtsørgende Moder

HANS TAB

At Leve var ham Christus og at døe
en Vinding- min Sjæl døe den
Retfærdinges død og mit endeligt
vorde som hans.

Efter CHRISTOFFER BJERG, 1557-1582, er bevaret en gravsten, der lå i gulvet ved alterskrankens sydlige hjørne, men nu ved korets østvæg. Teksten i den øverste af stenens tavlefelter lyder:

Corpus Christofei Montani hoc mormore clausu est.
meni socia est superis nome in orbe monet,
Pastor in hoc templa fuerat nunc pastor in ævum,
com Christo in coelis nactare et ambrosia.

I rimet oversættelse:

Christoffer Berg mit navn det var
som mig med ære i verden bar.
mit lig er i den sorte jord,
min sjæl hos Gud, der som han bor.

Langs randen står:

Reverendus et doctus vir M. Christoforus Montanus pastor Ecclæ Bir-
ckerudesis et præpositus provincia Liunge.

Anno Domini 1582

Deceb ZZ Die Ætatis 52 OFFICII IN B kerød .. 19

Under den øvre tavle er et udslidt skjold flankeret af store versaler:

Inger Bendts — D(atter)

Og tilsvarende under den nederste tavle:

Christoph(er) —B(jerg)s

En gravsten i våbenhus (vestside) fortæller, at

Herunder hviler det jordiske
af den i Livet fordem
virksomme Borger og Kjøbmand
Lars Andersen Burgenwoldt
som kom til Verden
den 19 oktober 1765

og gik ud i Evigheden
den 17 juni 1800
Hans Venner
som satte ham dette Minde
kan vidne
at han var en retskaffen mand
Fred over hans Aske.

Og en gravsten i våbenhuset (til højre for indgangsdøren — østside) kan berette, at

Her ligger
de jordiske Levninger
af
Juliane Marie
Dorthea Engel
født

Oringen ved Frankfurt ved Mein
den 1 December 1728
ved enhver kvindelig Dyd
var han (!) sin retskafne mand
I G. S. Krause kongelig
Slotsforvalter paa, Sophienborg
hans troe Ledsagerinde
og som Moder til tvende Døtre
og en Søn som alle beklage tabet
af den dydigste og ømmeste
ægtefælle og Moder
der ombyttede dette jordiske
med et lyksaligere Liv
den 2 den September 1794
Fred hvile over hendes Støv

En meget slidt sten, der vist nu er fjernet, fortalte:

Herunder ligger begravet
Christina CAIR- OSTNAND
som er født ao 1640 og død ao 1717
udi hendis alders 77 aar og maaneder,
Gud som haver kaldet Sje----
len til sig, samle Legemet med Sjelen
ved een ærefuld Opstandelse
til sin ævig Glæde
(dødninghoved)
I Jorden hviler hendes Been
Og Sjælen i Guds Hænder
De samles begge uden Meen
Når Herren Verden ender.

Og en anden slidt sten under tilsvarende omstændigheder, tidligere Mariakapellet.

Her under hviler i Gud S Hendrichs kong Gærtner i Hirschholm Sloth døde Ao 1727 i hans Alders 72 Aar

tillige hans elskelige Hustru Sofhia Elisabeth Sommer lefvede i hendes Encke Stand

I Birkerød 22 Aar døde Ao 1749 hendes alder 65 Aar har haft 14 Bøern.

Gud gifve dønnem en glædelig Opstandelse.

I gravstensens hjørne er der indhugget blomster og forneden er dødningshoved.

Et gravminde over Holger Eggertsen Tryde, er flyttet ind fra kirkegården:

Her hviler

HOLGER TRYDE

Sognepræst i Birkerød

fra 1789 til 1801

Med hans støv er blandet
en svigermoders og datters.

I opstandelsen ville hans
vidt adspredte elskede
forenes med ham.

Tryde var i sine seneste år meget svagelig. Om den kirkelige tilstand beretter Biskop Balle i sin visitatsbog fra april 1800:

I den svagelige hr. Trydes sted prædikede skibspræst hr. Schmidt over ps. 144-15 ordentlig, grundig og smukt. Hans catechiserer godt og messer skikkelig. Den ældgamle degn Sr. Petrech kan endnu synge temmelig, men andet formår han ikke. I blandt den voxne ungdom fandtes adskillige, som svarer meget vel af læreborg og catechismus, samt vidste noget af den bibelske historie og læste vel i bog. Men en del var svag, og jeg fik mistanke om, at hr. Tryde lader dem slippe for let igennem til konfirmationen, hvorom jeg og senere i enrum advarede ham. Få salmer havde man dog lært. Embedsbøgerne fandtes rigtige for så vidt. Dog havde den gamle degn ingen læsningsbog, fordi han ej længere kan tåle at læse. Præsten havde heller ingen catechisikationsbog.

Et gravminde over Simon Møller, hendes Majestæts muremester, død 12 august 1748:

Herunder hviler den fordum agtbare og velfornemme mand

Sr. Simon Møller

Hendes Majesteets Muurmester Ved Hirschholm.

Hand levede 28 aar i et kjerligt ægteskab med den Ægtbare og Gud-elskende matrone Anna Chatrina.

Hand var fød i et fremmed land, men var dog en god borger i vores land.

Madame Johanne Günsager
som fødte hannem 2 sønner og 2 døttre
Hvilche alle med Deres Høybedrøvede Moder
sørgeligen igienlefver
Hand døde Aar 1730 dend 27 october
I Sit embedis 28 de og alders 52 Aar

Ps CXVI v. 15 Det er kosteligt for Herrens Øyen
naar Hans Hellige døde.

På en kisteplade bag alteret — korets østside læses:
Herunder findes ikkun Støvet

af

Den Dyrebare Sjæl
glædende sig nu ævig i Guds ansigts
beskuelse
Den fordum ædle og Dydige og
Gudfrygtige
Maria Dorcheus

Som

af

De Priselige Forældre
Mag. Johannes Dorcheus
Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn
og Provst over Sokkelund Herred

og

Fru Dorthea Anchersen
Er aulet i Kiøbenhavn den III juni
Ao 1703
Som efter Guds villie Indgik i ægteskab
med

Her Gerhard Treschow
Sognepræst i Bircherod den VII
october 1734
Som formeerede Deres ægteglæde
ved at føde til Verden
Een Datter ved Nafn Dorothea
d. XXVI Nov. 1735

Som

Alt for hastig derpå ved den for
Hende salig men for hendes ægtefælle
sørgelige død forlod Verden
Den IV December samme Aar
som og
Venter at Hendes afsjælede Legeme

skal opstaa til Ære og Uforkrænkelighed
ved Dagens Ende
Saa har i dette Legem
som her Sover trygt og roeligt
Forstand og Dyd og Christendom
bestandig haft sin Boelig
Naar Andet Støv Skal reent forgaae
Ved Sidste Ild og Lue
Skal Dette Støv den Ære Faae
Sin Gud at ævig Skue

Maria Dorcheus døde 1735 i barselseng 32 år gammel. Treschow giftede sig igen 1740.

Under kirkens restaurering 1925 åbnedes blandt andre et gravkammer i gulvet med en kiste, der mærkeligt nok kun indeholdt spåner, nogle tøjrester og kobbernåle. På kisten var en zinkplade (for tiden borttaget) med følgende indskrift:

Hier Ruhet in Gott
die weyland
Hoch Edele nunmehr seelige
Jungfer Catharina Buchreiden
welche
den 17. Decb. Anno 1677 in Sultzburg geboren
und
den 17 au Anno 1753 i Hirschholm
im 73 ten Jahre und 8 monate ihres alters gestorben
Sie die Gnade geholt
in die 53 Jahre
(er)stlich Ihre Hoch Fürstl: Durchl. der Höchstseeligen Frau
Markgräfin und hernach
Ihre Mayst: der Königin
Sophie Magdalene
als Cammer = Jungfer zu dienen

Oversættelsen lyder:

Her hviler i Gud
den fordum
højadelge, nu salige
jomfru Chatarina Buchreiden
som d. 17 december anno 1677
blev født i Sultzburg (Salzburg?)
som den 17 aug. anno 1753 døde i
Hirschholm i en alder af 73 år og 8 måneder.

*Sophie Magdalene
1700-1770
Chr. VI's dron-
ning, gennemførte
landborefor-
men på Hirsch-
holm.*

Et af gravkammerne som blev åbnet under restaureringen 1925. Det er ikke oplyst, om det var Treschows families eller Catharina Buchreidens. (Nat. mus.)

Hun havde den nåde i 53 år
først at tjene hendes høj fyrstelige højhed
den højsalige fru Markgrevinde
og derefter
hendes majestæts dronning
Sophie Magdalene
som kammerjomfru

Der var også vedføjet et lille vers:

Wie lieb du bis im Tod
der Königen gewesen,
kann auch die Nachtwelt noch
auf deinem Grabe lesen.

Det kunne på dansk være:

Til døden du din dronning
har tjent så kær og brav
herom kan eftertiden
nu læse på din grav.

Lorens Tuxen 1618 - 1662

*En dansk
modstandsmand
fra 1600-tallet*

Da de svenske hære i august 1658 invaderede Danmark, var stemningen i mange kredse præget af fuldstændig modløshed og selvopgivelse. Mange steder traf svenskerne endog befolkningen villige til samarbejde. Det var ikke blot Ulfeldt, der var parat til forrædderi, også andre var rede til at bryde med Danmark og give sig ind under den svenske konge. Da de svenske tropper kom til Helsingør, erklærede mange således, at de hellere ville være svenske end danske. De af os som har oplevet en senere besættelse af landet, kan ikke blive forbavsede over denne indstilling; men også i 1658 var det et mindretal, som følte sig så stærkt knyttede til landet og kongen, at det måtte lade denne trofasthed udløse i aktiv handling.

I Skåne og Sydsjælland opstod en guerrilla, som tilføjede fjenden ikke ringe skade.

Også i Nordsjælland voksede en undergrundsbevægelse op ledet af en række dristige og snarrådige mænd. En af de ledende — eller måske den ledende — var ridefogeden på Hørsholm slot, Lorens Tuxen.

Lorens Tuxen stammede fra Angel, hvor hans fader ejede et mindre gods. Han var født 1618 og må have fået nogen boglig uddannelse, idet han både talte og skrev dansk og tysk og var i besiddelse af teknisk og regnskabsmæssig indsigt.

Som ung gik han i krigstjeneste hos Christian IV, måske som en slags ingeniørofficer. Senere blev han ridefoged eller snarere en slags godsforvalter hos dronning Sophie Amalie på Hørsholm slot, et embede han bestred med stor dygtighed, og hvor han gjorde sig afholdt og respekteret af foresatte og undergivne. Senere blev han tillige inspektør over Gisselfeldt og Holmegård og endnu flere godser. Da kong Frederik og dronning Sophie Amalie blev indesluttet i København, pålagde kongen Tuxen at tage vare på Hørsholm, der var dronningens ejendom, og om muligt tillige bevare Jægersborg så godt som muligt.

Man skulle måske tro, at disse opgaver kunne lægge beslag på alle Tuxens kræfter, men det skulle snart vise sig, at disse opgaver ikke tilfredsstillede Tuxens virkelyst.

I hemmelighed og ved at ofre det meste af sin ikke ubetydelige formue, organiserede han en række sabotage-aktioner mod svenskerne, ligesom han udfoldede en betydelig spionagevirksomhed. Sådanne ofte farlige og modige handlinger kommer til at stå i et særligt skær i en senere tid, som undertiden lægger mere i begivenhederne, end der i virkeligheden var, men dette gælder kun i ringe grad Tuxen. Tværtimod synes Tuxen at være

mindre kendt end Hans Rostgård og Svend Poulsen (Gøngehøvdingen), skønt hans indsats ingenlunde har været ringere end deres.

Det er dog så heldigt, at der er bevaret et materiale, som giver et levende og samtidigt billede af Tuxens virksomhed under krigen, idet han efter krigen udarbejdede en indberetning til kongen over de udlæg, han havde haft i kongens tjeneste. Som den omhyggelige mand, han var, har han bilagt denne rapport en række udtalelser og attester fra sine hjælpere og medarbejdere. I det følgende citeres fra disse papirer.

Om sin hemmelige efterretningstjeneste skriver Tuxen således:

Bekostet med største fare breve og kundskab igennem fjendens vagt og flåde ind i København i krigstide — 21 gange — hver gang 50 rigsdaler: Beløbet 1050 rdl.

Og Tuxen vedlægger et brev fra Søren Mikkelsen, der var birkedommer i Hørsholm:

Næst ønskende Eder et godt lyksaligt nyt år, kære Lorentz Tuxen, jeg takker Eder venligen, at I mig til min og min søn såvelsom de fattige firske udløsning af de svenskes hårde bånd og fængsel på Kronborg med de 280 rdl. ville skaffe undsætning, og eftersom I nu trænger mig, at jeg demmen skulle betale, eftersom i en del deraf selv lånt og Eders sølvtoj derfor udsat haver hvilket mig nok som vitterligt er, nu er det jo selv bekendt, at jeg og de, som pengene er udgiven for, sad tillige med Eder selv i højeste livsfare fængslet for Kongl. Maj. og Danmarks Riges velmente og gjorde tjenester, hvortil I selv har gjort største årsager, eftersom I vel mindes, hvorledes I mig klagede, hvorledes han Maj var stedt i stor nød, og I havde haft bud på Hveen i den mening, at Eders tjenere deraf skulle fået både til at føre kundskaber til København, hvilket ej kunne ske, hvorfor I mig tit formåede, jeg skulle dog med Eders hjælpe til at fiskerne udi Nivå kunne have deres både forborgen i moradser, hvormed de om natten, når patruljen var passeret, kunne ro til København, til hvilken ende jeg med Eder dennem tilbragt, såvelsom, at de skulle flytte fra byen, så ingen svenske kunne have ophold eller tilflugt eller natteleje, så færdselen med bådene derover ej kunne hindres og haver Konhl. Maj. og Riget formedelst dette anslag og færdsel i den værste belejrings tid haft stor tjeneste, frygt-som de dem med megen fare mange rejser med forfriskning, folk og kundskab, først gennem fjendens strenge og sterke vagter og siden forbi hans orlogsskibe, haver fremvåget, og rejste med største livsfare igennem den mangfoldige drivis og frost med Eders kundskab til København med den højgavnligste relation om hvis fjenden havde udi sinde med en blodtørstig storm, hvorfor både I og jeg og de haver udstået megen fare for vores konges skyld, thi mener jeg, at I ej aleneste bekommer disse 280 rdl. men endog således af højst bemeldte vores nådige konge — som Gud haver frelst og ophøjet, betales og aflægges, så andre hans Maj. undersætter deraf opmuntres at være ham trykke og tro udi al begivende tilfald, eftersom jeg for denne min tro tjeneste ej

andet haver nydet end den største skade, ulykke og bedrøvelse og derover er mesten ruineret og øde, som Gud og godtfolk vitterligt.

Er formodende at måtte anses og mig herudi . . .

Af Nivå d. 6 janv. ao 1661.

Søren Michelsen

Min høj ærede gode ven Lorentz Tuxen, ridefoged tjenstvill. tilhende.

To mænd fra Nivå, antagelig fiskere, bevidner, at de har transporteret Ingvar Lauritzen som kurer for Tuxen til København.

Kender vi Mads Pedersen og Jacob Nielsen udi Nivå, at vi nogle få dage førend stormen angik til København, haver med stor besværlighed indført ridefogedens Lorentz Tuxens bud Ingvor Lauritzen med kundskaber til København igennem fjendens vagt og patruljer, så og igennem den megen driv is, som var udi stranden, hvorfor bemeldte Lorentz Tuxen os haver betalt og given os derfor 10 sl. dr

Desligeste haver og Lorentz Tuxen nogle dage efter stormen forsynet mig Mads Pedersen fra Hirschholm med et knippe breve, som jeg efter hans anledning trods de svenske hovedvagter og patruljer over isen fra Ibstrup Dyrehave til Københavns Slot lykkelig overleverede, eftersom man den tur ikke for den mangfoldige drivis med både kunne fremkomme, hvorfor han mig gav og betalte 11 sldr.

Actum Hirschholm d. 16. juni

Jacob Nielsen Egen hånd Matz Pedersen Bomærke

Om Tuxens forhåndsunderretning om planerne for stormen på København skriver han:

Bekostet på at advertere Kgl. May. min allernådigste Herre svenske general Tottis lønlige kundskab udaf København i den svenske lejr — 60 rdl.

Ingvar Lauritzen om sin ekspedition til København:

Bevidner Ingvor Lauritzen, København den 17/6 1660, at omtrent 3 uger før stormen på København sendte Lor. Tuxen ham ind i staden for at berette hvorlunde en fornem person ved nattetide sendte en som betler forklædt »Karl« med breve indsyede i skosålerne, til general Ole Thott, såvelsom da og med ladet berette fjendens storm preparationer.

Om en razzia, hvor fire kanoner blev ødelagt tillige med en del ammunition, skriver Tuxen:

Bekostet på — 4 metalstykker at fornagle, granater og andre stormsager at forvende som de svenske agtede at bruge til min nådig. konges og den danske nations fordervelse. 80 rdl.

Ved denne aktion medvirkede dyrlægen Anthon Hermand, som også iøvrigt med stort personligt mod bistod Tuxen. Han bragte talrige efterretninger til København. Det var ham, der fornaglede de fire kanoner, medens Tuxen drak med vagtmandskabet. Da kongen 17. maj 1659 opfordrede befolkningen til at gå til modstand mod svenskerne, overtalte

han mange bønder til at holde sig parate med deres våben. Under betydelig fare uddelte han en trykt skrivelse med opfordring til fjendens soldater om at desertere. Han slog dem endog op i den svenske lejr og på steder, som var besat af svenske tropper.

Om sin indberetning om fjendens tab under og efter stormen skriver Tuxen:

Given for advertement om de døde og qveste oc fjendens forhold efter stormen til Kgl. May i København 4 rdl.

Herom skriver toldforvalter Langemack, kaptajn M. Melhorn og gemakforvalter Johan Henrik Heidemand:

Kongl May. general toldforvalter i Danmark hans attestation,
Dass von Hirschholmischen bebiete ein und zwanzigmahl Böthe und Bodtschaften, nach laut dess bei der zolbuden gehaltene Protokol, mit Briefen, Kundtschaften ind allerhand Verfrischung anhero in riesiger schwere Stan und gefährligsten Belägerungs zeit biss amm 11 August an welchen Tag Lorenz Tuxen selbst mit sein Frau und Kinder dess Nachts mit ein Bot auch anhero eingekommen sein, solches habe ich auff begehren hiermit bezaugen wollen
Copenhagen d. 30 majj a. 1660

M. Langemack

At fra Lorenz Tuxen på Hirschholm udi den hårdeste og farligste belejringstid til denne stad mange gange bud og forfriskelse hid ind er kommen såvelsom som også adskillige gange fra Kongl. May. breve til Tuxen ere udsendet attesterer jeg undertegnede, som den tid have vagt med mit underhavende gevorbene compagni ved højst bemeldte Kongl May. toldbod
Hafniæ d. 31 mai 1660

M. Melhorn

Ich Untergeschribener füge diermit zu wissen, dass in letz verwichener schwedischer Kriegs zeit ein Baur mit Namen Christoffer Spielmann von etlichen schwedischen Reuttern gefänglich in die Rungstedische Herberge gefüret worden, und weil ich damals auf bemelten Gasthofe gegenwertig, hab ich nach geforschet warum man obgedachten Bauern also gefangen daher führte, worauf mit von den Leuten zur Antwort gegeben war, dass er heimliche Kundschaft in Copenhagen gebracht, imgleichen dass er auch auf Herr Lorentz Tuxen, dahmahligen Reit yogt auf Hirschholm, dass er dergleiches getan, bekant hatte —
Geschrieben in Copenhagen den 9 martii 1675

Dero zu denne —, Norwegen
Königl. May gemacksvorwalter
Johan Hinrich Heidemann

Oversættelserne af Langemacks og Heidemanns skrivelser lyder:

At fra Hirschholm området en og tyve gange bude og budskaber —

ifølge den på toldboden førte protokol — med breve og oplysninger og alle slags forsyninger — i den meget svære stund og allerfarligste belejringstid er ankommet hertil — indtil den 11 august på hvilken dag Lorenz Tuxen selv med hustru og børn om natten ankom hertil med en båd — har jeg efter anmodning hermed villet bevidne.

København d. 30 maj anno 1660.

M. Langemack

Jeg underskrevne erklærer hermed at vide, at en bonde ved navn Christoffer Spielmann i den senest afvigte svenske krigs tid, af nogle svenske ryttere er blevet ført som fange til det Rungstedtske herberg, og da jeg den gang var tilstede i det omtalte gæstgiveri, har jeg forhørt mig om, hvorfor man førte den omtalte bonde som fange.

Herpå har folkene givet mig det svar, at han havde bragt hemmelige budskaber til København og ligeledes indrømmede at have gjort sligt på opfordring af herr Lorentz Tuxen, som dengang var ride-foged på Hirschholm.

Skrevet i København d. 9 marts 1675.

Deres Johan Heinrich Heidemann

Danmark og Norges kongelige majestæts gemakforvalter

Portrætmaleren Gutfeldt og Tuxen udarbejder en plan af den svenske lejr, idet de foregiver, at Gutfeldt vil male portrætter af svenske officerer:

Bekostet på fjendens lejer at fortskaffe in plano 100 rdl.

En aktion, som vel havde mere moralsk end militær betydning, var opbringelsen af den svenske konges hest. Tuxen skriver:

Den svenske konges livheste fra Sparpending koning F 3 at forskaffe, bekostet 80 rdl.

Tuxen vedlægger erklæring fra generalmajor Fr. v. Ahlefeldt, der omtaler Tuxens virksomhed i al almindelighed, som har forårsaget fjenden ikke ringe afbræk og omtaler særlig det bemærkelsesværdige anslag, hvorved den svenske konges livhest(e) på glørværdig måde blev bragt til København midt mellem de svenske vagter.

Om Tuxens virksomhed med at skaffe væbnede styrker efter kongens særlige opfordring hedder det:

Succurs folkes bekostelse efter herom Kgl. May. særlige order, som kan fornemmes af hosfølgende notari instrument, hvorfor jeg ikkun alene antegner endog det foruden liv og velfærd perricul have bekostet langt mere 300 rdlr.

Tuxen vedlægger attest af 26/8 1660 underskrevet af Søren Nielsen, lade-foged på Hørsholm, skovrider Lars Knudsen, Postrider Simon Pedersen, Anthoni Berman, smed i Høsterkøb og Rasmus Sørensen, tingskriver i Hørsholm. Berman må være den tidligere omtalte »dyrlæge«. I erklæringen berettes om hvorledes der samledes bevæbnede folk i skovene om

Hørsholm, for på et givet tegn at gå løs på de svenske vagter og slå sig igennem til København. Svenskerne opdagede sammensværgelsen, og Tuxen måtte flygte.

Regimentskriveren Hans Matzen skriver herom:

Kongl. May forrige ridefoged over Frederiksborg Amt og nu regimentsskriver ved det sjællandske nationale rytteri sin attestation om sucurs folk at samle.

Efter som han kongl. May vores allernåd. herre og konge nådigst havde ladet udskikke til Lorenz Tuxen og mig af København, der staden enda af de svenske var belejret, sit nådige brev, dateret København Slot d. 17 mai anno 1659 i mening, at det var han May. nådigste vilje og begæring, at hans May. indbyggere udi Sjælland gjorde deres største flid sig således at forsterke, at de kunne med deres gevær både til hest og fod møde uden for København og gøre hans May. Den tro tjeneste, som de Gud og hans kongl. nåde af pligtighed skyldig var, og bemeldte Lorenz Tuxen nu min ringe testification er begerende, hvorledes han sig der udi forholdt, da kan jeg ham venlig det ikke forholde, medens en hver til videnskab at komme lader forstendige, at bemelte Lorenz Tuxen, så snart at samme kongl. brev til os var kommen, kom til mig i Frederiksborg der udi at gøre et med mig og som vi dog med hverandre sluttede og vedtog at samle og opbringe det meste folk vi kunne, må jeg bemelte Lorentz Tuxen give det vidnesbyrd, at han dertil anvendte sin største flid og som en ærlig og tro undersaat og mig en del folk opbragte og bestilte, som udi Hirschholms skove sig skulle forsamlende på en vis tid og sted og derpå ligge på fjenden vagt, at gå den at nedlægge og siden til København at begive, mens som samme vores forhavende, i hvor hemmeligt vi det bestelte, de svenske af onde og utro menneske blev åbenbaret, måtte han fly fra hvis han havde og sig med største farlighed til København i belejringen begive, og jeg som da hastig ikke kunne undkomme, blev tagen og sat på Frederiksborg og meget hårdeligen medhandlit foruden en stor summa penge, som mig af tvungen blev, item min gård og bo sammensteds, som blev ruineret og ganske i grunde ødelagt og afbrudt, så der fandtes ikke, der fred blev, en sten på en anden. Belangenden hannem, dog formedelst samme undvigelse led han såvelsom jeg, en overmåde stor skade på hvis han ejede, og vi begge derforuden i største pericel og livsfare gerådne var, hvorfra Gud og vor nådigste konge og dog nådeligen befriede.

En meget dristig og vellykket aktion blev rettet mod nogle svenske kancelister, som medførte en dokumentkasse, som mulig indeholdt vigtige oplysninger om planerne for belejringen af og stormen på København. Tuxen:

Bekosted paa den swendsche koning canzelj kistes ob ing: 180 rdlr.

Han vedlægger en erklæring skrevet i Birkerød degnegård og undertegnet

af to bønder fra Hestkøb tillige med en erklæring undertegnet af Jens Pedersen og Christen Pedersen, og en udtalelse fra major Buchard Andress:

I fem uger fordølges Lo. Tuxens knegt udi en hul eg i en skovgård kaldet Hedzkiøb.

Vi underskrevne boemænd på Hedskiøb kjendes og vitterlig gør, at udi det år nest efter stormen for København udi sidste svenske fejde haver vi Olluff Christofferssen og Christoffer Olsen Hedzkiøb udi fem ugers tid dølt Lauritz Knudsen Skøtte, som havde ellers tilhold til Lorenz Tuxen på Hirschholm, eftersom de svenske havde hannem fortænkt, at han skulle have videnskab om den svenske sekretær Joels kiste, som blev plyndret her udi skoven imellem Nærum og Høsterkøb og de to svenske canzelister, som blev skutte og endog et parti svenske ryttere, som vare ud kommanderet at søge efter ermel. Lauritz Knudsen, græsede deres bæster og hvilede en halv sned trin østen fra egen, han sad udi, så besvarede dog Gud hannem, at de blev hannem ikke var og ikke søgte i samme hule eg, hvor de dog gemenligen plejer at lede o, om folk der skulle have forvaret noget, det vi fordulde og spisede hannem om natte tider. Det vi nu og. hvor behov gøres, ville være gestendige således at være tilgangen, endog de svenske sagde, at deres konge ville give dem stor foræring, som kunne gøre ham udsagn om forn. person.

Der blev ellers 2 personer stilled for Ibstrup for denne kanzeli kiste, hvoraf brevene fløj omkring i bøgetopperne.

Actum Birkerød degnegård året efter fred sluttedes anno 1660.

At vi underskrevne har haft læst og leveret til Lorenz Tuxen en del den svenske konges breve, som den danske rytter ved navn Peder Lauritzen, hvilken en svensk ritmester havde ondt Lorenz til en salvegard udi Istedrød, havde gjort anslag på og imellem Hirschholm og lejeren opslaget den svenske konges kanzeli kiste, bekender vi med vore egne hænder og signeter.

Jens Pedersen
bomærke

Christen Pedersen
egen hånd

Den svenske konges cantzelikistes spolering formedelst en dansk rytter og nogle trompetter dreng fra Nærum. Dass Lorentz Tuxen in jungst afgewichenen Krieges zeit einen denchen Reuter von meiner Compagni zum Salvegardii der Hirschholmischen Bauern bekommen, welcher für diesem unter den dänischen Lykeschen Regiment gedienet Namens Peder Larsen, welcher auf Ibstrup aufz ratt gelegen worden, om dass er dess koniges zu Schweden Kantzeley auf geschlagen und spoliert hätte. Copenhagen d. 20 janv. anno 1661

Buchard Andreas
major

Tuxen forsøgte tilsyneladende to gange at tage den svenske konge til fange. Først ved at forsøge at generobre Kronborg, dernæst ved at passe

kongen op på vejen mellem Hørsholm og København. Var en af disse aktioner lykkedes, ville de utvivlsomt have bragt krigen til hurtig afslutning. Om aktionen med Kronborg skriver Tuxen:

Bekostet og gjort anslag at erobre Kronborg og at fange den svenske konge og dronning og derpå spenderte på en engelske svenske oberst og Sten Winkel og forrige danske vagtmester leutenant på Kronborg Berendt Pfahlen 400 rdl.

Tuxen vedlægger en temmelig udførlig redegørelse for aktionen under skrevet af Berendt Pfahlen, hvis egentlige navn vistnok var Fugl, og som var vagtmesterløjtnant på Kronborg, samt af Jonas Sortor, som tidligere havde været kaptajn ved Skånske Regiment samt endelig af David Lindeman, som vistnok var københavner.

Da sammensværgelsen, som havde til formål at erobre Kronborg, blev røbet, måtte Tuxen flygte, men det lykkedes ham ikke at komme til København.

Hans Lauritzen fra Smidstrup, ladefoged Simon Pedersen og Peder Skovhus beretter om de nærmere omstændigheder ved Tuxens flugt og tilfangetagelse:

Jeg Hans Lauritzen, bosiddende i Smidstrup, kendes og vitterlig gør hermed, at ærlig og velfornemme mand Lorentz Tuxen anno 1659 fjorten dage efter Sct. Hansdag, kom jeg om natten efter sin begæring til ham udi Helleholmens Kildemose, hvor han da fortroede mig, at han var bestedt udi nød, eftersom de svenske ville have ham med vor sognepræst hr. Henrik Gerner i Birkerød gangen på Kronborg og derudover ville de gerne handle med Peder Svend i Rungsted at han ville flytte ham til København med sin båd.

Mens som han blev derom anmodet ville han ikke, sigende de svenske afbrændte sit hus, om han det gjorde, tilmed torde han og ikke vove det at ro igennem den engelske flåde, som havde besat strømmen imellem Hven og Sjælland, for det tredie frygtede han at lide hunger og nød i København, Clemmid i Vallerød havde faret til Krogerup og Humlebæk om en båd, som var borte. Efter sådan beskaffenhed, og efterdi jeg fornam, manden var i nød bestedt, erbød jeg mig at føre ham bort med en liden båd, jeg havde at fiske med for den svenske korporal, som lå i vor by, om jeg kunne bekomme 2 årer at ro med eftersom dito korporal havde åerne selv i forvaring, så viste Lorentz Tuxen mig samme nat til Hirschholm bryggeriloft efter 2 små bøge håndårer, hvilke jeg ville forsvare til samme brug under tørven, som ligger på ryggen af mit hus, og som natten ikke tilstrekke for sådant at fuldføre, og Lars Præst i Rungsted advarede, Peder Svend i Ringsted har straks, der han hjem kom, berettet for alle bymændene, at Tuxen sad i Helleholmens Kildemose og ville undvige, hvorudover de svenske ritmestre og officerer, som da vågnede med rytteriet i Rungsted, var færdige at opsøge og føre Tuxen til lejren, hvorudover Tuxen lod ladefogeden

sadle sin hest og red lige til Rungsted kro til de svenske, og de med ham til Hirschholm.

Vi underskrevne Simon Pedersen, ladefoged på Hirschholm, og jeg Peder Skovhus -----

kender og vitterlig gør, at udi denne fejde, den til Lorentz Tuxen havde retireret sig med svømmen over Hirschholm sø og opholdt sig for de svenske ryttere, hvilke var kommet at føre ham fangen til Kronborg, udi Hirschholm Helleholm Kildemose udi et hult træ i mening, at han ville ved Humlebæk fået en båd og dermed hemmelig om natten undkommen til København, og endog sådan en båd ham vist af en fortroende ven var tilsagt at skulle være i beredskab, om fornøden gøres, hvilket Tuxen sit forehavende havde fortroet, og hvorudover den ven sig sådant selv nøttelig gjorde og retirerede, og da havde Tuxen således med os underskrevne forafskediget, at vi skulle ved landevejen ved Hulsø skyde sin hest ihjel og gøre det rygte, at Tuxen sammesteds af de svenske var omkommen og kastet i Hulsø, og efter ham på prædikestole og andre forsamlinger lade lyse og lede og for de svenske øvrighed sørgeligen give til kende, men eftersom båden fejlede og ej efter løfte forhånden var, og de andre både af de svenske var ruinerede og pristaget af frygt at med samme både den svenske konges breve, hvilke var tagne udaf sekretær Joels kantzelikiste udi Hirschholm skov udi Søllerød sogn, de at skulle den danske konge komme tilhende, og gerningsmændene undkomne, og som den da i Rungsted kro med ungefær 130 mand af alle regimenter udkommanderede rytteri og officerer værende ritmester havde befalet alle bønderne derom at gøre med rytterne skov søgning om at fange Tuxen, som var for ham undkommen, hvoraf Tuxen kundskab bekom og der udover lod sadle sin og vores da hos sig havende heste og begav sig dermed lige til bemeldte hovedvagts officerer, hvilke ham straks med ryttere til Hirschholm om natten at blive lod konvoiere og bevare og om morgenen be tiden på Kronborg levere, hvor da Steen Winkels vores sognepræst hr. Henrik med flere sad fangne, men havde den mand holdt ord med båden, og Tuxen kunnet dermed bort kommet, skulle vimed sin hustru bleven tilstede, gjort ransgning og sørget og udi sådan mening frelst Tuxens gode i muligste måder.

Actum Hirschholm d. 17. juni anno 1660.

Helleholm var navnet på en del af Folehaven. På Tuxens tid et stykke mose. Hul sø lå ved Vallerød.

Tuxens fængsling på Kronborg varede vist kun fra 9. juli til ca. 20. juli, da han blev frigivet. Svenskerne anede nemlig intet om hans deltagelse i sammensværgelsen, men sigtede ham kun for befordring af illegale breve, og Gerner og Steenwinkel røbede trods pinligt forhør intet. Det kunne se ud, som om Tuxen har bestukket nogle af svenskerne til at vise overbærenhed.

Om sin virksomhed efter frigivelsen fortæller Tuxen videre om overfaldet på den svenske konge:

Der dette foreskrevne mislykkedes, forsamlede jeg atter hemmelig 12 skytter, som skulle fangen tage kong Carl Gustav i Nivå Elle, hvor da en båd var forborgen, hvormed de skulle føre hannem i København, han rejste med Hannibal gemenlig imellem lejren og Kronborg og havde ikkun tolv ilde monterede ryttere med sig, somme tider mindre, og såvel ganske ingen, mens som en af disse skytter gav fyr i utide på en af de svenske og skød en knap af kjolen og tommelfingeren af den højre hånd, mislykkedes dette mig til hjertesorg og skade.

Svenskerne fortrød bitterlig, at de havde ladet Tuxen gå fri, og en trop ryttere blev udsendt for påny at arrestere ham. Herom har vi følgende samtidige skildring.

Oldfruens Datter fortæller, at hun var hos »sin salig moder« Margrethe Simons, da hun en tidlig morgen bemærkede, at en trop svenske ryttere red ind gennem porten til slottet i Hørsholm.

Tuxen, der hørte dem komme og anede uråd, sprang ud af et vindue og svømmede over søen og undslap.

Senere var hun med Tuxen om bord på en engelsk fregat »Indianeren«, som lå mellem Hven og den skånske kyst, hvor Tuxen håbede at finde asyl.

Tuxen havde fået sin familie bragt ned til stranden, men netop som de skulle gå i en båd, som skulle føre dem ud til fregatten, hvor de skulle være i sikkerhed, kom en deling svenske ryttere, som forlangte at få »Hørsholm-manden« udleveret.

Englænderne ville dog ikke udlevere Tuxen, og han kom lykkeligt ud på skibet.

Kort efter kom to svenske officerer ud til fregatten og forlangte i bestemt vendinger, at Tuxen skulle udleveres.

Skibets chef var tvivlrådig og måtte til sidst love, at Tuxen skulle blive sat i land, hvor han var gået i båden, dog først når han havde spist.

Derved fik Tuxen lejlighed til at aftale med nogle af de engelske søfolk, at de skulle ro ham i land i en mindre båd, men at de i virkeligheden, når de var kommet så langt bort fra fregatten, at de ikke kunne ses derfra, skulle sætte kursen mod København og aflevere ham og familien til det første danske skib, som de traf på reden.

Imidlertid sendte skibschefen en større båd med som ledsagebåd og derved blev planen forpurret.

Tuxen og familie blev atter sat i land, hvor de svenske ryttere stadig ventede.

Rytterne spurgte, om man havde »Manden fra Hørsholm« med, og beklagede sig højlydt over, at de havde måttet vente hele dagen på at føre ham til slottet.

Den engelske løjtnant, som anførte transporten, insisterede imidlertid

på, at Tuxen skulle afleveres i Hørsholm, hvor han var hentet. Under denne diskussion blev Tuxen og hans ledsagere uset af svenskerne anbragt i en lille hytte ved kysten, og svenskerne opstillede vagter langs stranden.

Den engelske løjtnant blev overtalte til at efterlade de søfolk, som havde været med i den mindre båd, medens han selv med de øvrige tog tilbage til fregatten.

En af de tilbageblevne engelske søfolk gik nu ned til strandkanten og fandt en gammel båd, som dog var delvis ødelagt, således at den knap nok var sejlklar.

Da han ville undersøge den nærmere kom de svenske ryttere til og forbød ham at røre båden.

Sømanden erklærede imidlertid, at han havde gået den lange vej gennem skoven til Hørsholm med »Hørsholmmanden«, og at han og de andre søfolk absolut måtte tilbage til fregatten for at afløse vagten, og at løjtnanten havde taget begge bådene med tilbage, således at de absolut måtte låne denne båd. Han lovede at bringe den tilbage den næste dag.

Svenskerne svarede, at de ikke havde tillid til den engelske sømand, og at det nok snarere forholdt sig således, at »Hørsholmmanden« ville stikke af i båden til København, og at han i virkeligheden nok havde gemt sig et sted i buskadset og således slet ikke var bragt til Hørsholm.

Englænderen begyndte nu at påberåbe sig, at svenskere og englændere jo var venner, og han spurgte hvilken grund han dog skulle have til at føre svenskerne bag lyset.

Sagtens med hjertet oppe i halsen af skræk sad Tuxen, hans kone og oldfruedatteren bag en hæk og hørte samtalen.

Imidlertid fik Tuxen stukket en rigsdaler til en engelsk korporal blandt søfolkene, og denne inviterede svenskerne på brændevin hos en marketer i nærheden.

Svenskerne tillod nu, at båden blev sat i vandet, men lod fortsat stranden bevogte.

Den engelske korporal gik derpå tilbage til den forskræmte familie. Han lod kvinderne tage al deres hvide klædninger af og gav dem sømændenes huer på, og delvis skjult mellem de engelske søfolk begav skaren sig ned til stranden.

Uheldigvis begyndte Tuxens spæde barn at skrigе, men sømændene overdøvede skrigene ved at udbryde i høje afskedshilsener til de svenske soldater. Båden kom lykkeligt til København, hvor de blev optaget af et skib.

Det er oldfruens datters beretning, der er her gengivet i koncentrat efter kaptajn K. C. Rockstreh. Hverken Tuxens egen redegørelse eller oldfruedatterens er helt klare. Der har vist været to forsøg på at fange den svenske konge.

Tuxen fortæller videre, at han har måttet udrede 150 rgd. til salvegarde- ring af Ibstrup og videre, at svenskerne efter hans flugt tog alle ejendele.

At Tuxen også bad Henrik Gerner om en udtalelse, er kun naturligt. Ger- ner var jo både hans præst og medsammensvorne. Det er også naturligt, at Gerner gerne ville give en sådan udtalelse, og den vidner både om Ger- ners taknemmelighed og hengivenhed overfor Tuxen.

At den ære- og agtbare Mand Lorentz Tuxen har tillige med mig og andre været fangen på Kronborg, og ofte der for Krigs-Ret været stil- let formedelst den troe Affection og Tieneste han for sin allernaadigste Konge udi hans Trængsel havde i Obagt, og derover ikke alene har ud- standen stor Fristelse og Livs-Fare, men ogsaa tilsat sine Midler og Formue, ligesom og med mig, med største Flid har han overtalt den engelske-svenske Malcontente Obrist Hutchingson paa sin allernaadigste Dronnings Huus Hirschholm, saa at samme antog sig Danmarks Bed- ste og Fromme, og begav sig Dagen derpaa med Tuxen og mig til de ved Helsingøer ankomne engelske Kongel. Skibe, ud til Mylord Mon- tagii paa det engelske Hovedskib Nesbey, hvor da bemeldte Obrist Hutchingson fortalte med adskillige Omstænde velbemeldte Mantagii de Svenskes uretfærdige Procedurer contra Kongen af Danmark. At saadant er i Sandhed bevidner jeg med min egen Haand og Signet.

Kiøbenhavn den 31 May Anno 1660.

Guds Ord uværdige Tiener og Pastor til Birkerøds Kirke

Henrich Thomæson Gerner

Kong Frederik glemte ikke Tuxens fortjenester, da krigen var forbi og fa- ren drevet over. Den 16 februar 1661 gjorde han »vitterligt«, at Tuxen for den allerunderdanigste tjeneste for sin og for sin hustrus livstid skal have 700 rgd. årlig af helsingørtolden. Tuxen blev 1674 udnævnt til hofkæm- merer og fratrådte samme år som ridefoged på Hørsholm.

En tid var han inspektør på Gisselfeldt, og ved sin død havde han titel af vicepræsident i Hofretten, en domstol, der tog sig af sager mod kongelige betjente af rang. Han var gift to gange, først 1655 med Christine Jostens, der stammede fra Flensborg, og derpå 1680 med Maria Momsen.

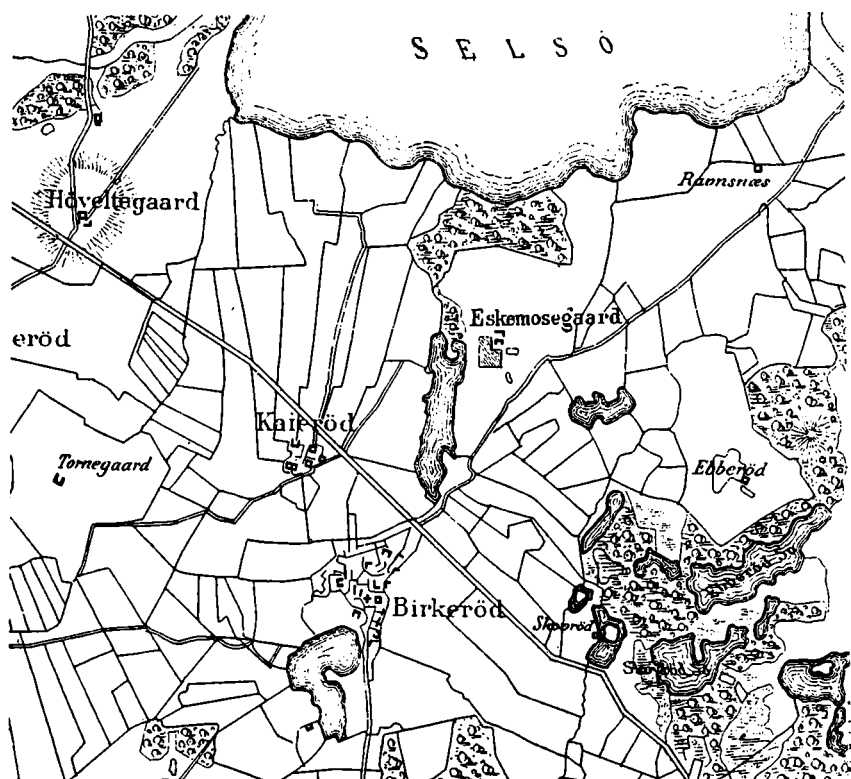
Der er ikke bevaret noget billede af Tuxen, men bag de skrevne kilder toner billedet frem af en virksom mand, en glimrende organisator, altid opsat på at opfylde sine pligter, trofast mod kongen og opfyldt af en le- vende patriotisme, en mand, som aldrig opgav håbet, og som — selv når alt så mest håbløst ud — holdt fast ved sin pligt overfor Kongen og landet. Han var ingenlunde nogen landsknægtnatur. Beskrivelser, der er bevaret af hans hjem i Hørsholm og senere i København, hvor han købte en gård i

Snaregade, viser et hjem, indrettet med kultur. Han ejede bøger og malerier, der vidner både om belæsthed og smag.

Hans gamle mor, Maren Tuxen, boede hos ham i Hørsholm, og i Birkerød Kirke har han ved hendes død 1650 sat hende et minde i en malet tavle, som er omtalt blandt epitafierne.

Tuxen døde 1681 eller 1682.

Kort over Birkerød 1822. I Birkerød by var der foruden præstegården og degnestavnen 2 eller 3 andre gårde, blandt andet Cathrinelyst på 52 tønder land. megen ændring siden Birkerodernes tid har der næppe været.

Birkerød præstekald

Præstekaldet

Birkerød kirkeskov, som bestod af skoven og overdrevet, der strakte sig udenfor landsbysamfundet, havde endnu sidst i 1700-tallet en ret betydelig udstrækning. I året 1771 strakte den sig i syd fra Nobis Mølle til Ebberød Vange, i nord til Eskemose og Ravnsnæs Vange og mod øst til Høsterkøb by og var omtrent $1\frac{1}{2}$ fjerdingvej lang og $\frac{1}{2}$ fjerdingvej bred. Det var gammel birkeskov med nogle store, middelmådige bøgetræer. (En fjerdingvej er $\frac{1}{4}$ mil og således 1,883 km.)

På Henrik Gerners tid bestod den landsby, der havde rejst sig i den gamle skovrydning, blot af præstegården, tre andre gårde samt »degnestavnen« (degnens embedsbolig) og 23 huse, hvoraf kun to med jord. Hele byens engbjergning ansloges til $36\frac{3}{4}$ læs.

Til Degnestavnen hørte ingen jord, men degnen brugte et vænge og en enghave, som tilhørte kirken. Degnen (græsk: Diakon) var kirkemedhjælper og tillige ofte lærer. Degneembedet afskaffedes 1814, hvad vi ved om Birkerøddegnene, fortælles i præste- og degnelisten.

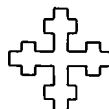
Den nuværende Birkerød sø hørte til præstegården. Mens ingen af de tre andre gårde havde skovparter, hørte en lille skovlod med træer, der kaldtes Stieholmen, til præstegården. Til Birkerød Kirke hørte også en lille skovpart ved Eskemose og en skovlod ved Skovrød bakke.

En på det nærmeste driftsøkonomisk beskrivelse af præstekaldet taget fra S. Sterms »Topographie over Frederiksborg amt« giver et indtryk af kaldets vilkår i begyndelsen af 1800-tallet (udgivet i Kjøbenhavn 1837):

»Birkerød Kald, der kun bestaar af Birkerød Sogn, er efter gammel-Angivelse ansat til 222 Rbd. Præsten, for Tiden Hr. Prah, beboer den i Birkerød liggende Præstegaard, hvis 3 Længder ere opførte af Bindingsværk, dels med Muur, dels med Leer-Vægge, og som angive en smuk og bequem Bopæl. Dens Hartkorn udgjør 4 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. med et Areal af 40 Tdr. Agerland, 18 Tdr. Ld. E. og 3 Moser, en paa 4 Tdr. 4 Skpr., en paa 3 Tdr. $1\frac{1}{4}$ Skp. og en lod i Kallehave Mose. Den arlige Udsæd, 3 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, 10 Tdr. Havre og 3 Tdr. Ærter giver sædvanligen 7 Fold. Der indhøstes 40 Læs Høe; 3 Tdr. Land bruges til Kartofler. Paa denne Avl fodres og græsses 4 Heste, 16 Køer, 16 Faar, 6 Sviin.

Tienden af Sognets Hartkorn, 294 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., svares med $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug og $2\frac{1}{2}$ Skp. (Byg?) pr. Tde. Hartkorn, der betales efter Middeltallet af de 5 foregaaende Aars Capitelstart, som sættes hvert 5te

Aar af Biskoppen og Stiftamtmanden, med undtagelse af Sandberg Bye, der betales efter hvert Aars Capitelstart. Desuden tiende enkelte smaae Lodder, der ej ere satte i Hartkorn. Præsten har fremdeles følgende Indtægter: i Refusion for Eskemose og Ebberød Gaardes Tiender 15 Rbd.; for 1/3 Deel af fælleds Grund i Byen 9 Rbd. 32 Sk.; af Birkerød Søe, istedet for de, Kaldet af Dronning Sofie Magdalene tillagte, 120 Pd. Fisk, 15 Rbd.; hver af de 3 Huusmænd, der boe paa en til Præstegaarden hørende Overdrevslod paa 30 Tdr. Land, 10 Rbd., og ved ny Ejers Tiltrædelse i Recognition 4 Rbd.; og af 16 Huse, der ligger paa Præstegaardens Grund, i Grundskyld af hver fra 1 til 6 Rbd., og i Recognition ved ny Ejers Tiltrædelse fra 1 til 10 Rbd. Til Erstatning for Tabet af Hirschholms og Rudegaards Tiender er Kaldet beneficeret med Sognets Kirketiende, mod at holde Kirken i forsvarlig Stand og svare de paabudne Afgifter. Tienden beløber 23 Tdr. Rug og 20 Tdr. Byg, der betales efter hvert Aars Capitelstart. Paa Kirkens Grund ligger 12 Huse, der kun svare en ubetydelig Afgift; fremdeles har Kaldet i Erstatning alle uvisse indtægter af Jord etc., samt Hoveridage af de Huse, der ligger paa Kirkegaardens Grund, naar og saalænge der er Reparation paa Kirken og dens Ringmuur, og Brugen af 2 Enge, der ligeledes høre til Kirken. Offer og Accidentier kunne anslaaes til 4 á 500 Rbd. Huusmænd forrette 50 Gangdage. De kgl. Sk. ere omtrent 100 Rbd., Com.Afg. og Exp. 20 Rbd., Indløsningssummen 500 Rbd. Paa Kaldet er for Tiden ingen Enke. Præstegaarden er behæftet til Banken med 475 Rbd. Præstetienden med 753 Rbd. 65 Sk. Sølv. Artilleriehest holdes skifteviis hvert 6te Aar med Præsten i Søllerød, mod at efter de 6 Aars Forløb den Fratrædende betaler 36 Rbd. Sølv til den Begyndende.

*Gerners præste-
gårdslænge
set fra gårdsiden.*

Den gamle præstegård

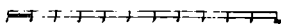
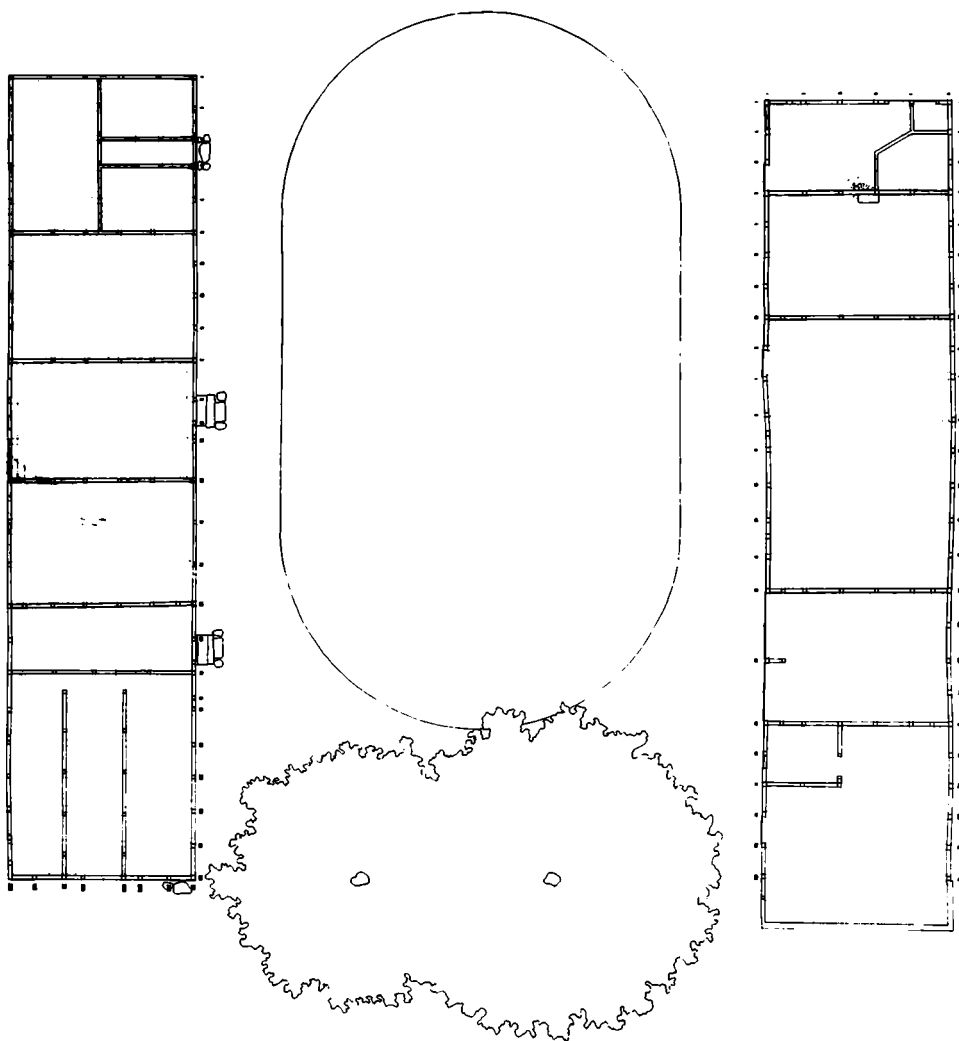
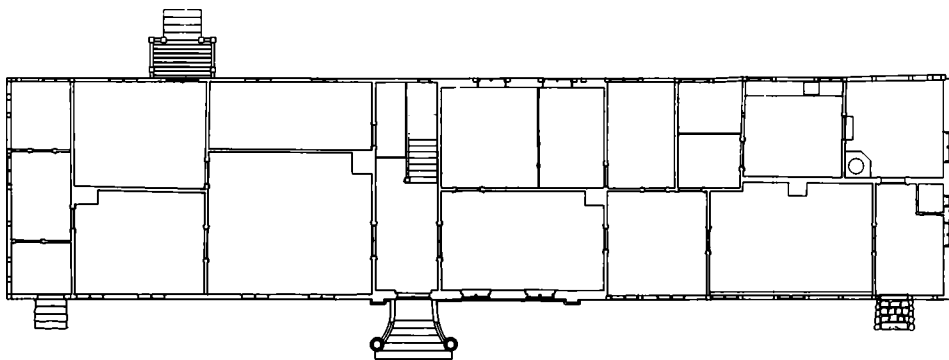
Da den gamle præstegård blev revet ned i 1939, mistede Birkerød et bygningsanlæg, som var både kulturhistorisk og arkitektonisk værdifuldt. I dag ville det uden tvivl have været fredet i klasse A. Men dengang var det ikke fredet. Der var for fyrre år siden slet ikke den samme forståelse for betydningen af at værne om vor gamle bygningskultur, som der er i dag, og begrebet »miljø« var ikke opfundet!

Hvordan den gamle præstegård så ud, ved vi nu kun fra nogle opmålinger, som i 1936-37 blev udført af fire elever fra kunstakademiets arkitektskole, og fra gamle fotografier. Af den oprindelige ca. 3 tønder land store præstegårdshave med tilhørende skov er der nu kun rester tilbage. Det trefløjede bygningsanlæg lå oprindeligt med den store gårdsplads vendende ud mod søen og var kun adskilt fra denne af en sti og en lille grønning. Søen tilhørte præstegården, så fiskerettighederne hørte til dennes »herligheder«. Den store have var omgivet af et stengærde med en låge ud til kirkestien.

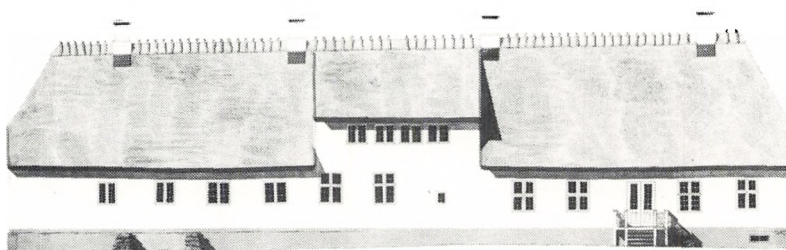
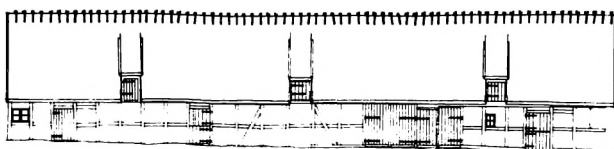
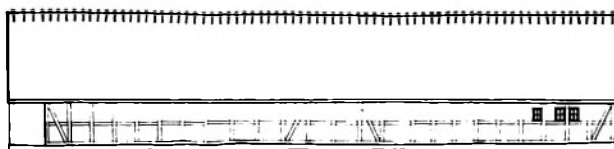
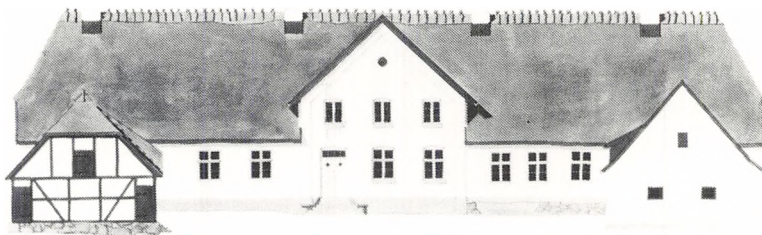
Det første attentat mod denne harmoniske helhed fandt sted, da jernbanen til Hillerød i 1862-64 blev anlagt på en opfyldning i søen, og den lille gangsti blev til en vej for gennemgående trafik. Bygningsanlægget bestod af en ca. 38 meter lang enetages stråtækt hovedbygning opført på en høj sokkel af kampesten, og to ca. 34 meter lange stråtækte avlsbygninger, der lå vinkelret på hovedbygningen, så der dannedes en rummelig gårdsplads, som åbnede sig mod syd. Hovedbygningen var — med undtagelse af den høje, murede frontispice — af bindingsværk, men det lagde man slet ikke mærke til, for bindingsværket var, som det var skik på Sjælland,

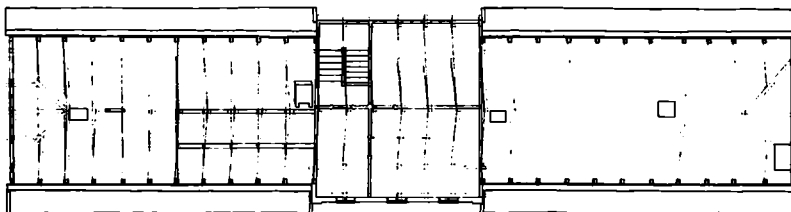
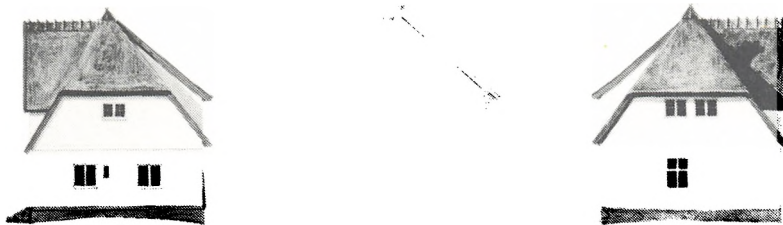
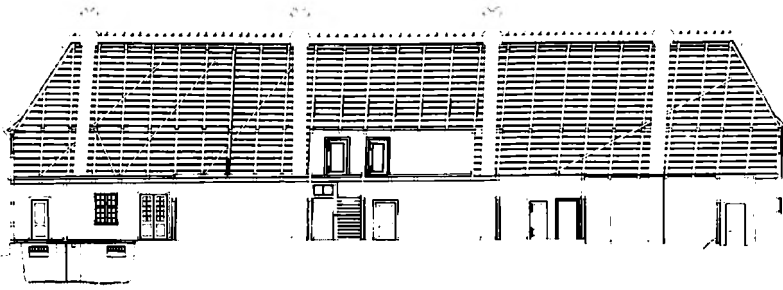
Den gamle gårds-længe fra Gerners tid set fra sydøst med en del af præstegårdshaven, der nu afgrænses af Brugsens nye bygning. For dette billede gælder, ligesom for kapitlets øvrige illustrationer: Ved opmålingen af den gamle præstegård 1936-37 arbejdede fire studerende under professor, kgl. bygningsinspektør K. Gottlob. Billeder og opmålingsplaner er alle udført af disse fire arkitektstuderende og er lånt fra Kunstakademiets arkitektursamling.

*Plan over Birkerød præstegård 1936-37 omtrent nord-syd orienteret (Stationsvej løber for-
neden). Den højre (østlige) længe er ældst, fra Henrik Gerners tid. (Kunstakademiets arki-
tektursamling.)*

Øverst: Birkerød gamle præstegård, sydsiden. Hovedbygning og længer set fra gården (Stationsvej). Midten: Den ældste præstegårdslænge (Gerners), øverst: østsiden, nederst: vestsiden mod gården. Nederst: Præstegårdens hovedbygning, nordsiden. Set fra haven.

Øverst: Præstegårdens hovedbygning, sydsiden i længdesnit set fra gården. Midten: Præstegårdens hovedbygning, tegning af østgavlen, østgavlen i snit og vestgavlen. Nederst: Plan over præstegårdens tagkonstruktion.

overkalket. (I 1700-tallet var det stort set kun på Fyn, at man tjærede bindingsværket på kalkede bygninger.) Hoveddøren var placeret i den 3 fag brede murede frontispice, og mærkeligt nok var den asymmetrisk anbragt i det ellers så symmetriske anlæg. Planen i huset var ganske klar. Til venstre for frontispicen lå præstefamiliens stuer med dagligstue, studerekammer og havestue, og til højre for denne lå køkkenregionerne med bryggers, folkerum og konfirmationsstue, som antagelig også har været brugt til spisestue for folkene. Præstefamiliens spisestue lå bag frontispicen med et par soveværelser ud til havesiden. I loftsetagen under det store stråtag var der andre soveværelser.

I 1939 var der i stueetagen en halv snes værelser foruden køkken og udenomsrum, men flere af værelserne var tilsyneladende i tidens løb opstået ved deling af eksisterende større rum. Det var altså et stort hus, men der boede også mange mennesker i en præstegård i gamle dage. Som de store avlslænger viser, drev præsten landbrug, og til det hørte der folkehold. Præstegården var den ene af de fire store gårde, som ejede Birkerøds jorder. En præst var faktisk dengang lige så meget landmand, som han var sjælesørger. Indtægten på landbruget var en meget væsentlig del af hans løn. Det var en ordning, som stammede helt fra 1500-tallet, hvor kronen efter reformationen — mere eller mindre retmæssigt — overtog den katolske kirkes rige jordegodser. Kongen tiltog sig ved denne lejlighed også retten til at besætte de gejstlige embeder. Præsten fik da ved siden af en beskedent løn retten til at drive kirkens jorder. Efter at de mange ulykkelige krige i 1600-tallet havde tømt rigets pengekasse, greb kongen til den udvej at pantsætte eller sælge ud af kronens gods — herunder også kirkerne — til godsejerne. Efter freden i Roskilde 1658 tog salget rigtig fart, og kongen fik da også den lyse idé at sælge præstegårdsbygningerne til præsterne. Kronen slap dermed også for at vedligeholde dem! I gejstlighedens privilegier, som udfærdigedes ved enevældens indførelse 1661, optoges derfor en bestemmelse om, at kongen »af synderlig nåde« ville »bevillige og tillade, at enhver præst må tilforhandle sig den præstegårds bygning, som han bor udi, og derom med vore deputerede forhandle«. Ved salg til hans »successor udi kaldet«, skulle ejendommen og dens forbedringer betales »efter to næste præstemænd og bedste sognemænd deres vurdering, dog saa at vurderingen sig ikke strækker over 500 slettedaler«. I 1664 nedsattes summen dog til 100 daler, idet det viste sig meget vanskeligt for de fattige teologiske kandidater at skaffe sig de nødvendige midler til at erhverve den præstegård, som fulgte med kaldet. En løsning, som ikke få greb til, var at gifte sig med formandens enke eller — hvad der i reglen var mere tillukkende — at gifte sig med en datter og tage enken på aftægt.

Helt op til vort århundrede har præsten således været jordbruger, og mange af præsterne har i kraft af deres akademiske uddannelse været foregangsmænd indenfor landbruget. Der hørte altså både karle og piger,

husjomfru og ofte huslærer til en præstegårds husholdning. Dertil kom præstens egne børn, som ofte var talrige, samt liggende gæster og eventuelle pensionærer. For Birkerød præstegårds vedkommende gjaldt det specielle, at man i 1800-tallet havde elever fra skolen som pensionærer, så mellem femten og tyve værelser var slet ikke for meget — snarere tværtimod! Hvor eleverne fra kostskolen har logeret er ikke til at se; de må nok have sovet på det store loft.

Hovedbygningen menes at være opført omkring 1730, efter at den ældre præstegård var brændt. Nogle fine gamle døre med barokke gerichter og håndmedede låse og beslag kunne dog tyde på, at den var ældre, men de kan jo godt have stammet fra den brændte bygning. Det er muligt, at frontispicen, der som sagt var muret, er yngre end bindingsværksbygningen, hvilket kan forklare, at hoveddøren er anbragt asymmetrisk.

Det kan synes mærkeligt, at kælderen har ligget under præstens stuer, og ikke under den del af bygningen, som rummede køkkenregionerne. Det kan imidlertid skyldes, at funktionerne i den gamle, brændte bygning har ligget omvendt. Når man byggede et brændt hus op igen, brugte man gerne de gamle fundamenter og kældre, for de var jo besværlige at ændre.

Af de to avlslænger var den østlige den ældste; den blev da også kaldt den gamle længe. Den så ud til at være ældre end hovedhuset — måske stammede den fra slutningen af 1600-tallet. Bindingsværksvæggene var nemlig udført på den ældste sjællandske manér med firkantede stokke stukket ind mellem løsholterne (de vandrette bjælker) og mellem løsholterne og fodremmen. De sad med en indbyrdes afstand på kun 2 tommer og var klinet med ler. Det var en meget solid konstruktion, men laden havde da også stået i over 200 år. Ved opmålingen blotlagde man et par felter, og det viste sig da, at stokkene var af egetræ og så stenhårde, at man ikke kunne skære i dem med en kniv. Forudsætningen for, at en sådan lervæg kunne holde, var imidlertid, at leret ikke blev oplødt. Det var derfor vigtigt, at ydervæggene blev kalket hvert år; efter sjællandsk tradition skulle det ske hvert år til pinse.

Som før nævnt var det også en sjællandsk tradition, at bindingsværket blev overkalket. Både den gamle lade og den nye havde imidlertid tjæret bindingsværk, hvilket må være gjort, efter at denne tradition var gået i glemmebogen. Den gamle længe havde bræddebeklædning i nordgavlen, hvilket også var sjællandsk byggeskik, men derimod ikke i sydgavlen. Men denne gavl var muret af tegl, så den var ikke oprindelig. Der er ingen tvivl om, at begge gavle har været bræddebeklædte.

Den nyere længe var ikke lerklinet. Her var felterne i bindingsværket udmuret med teglsten (antagelig fra det nærliggende teglværk). I denne bygning har der været stalde til præstens køer og heste, karlekamre m.v. Den

stammede antagelig fra midten af 1800-tallet, hvor den har afløst en ældre — måske brændt — bygning mægtig til den gamle længe.

Den gamle præstegård var, da den blev revet ned, stadig en solid og velholdt bygning, men den måtte falde, fordi den nye præst ikke ville bo i en så stor og upraktisk bygning. En række borgere søgte da at slå til lyd for, at man byggede en ny præstegård et andet sted og bevarede de gamle smukke bygninger. Planen gik ud på, at kommunen skulle erhverve præstegården (den tilhørte staten) og anvende den til forskellige kulturelle aktiviteter. Men tiden var ikke moden til en så fornuftig plan, og de gamle bygninger måtte, som så mange andre rundt om i vore byer, falde for »fremskridtet«.

Præstegårdens opmåling udførtes af Svend Andersen, K. Bøving Jerlo, Esbjørn Hiort og Troels Smith.

Præstegårdens hovedbygning kort før 2. verdenskrig set fra gården (syd).

Præsterne

På tidspunktet for Sterms topografiske skildringer havde der, som det fremgår af listen over præster og degne ved Birkerød kirke, været protestantiske præster ved kaldet i små 300 år.

Adskillige af dem tjente Birkerød menighed i en menneskealder, og flere ligger begravet i kirken, hvor de havde deres livsgerning.

Vi har allerede fortalt om nogle af dem sammen med bogens omtale af deres gravminder. Andre har på grund af egen fortjeneste og eventuelt kildematerialets righoldighed fået deres eget kapitel.

De er jo imidlertid ikke flere, end at de for overblikkets skyld kan og bør nævnes i sammenhæng og med de supplerende oplysninger, der måtte være om dem.

De første er magister Just, som i anden fjerdedel af 1500-tallet var præst i Birkerød i 10 år, og magister Oluf Bjørnsen, som omkring 1536 var præst her i 21 år netop på tidspunktet for reformationens indførelse i Danmark.

Han efterfulgtes af Christopher Bjerg, der ved sin død som 52-årig skulle have siddet i embedet i 26 år ifølge Wibergs præstehistorie, endskønt hans gravsten synes at angive 19 års tjeneste.

Den samtidigt omtalte degn, Jens, var måske præst, måske kapellan og er rimeligvis optegnet, fordi han 1569 blev anklaget for trolddom og dømt til bålet.

Christopher Bjerg efterfulgtes fra 1583 af Christopher Pedersen Lille (Parvus), der var præst i 23 år. Der står at læse om ham og hans familie i kapitlet gravminder. Prædikestolen er fra hans tid.

Den følgende i embedet, magister Christen Lauritzen, fik stillingen efter en henvendelse til kongen. Christian IV's brev vedrørende besættelsen af det ledige kald lyder:

Joachim Bylow og D. Peder Vinstrup finge brev M. Frandz och Christen Lauritzen anrørende: Christianus IV Wor Gunst tilforn.

Wider eftersom Vi naadisgt forfarer, at Birkerød Kald der udi Frederiksborg Len nu skal staa ledig, og disse tvende personer ved navn M. Frandz N, skolemester her udi Vor Stad København og Christen Lauritzen, en borgers søn her sammensteds, underdanigst hos Os haver gjort anfordring, at til samme kald for nogen anden maatte blive promoveret: Thi bede Vi eder og ville, at naar I her med besøges I da lader forordne, at forne tvende personer til samme Bircherod Sogn, dennem der samme steds at lade høre, bliver forsendt och hvilken af dennem der til kand eragtes udi lefnes og lærdom skiggelig og bekvem og lovligen bliver, at den siden til samme kald bliver promoveret, dog at med

alting forholdes og tilgaar efter ordinancen.

Thermed -----

Hafniæ den 20 martii Anno 1606

Efter Christen Lauritzen kom den navnkundige Jens Hermansen, der holdt ud i 41 år. Han er særlig omtalt i kapitlet om slægten Bircherod. Hans berømte svigersøn, Henrik Gerner, har selvsagt også sit eget kapitel.

Også Gerners efterfølger, Maurits Jensen, giftede sig med sin forgængers datter, Martha Henriksdatter, og det synes at være, hvad man ved om ham.

Frederik Christian Jensen Bircherod, der var præst 1696-1702, var søn af professor Jens Jensen Bircherod og Else Nielsdatter Munch, sønnesøn af Jens Hermansen, nevø til Dorte (gift med Gerner) og fætter til Martha (Gerners datter). Han fødtes i København 1670, blev student 1687, magister 1696 og blev gift med Johanne Larsdatter Guntzager (1669-1702).

Christian Ditlevsen Müllers far var Rudolph Müller, biskop over Fyens stift, hans mor Cecilie Margrethe Clüver. Student 1697, magister 1704. Han fik embedet efter Frederik Christian Jensen Bircherod og giftede sig med hans enke. Der er en mindeplade i kirken.

Gerhard Treschow, der fulgte efter, har fået sit eget kapitel.

1765-1784 fulgte præst i Bloustrød og Lillerød Peder Discher, født 1722, student fra Roskilde, gift med Birgitte Klitgaard. Omtales også i forbindelse med den gravsten, der er over ham i kirken.

Om Jacob Kjær blot, at han var præst 1784-1789, om Holger Eggertsen Tryde her, at hans embedstid var 1789-1801, han er fyldigere omtalt i kapitlet om gravmælerne.

1801-1831 var bornholmeren Jacob Nicolai Prahls præst i Birkerød. Han fødtes 1761 i Øster Marie som søn af kantor i Nexø Samuel Prahls. Student fra Roskilde, gift med Kirstine Lilievang. Den topografiske beskrivelse af præstekaldet er fra hans tid.

Efter Carl Johan Heise 1831-1857, hvis tid er emnet i bogens sidste kapitel, fulgte Erik Worm Begtrup 1857-1888, søn af bibliotekar og pagehovmester Jens Worm Begtrup, Fredensborg, og siden Th. Møller i 1888. Det var på Th. Møllers initiativ, at der rejstes et mindesmærke for Henrik Gerner på Majpladsen, og han blev 1800-tallets sidste præst i Birkerød.

Præste og degne i Birkerød 1500-1857

Præster

- o. 1500 Magister Just
o. 1536 Magister Oluf Bjørnsen
1557-1582 Christopher Bjerg
1583-1603 Christopher Pedersen Lille
1605-1614 Magister Christen Lauritsen
1614-1656 Jens Hermansen
1657-1693 Henrik Thomæsøn Gerner
- 1693-1696 Maurits Jensen
1696-1702 Frederik Christian Jensen
Bircherød
- 1702-1731 Christian Ditlevsen Müller
- 1731-1765 Gerhard Hermansen Treschow
- 1765-1784 Peder Discher
- 1784-1789 Jacob Kjær
- 1789-1801 Holger Eggertsen Tryde
1801-1831 Jacob Nicolai Prah
- 1831-1857 Carl Johan Heise

Degne

- o. 1570 Jens
- 1675-1705 Hans Nielsen Asklund g.m.
1) Anne Hansdatter
2) Anne Seierø, datter af
sognepræsten i Farum
- 1705-1727 Niels Hansen Asklund, f. 1682 i
Birkerød, søn af ovenn., student
fra Frederiksborg, g.m.
Kirsten Pedersdatter.
- 1727-1746 Christian Aagaard, f. 1690, søn
af sognepræst til Skt. Olai kirke
i Helsingør M. Laurits Aagaard,
student fra Helsingør 1715, g.m.
Anna Svendsdatter.
- 1746-1749 Gotthardt Frederik Grøppe,
f. 1714, student fra København,
tidl. degn i Karlebo, g.m.
Anna Holm.
- 1749-1785 Iver Augustinius Hassel, f. 1714,
student fra Kerteminde, tidl.
skoleholder, g.m.
Catrine Helene Teiden.
- 1785-1804 Ole Been Petreck, f. 1814,
student fra Assens, skoleholder
på Fyn, Ringsted 1753, Ravnsnæs
1783, g.m. Hedvig Hansen.
- 1804-1815 Thomas Jacob Foltmar, f. 1751,
g.m. Anna Regitze Petreck,
begyndt som medhjælp hos
svigerfaderen

Slægten Bircherod

I begyndelsen af 1600-tallet sad i Birkerød en ung præst. Han var kun 28 år, da han fik præstekaldet. Hans hustrus navn var Maren Jacobsdatter, med hvem han fik fem sønner og fire døtre. Han stammede fra Helsingør og hans navn var Jens Hermansen. Han havde tidligere været gift, og hele familien kan ses på det epitafium, som han i 1646 lod ophænge i kirken. I sin alderdom fik han en kapellan, nemlig Henrik Gerner, der tiltrådte embedet den 27/4 1656.

Jens Hermansen har da sikkert været temmelig affældig, for allerede 1657 udnævnes Gerner til sognepræst, og Jens Hermansen dør endnu samme år. Forinden havde Gerner trolovet sig og indgået ægteskab med Jens Hermansens 20-årige datter Dorthea. Jens Hermansen blev begravet i Birkerød Kirke, hvor hans ligsten er bevaret.

Hans børn tog navn efter den by, hvorfra de stammede. Af sønnerne blev to professorer, medens andre to blev præster. Den mest bekendte var Jacob Jensen Bircherod, der blev født i Varberg 1624, hvor forældrene netop da var på rejse. Han blev sendt til Herlufsholm, hvor han blev student. Han tog baccalaureusgraden og påbegyndte en videnskabelig uddannelse. På en udenlandsrejse studerede han i Amsterdam og Leyden, sandsynligvis orientalske sprog. Kom hjem og tog magistergraden i 1649. Rejste atter — dennegang som hovmester for den unge Jens Juel og hans broder — gennem Tyskland, Østrig, Italien, Frankrig, Svejts og Holland. Var 1655 atter hjemme og blev professor i filosofi og matematik i Odense, 1662 udnævntes han til professor i teologi i Odense og var samtidig sognepræst i Åsum. 1675 blev han dr. theol.

Jens Hermansens anden søn, som også blev videnskabsmand, var Jens Jensen Bircherod, som blev født 1623 i Birkerød. Også han blev elev på Herlufsholm. Tog studentereksamen 1640 og virkede en tid som hører og medrektor på skolen. Foretog derpå en udenlandsrejse til Leyden og Paris. Var hjemme 1661 og blev magister. Rejste påny til Holland, Frankrig og Tyskland og blev 1658 midt under krigen professor i filosofi i København. 1661 blev han professor i græsk og 1675 dr. theol.

I sin alders 47. år fik han sønnen Frederik Christian Jensen Bircherod, der 1696 blev præst i Birkerød efter Maurits Jensen.

To andre af Jens Hermansens sønner blev som nævnt præster. Christian Jensen Bircherod blev præst i Karlebo, hvor han dræbtes af en svensk soldat. Soldaten blev grebet af de danske myndigheder og henrettet i Hørsholm. Peter Jensen Bircherod blev præst i Værløse.

Henrik Gerner

Saa ser den Herrens Mand, and vor Gerner udaf Øie,
Sin Konges hulde Mand, som Fiender ei kan bøie,
Hvis lærde Mund og Pen Guds Viisdom fører frem,
Hvis verdslig Klogskab og hvis Skialdre-konst har klem.
Af Kobber-Stik man ham dog ei saa lige kiender,
Men hvor hans Bøgers og hans Skrifers Blade vender.
Han seer, hvor høit han gaar i Lærdom og Forstand,
Og desforuden er en Hiertens ærlig Mand.

Kingo

På sine gamle dage fik præsten i Birkerød, Jens Hermansen, en ung kapellan. Det var den 27-årige Henrik Thomesøn Gerner.

Det var også et udstrakt sogn og et anset kald, der nok kunne give sin præst en lang arbejdsdag. Sognet strakte sig fra Birkerød by ud til Rungsted kyst, ja for også Hven hørte under det vidstrakte sogn.

Den unge Gerner havde en god uddannelse. Han var søn af en kongelig embedsmand, idet hans fader var renteskriver. Han havde gået i Vor Frue skole i København (den senere Metropolitanskole), hvor han 1650 blev student, og 1652 tog han teologisk eksamen. En tid var han hører og medhjælper hos rektor på Herlufsholm, og samtidig tog han baccalaureusgraden ved akademiet i Sorø.

Vistnok delvis med kongelig støtte tog han derefter til Oxford og i 1655 studerede han i Leiden og Utrecht, indtil han i 1656 vendte hjem og blev kapellan i Birkerød. Det var således en veluddannet mand, der blev medhjælper hos Jens Hermansen, som formodentlig allerede da var noget afældig, idet han allerede det næste år trak sig tilbage og overlod embedet til Gerner, som allerede forinden var blevet gift med Jens Hermansens 20-årige datter Dorothea.

I juni 1657 erklærede Danmark Sverige krig. Danmarks forbundsfæller Holland, Brandenburg og Polen svigtede, og i januar 1658 gik de svenske tropper over isen, og 15. februar stod de ved København.

Svenskerne blev indkvarteret rundt om i landet, ikke mindst i Nordsjælland, og befolkningen blev mishandlet og udplyndret på det groveste. Gerner måtte også tage sin part af befolkningens lidelser. I Birkerød kirkebog har han berettet om disse begivenheder.

Henrik Gerners beretning lyder:

»AO. 1658 den 17 febr. kom 60 svenske ryttere til min gård og plyndrede

mig, de pinede mig for penge, de drog min hustru af sengen, hvor hun da havde ligget ikkun 8te dage efter hendes barnefødsel og toge bort lagen, pudevår og sparlagens tæpper, alt linned gik bort, uden det vi havde på vore legemer, de toge kalk og disk bort, dog fik jeg det igen og gav dem derfor et par nye støvler og 13 rixdr.

Henrik Gerner

Samme dag kom 7 røvere af samme compagni eller parti, de plyndrede bort alt det vi ejede og havde for mere end 1600 rdl. Men GUD er en retfærdig dommer, de selvsamme blev ihjelslagen i Smørumnedre anden dagen efter udi Niels Hansens gård, som da var sognefoged, hvor mit gods mestens var, men bekom dog intet igen, endog jeg havde kongens brev at søge efter det, thi slotsherren på Københavns Slot, Brokkenhuus, tog bønderne og satte dem i tårnet, så de med trusel måtte lægge det fra sig og mere til hannem, dog træves bønderne ikke meget deraf, thi som de havde godset, og jeg bød 20 rgd, 2 tdr. øl og et gæstebud, de blev forarmed og mishandlede, hovedmanden Niels Hansen blev allerførst udplyndret i den næste krig og fra en rig mand blev han en elendig stakkel, ½ år efter blev han syg, og lå et år målløs førend han døde. Brokkenhuus fik den rigeste jomfru i Danmark, døde dog i sådan armod, at der var ikke et lagen han kunne svøbes i. NB. De svenske kastede tærninger udi Måløf om min præstekjole, som havde kostet 80 sldr.

Den 19 februar blev evig fred publiceret, som dog ikke varede over 3 måneder.

Fra 27 februar til den 5 marts havde jeg indkvartering nat og dat, et parti fra, et andet til, den stund armeen rejste herigennem og over Rongsted kro forbi Hven og Landskrona, mesten hver nat 100 heste og 100 personer, så at alle lader, loer og stalde vare fulde, mit eget kvæg og bæster måtte gå i skoven i sne til bugen, de 8 dages tid gjorde mig skade på foder og korn mere end 100 rgd.

Den 8 augusti kom de svenske udi landet igen ved Korsør.

Den 11. begyndte de svenske at blokere København.

Den 12. kanonerede de af København mod de svenske.

Den 13. ved 5 slet om aftenen kom 4 svenske og plyndrede mere end for 60 rdl fra mig.

Den 14de, der klokken var 10, kom 24 svenskere, den halve part tog beslagne vogne bort, den anden halve part tog bort alle victuala, 2 høstvogne, foruden mine bøger, kalk, disk, som de mig igen forærede.

Den 15. kom først ved 10 slet 8'te karle og imidlertid de var her, kom andre 70, hvilke red bort en time efter, fordi de andre var her.

Disse 8te sloge isønder alting, de rystede fjederne af moders dyner. De toge to tønder øl bort, en tønne mjød, en tønne mel, lys, in summa alt hvis dem for øjne kom, levendes eller dødt, samt et nyt slagtet lam, 10 høns.

Disse pinede mig på min venstre hånd med en karabinerlås for penge, hvilke jeg dog ikke havde.

Nok imod aften kom 14 andre, men de vege bort igen, eftersom der lå til

mit en af den svenske konges drabantere, som var skødt af snaphanerne igennem sit ben, der klokken var 3 om eftermiddagen.

Den 17 de klokken 12 kom grev Carl med en trop på 500 mand så og musketerer og dragoner, item en felt-slange og 2 feltstykker, som søgte efter snaphaner, de fik øl og mælk og blev skænket, så at der, da de var borte, måtte vi selv drikke vand, i samme skynding blev Jørgen Skræder ihjel-slagen i sin egen gård af en svensk rytter. Imod aftenen kl. 5 kom 14 finner og polakker, de sprække mine sengedyner op, og toge varerne med sig, min hue og min hat, så jeg måtte gå barhovedet.

Den 18. bekom jeg først salvegarde af oberst Gallans regiment og gav hver 8 te doge 3 rdr til ritmestern og salvegarden 1 rdl.

Den 19 toge de svenske fra mig i marken 2 heste så gode som 100 sldr.

Den 20 om natten toge de 2 heste fra mig i vangen, som gange i fiedder, værd 40 sldr. Nok en gang, så god som 30 rdl.

Den 22 toge de svenske fra mig 3 tønder mjød, som var nedgraven i Heds-kiøb vang.

Den 12 september leverede jeg til Diderich Vechhorst, en svensk Ritmester, efter ordre, under militæriske execution med de ej at udeblive, en munderet hest, som kostede mig 38 rdl. Nok til hans oberst 5 rdl.

Den 29. oktober gik den hollandske flåde løs på de svenske udi sundet, og de svenske mistede 13 orlogsskibe, den hollandske admiral blev skudt i sænk og dødelig vundet.

Den 30te blev lejren for København opbrudt og satte sig ved Utterslef.«

Under besættelsen blev der udført en række sabotageaktioner, som medførte, at de svenske ingen steder følte sig sikre. En af de ledende i Nord-sjælland var ridefogeden på Hørsholm, Lorens Tuxen.

Svenskerne havde erobret Kronborg, og Tuxen pønsede på ved et kup at generobre slottet og måske endog fange den svenske konge og dronning, som ofte opholdt sig på slottet.

Han havde brug for Gerners hjælp. Gerner havde nemlig haft en engelsk generalmajor indkvarteret. Denne hørte til nogle engelske tropper, som svenskerne havde engageret, og da Gerner jo havde studeret i England og talte engelsk, kom han yderligere i forbindelse med en engelsk oberst, der hed Hutchingson.

Denne Hutchingson var utilfreds med de vilkår, svenskerne havde givet ham, og Gerners opgave synes at have været at overtale den engelske oberst, og så mange af hans folk, som det var muligt, til at bistå ved Kronborgs generobring.

Foruden Tuxen var ridefogeden på Krogerup Hans Rostgård, dennes svoger Mikkell Hansen, der var toldskriver i Helsingør, og ingeniør Steenwinkel, der var blevet på Kronborg efter overgivelsen, deltagere i sammensværgelsen.

Planen var udarbejdet i alle detaljer, og der var opnået kontakt med det belejrede København, hvor man havde godkendt planen, da svenskerne

opsnappede et brev som en student, der var indviet i planen, havde skrevet til en ven i København, og hvori han ganske vist i forblommede udtryk røbede hele planen.

Ole Steenwinkel, Tuxen og Gerner og endnu flere blev straks fængslede. De blev underkastede pinlige forhør. En af de fængslede døde i fængslet under forhørene. Steenwinkel blev henrettet. Tuxen slap hurtigt fri, da svenskerne ikke kunne finde beviser mod ham, og de øvrige dækkede over ham.

Gerner fortæller videre i kirkebogen:

»Foruden disse og utallige andre expencer, så og vold og tyrannier som på mig og mit Hus er øvet, da er jeg (formedelst en sag, som jeg påtog for mit fædreland og min herre og konges vegne anlangede Cronborg med 300 engelske, som låe hos mig i logement) tagen fangen af de svenske (efter en studiosi Grægers Hansens forræderske og skælmske angivende, som intet havde med den sag at bestille) og sat fast på Cronborg, den første gang udredede jeg mig så fra hans breve, at de ikke kom hverken mig eller nogen til skade, men der de fik ham selv, måtte jeg blive bortført igen udi lejren igen og måtte jeg give ham 339 rgd fordi han agerede sagen og med Steenwinkel, som og var participant i dette værk. På hans ord blev jeg pint i 6 timer, men de vandt intet, og hans ord og bekendelse blev Steenwinkel dømt til stejlen og hjul, som også skede, men efter at freden blev sluttet, blev han igen nedtagen og hæderlig begravet.

Jeg blev dømt på min hals, iligemåde Gregers selv. Dagen var sat nemlig den 19 august på hvilken jeg skulle dø, kisten var færdig og alting bered, jeg havde taget afsked med min hustru og børn og leveret til min hustru mit testamente, da 8 timer tilforn for den bestemte tid, blev jeg pardonneret, gik så siden i jern, veiede 36 pd. om hånd og fod, nat og dag i 18 uger, blev så fordret af mig rantzons penge

1. 20.000 rdlr
2. 10.000 rdlr
3. 4.000 rdlr
4. 2.000 rdlr,

men fordi jeg ej havde mere end 1.000 sletdaler, blev jeg ført til Helsingborg udi jern på ny igen, højre hånd og venstre fod sammen, sad så der i 3 uger, da med gode venners hjælp og råd rantzonerede min hustru mig for 400 rd slet, lidet efter tog generalauditør D. Huus mig i arrest 3 ugers tid udi lejren igen og måtte jeg give ham 339 rgd fordi han agerede sagen og dømte mig på Cronborg, 3 uger efter blev freden sluttet.

Gud unde os den stedse både timelig og evig, over mine fjender giver jeg Gud hævnem jeg haver forladt dennem, hvis de imod mig haver gjort, Gud har løst nu (hannem være ære) alle disse bånd, forundt mig endnu en god samvittighed, et karsk legeme, gods og formue, en gunstig øvrighed og et ærligt navn og rygte.

H.T.G.«

Da Gerner blev dømt til døden modtog han sin dom med fortrøstning om, at han havde gjort sin pligt over for kongen og landet. Hans tanker gik først til hustruen, derpå gennemtænkte han, hvad han havde været for sine forældre, sine venner og sin menighed. Som den praktiske mand han var tænkte han også på sin begravelse og de praktiske foranstaltninger denne medførte.

Til hustruen skrev han:

»Min allerkæreste,

Eftersom jeg haver i dag ved 10 slet fået bud at justificeres tilkommende fredag og mig ingen tid mere forundes, endog jeg haver begæret, så er det min formaning til Eder, at den trøst som den hellig ånd meddeler alle bedrøvede hjerter, intet bekymrer Eder videre for mig end det jeg Eder derudi ombeder: At I først og fremmest bestiller en liigkiste med 6 ringe udi, et par fine linbuxer, en reen skjorte, en fiin linnet nattøje, en nathat og et stykke rødt klæde.

Derhos anmoder 4 danne-quinder af byen, som mit legeme udi kisten vil indvikle, siden så mange enten borgere eller hvem I synes, det kan bortdrage, enten her til kirken eller og til Bircherød fra byen ages, om det må tilstædes, hvorom jeg i særdeleshed vil have anmodet kommandanten.

For det andet beder jeg Eder, at I ufortøvet nat og dag, efter denne tids lejlighed gør Eder flid til at få bud til København (at tiden tages i agt). For det tredie om I kan få bud til hr. Peder i Liunge og mester Hans i Ramløse, da lader mig komme dem i tale i Morgen eller på fredag hell. tidlig. I haver ellers at rådføre Eder med hvem I vil, men tager intet for mange råd.

I skal fornemme, i hvor det går, at I haver haft en ærlig 'Hosbond, både i livet og døden, som skal have fortjent at være til Eders hukommelse efter døden.

Henrich Thomæson Gerner

NB. Kommer til mig vist i morgen, om I kan ikke komme i dag, og lader mine børn og komme til mig inden den bestemte tid.«

Derpå satte Gerner sig til at skrive, hvad han måtte tro skulle blive hans sidste prædiken. Det er vel næppe tænkeligt, at denne tale skulle holdes på retterstedet i sin helhed, men dem vil dog fremtræde som et afskedsbrev og et trøstens ord til de efterlevende.

Gerner tager sit udgangspunkt i 1. Peters brev vers 17: Frygt GUD, ær kongen. Efter at have gjort rede for, hvad et menneske skylder Gud og kongen, tager han afsked med sine forældre og betror dem sin hustru og sine børn. Han beder sine brødre og sin søster have omsorg for forældrene. Derpå takker han sine lærere og dernæst kongen og dronningen og prins Christian (V).

»Min menighed, hvis sjæle mig haver været betroet, befaler jeg udi GUDS

hænder, takkende dennem for al lydighed og god omgængelse, bedende først, at de med medlidenhed overbærer al misforstand udi mit embede, om noget er passeret, hvoraf nogen kunne tage nogen forargelse, betænkende, at vi ere alle mennesker, og den retfærdige falder endog 7 gange om dagen, derhos anmodende den almægtige GUD, at han vil sende dennem igen en tro hyrde, som kan og vil ledsage dem på de sunde og salige veje til de levendes vandstrømme både med lærdom, liv og levned, på det de med mig og jeg med dem og alle tro Christne må samles i de udvalgte tal på dommens dag.«

Henvendt til hustruen siger han derpå:

»Nu var alting gjort, dersom ikke mit hjerte skulle skilles ad: Thi min hustru og jeg er et hjerte og et kød: Og se, nu er døden med kærligheden i kamp, hvo som stærkest er. Salomons ord er visse. Kærligheden tvinger mig tårene af øjnene, hvilket døden ikke gør. Vores ægteskab haver været kort, dog fuldt af møje, fulde af uro, fuld af sorrig, bedrøvelse, overlast og genvordighed, ja fast mere end nogen kan tænke«

Kong Frederik og Sofie Amalie søgte fra København at hindre Gerners henrettelse, og ved at true med repressalier overfor en svensk fange (Sten Bjelke) lykkedes det at ændre dødsdommen, således at Gerner i stedet skulle betale en pengesum, ganske vist af en størrelse, som Gerner umuligt kunne skaffe.

I sin nød skrev Gerner til sin fader:

»Min kjære fader Thommez Tommesz,

Kongl. Maytt: Renteskriver boendes udi Magstredet udi København.

Dette sønlige tilhende.

Næst al sønlig hilsen og bevist ære og gode min beredvillige tjenestes erbudelse stedse.

Eftersom kære fader jeg ved fornemme gode venners interposition er af mit fængsel nogen kort udladt at besøge gode venner og godt folk om middel at rantzonere mig med udaf den store elendighed jeg nu på fjorten ugers tid haver været undergivet og imidlertid kan bringe svar lidet til veje, at regne med hvis mig er foresat (dvs. i forhold til det der er pålagt mig) Hvorfor jeg beder Eder, at i først og fremmest efter Eders evne ville af faderlig kærlighed være behjælpelig, og dernæst ansøge de middel, som kan erindre hans kongl. Mayt., min nådige herre og konge, hvilken jeg haver sat både liv og ære udi vove for, at han mine elendige vilkår vil sig og til gemyt tage og nogen fortrøstning ved nogen middel ville lade vide, hvad heller ved intercession eller penges forstrækning, eftersom min straf penge er sat på 10.000 rixdlr. Jeg tror Eder så vel, ag I derudi tager ingen forsømmelse, men takker GUD i Himmelen med vor ganske hus med mig, som haver bøjet menneskens hjerter endnu til mildhed imod mig, at jeg ikke er ganske omkommen, eftersom der haver ikkun været eet trin imellem mig og døden.

Gør vel og hils min kære moder, søster og broder og skriver tilbage igen til den som er

E; L; søn
Henrich Thomesøn Gerner
Eghd.

10 oktober 1659
Helsingør

P.S. Får jeg ikke snart en god resolution, da er det at befrygte, at jeg kommer udi større elendighed en tilforn: adieu.«

Skønt den svenske fange forlængst var løsladt, førte svenskerne Gerner til Helsingborg, og han blev først løsladt i 1660 og kunne vende hjem til Birkerød.

Gerner havde taget sine »36 pund vægtige tredobbelte lænker med jernlod« med til Birkerød og lod dem hænge op i kirken. Ved siden af er anbragt følgende indskrift:

VINCULA SVECICA

Dette er et af de svenske Fængsel, som Hr. Henrich Gerner, Sognepræst til Bircherøds Sogn, haver baaret om Haand og Fod for sit Fædreland, udi 18 Uger Nat og Dag Ao 1659 og 1660, der han sad fangen på Kronborgs og Helsingborgs Slotter udi i 43 uger.

Prov. 18, v 14 / Salomons ordsprog

Hvo som haver et glad Hjerte, han ved at skikke sig i Modgang, men naar Modet ligger, hvo kan det lide?

Triplicibus ferri cinctus sua mambra catenis

Candorem mentis frangier haud voluit,

Ante oculos ferrum, carcer versatur et urna,

Infracto est ferrum, carcer et urna nihil.

Pro patria dulci menovem tot tantaque passo.

No minis hæc faman Svecica vincla ferunt.

I gendigtning lyder det:

Trefold til jorden end knuged den jernhårde lænke,

Tvinge hans vilje og troskab man ville vel tænke,

Selv i sin dødstund, hvor alt syntes tabt,

Viste han voldsmænd kun hån og foragt,

Hænger da lænker og vis os hvordan,

Ofret han gav for sit fædreland.

Kong Frederik glemte ikke Henrik Gerner, som jo havde lidt store tab under krigen. Kongen gav ham straks en årlig understøttelse, og da landbruget, som hørte til embedet, blev drevet godt, kom Gerner snart igen i gode økonomiske kår.

Henrik Gerners lænker

Gerner har sikkert været en pligtopfyldende præst, der holdt af sit kald og jævnlige færdedes i sit store sogn og talte med sognebørnene. Men dette var ikke nok — Allerede i 1662 påbegyndte han et forfatter-skab med to bøger om samfundets og familiens etik. Og i 1670 fulgte: Hesiodus fordansket og udi Rijm offversat.

Man tør vist ikke betegne Gerner som en fremragende forfatter, og det meste af hans værker er i dag ret ulæselige. En efterskrift til Hesiodus, som kaldes »Hesiodi Dage« danner en undtagelse. I denne efterskrift eller »Rijmstock«, som den også kaldes, digter Gerner med veloplagthed om årets måneder og giver råd for arbejdet med jorden og dyrene på de forskellige årstider.

Om dagens gerning ved juletid hedder det:

Nu mosen er belagt med is,
Og kær kan vognen bære:
Skal du til gærder hugge riis
Og hvasse-tjørne skære
Du staffre skal og hendte hjem
Og hvesse dem til måde,
Så kan din gerning have klem,
Og du for freden råde.
Thi den som ikke lukke vil,
Kan fred i Vang ej nyde,
Thi svin og kvæg vil gerne til
Og ind i vangen bryde.
Hvo langhalm til sit tag ej har,
Og ingen har at vente,
Og intet har at købe for
Han røer på søerne hente
Mod halm de dobbelt styrke har,
At bro med er de gode,
I tagskæg de og smukke står
som før i vandet stode.
Lucia lade med sig før
Den længste nat om året:
Hun dagen hos os kortest gør,
Hun har ej længe kåret.
Nu skal du binde fisker-garn
Vod, telner, togger, ruser
Bind af god hamp og ej af skarn
Giv agt på mølle-sluser.
Vor moder med sin terne gild
Begynder feir at rive:
For hendes flid jeg hende vil
En julekage give.

Gerners prædikekunst får vi et levende indtryk af gennem hans store prædiken-samlinger. Vil man forestille sig Gerner i kirken, må man huske at denne i hans tid så noget anderledes ud. Udvendig var der vel ikke megen forskel. Gerner har vel stået på den samme prædikestol, som endnu bruges. Også stolestaderne har vist været de samme. Menigheden var dog delt. Kvinderne sad i nordsiden, og denne skik bevarede i Birkerød til omkring 1860.

Mariakapellet var adskilt fra den egentlige kirke. Kalkmalerierne var overkalkede, og den middelalderlige altertavle var formentlig udskiftet med den altertavle, som nu er anbragt i Høsterkøb kirke.

Måske har der været et pulpitur (lukket galleri eller balkon i en kirke) med herskabsstole til brug for slottets folk.

Gerner taler ud fra lignelsen om sædemanden:

»Det er blevet en vane at gå i kirke: En vane at snakke sammen i kirken: En vane at sove i kirken: En vane at intet forbedre sig i kirken ligesom Ezekiels tilhørere: Dit folk siger Herren taler om dig hos veggene og i dørene på husene og den ene siger til den anden, Kære kommer og lader os høre hvad det er for et ord som udgår fra Herren: Og de skulle komme til dig i forsamlingen at sidde for dig *som mit folk*, og skulle høre dine ord, men intet gøre derefter.

Men de skulle fløjte efter dig og leve alligevel frem efter deres gerrighed. Det er og helt synderligt med Satans list og vel værd at tage sig vare for. Efterdi han ikke kan forebygge GUDS ære og menneskens salighed som kommer ved hørelsen, derfor søger han lejlighed at kaste søvn på mennesket: Thi det ved han, at når menneskets øje, som er menneskets legemes vægtene og ørets regentere, tillukkes af søvn, at øret da intet kan høre sig til gavn, ej heller munden tale det som kan være nogen til nytte, som er at se udi Christi disciple udi urtegården, der han taledede til dem og bad dem våge, da svarede de i søvne, men vidste ikke, hvad de svarede hannem. Denne synd undskylder menneskene således, de kan ikke våge, det er mod deres vilje: De kan ikke nemme ordet, hvor gerne de ville: Men o menneske tving dig fra søvnen, fordi at Satan frister dig, hvilket du kan mærke deraf, at du kan ellers våge hele dage uden al søvns mindelse, på andre steder, på andre tider, ved dit arbejde og i omgængelse.

Jeg vil ikke her ihukomme de usømmelige steder: Og her kan du ikke våge en time med JESU . . . Jeg kan bede dig een gang uden for kirken. Og du kan byde dine tjenere at gå hen og forrette et vidtløftigt ærende, og det kan du huske og ikke glemme.

Men at en mand formaner udi kirken om en ting hundrede gange, det kan du ikke fatte.:

Lad Satan ej indbilde dig det, men giv flittigt agt på.

Gør med dette som du gør, når du vil sanke liggendefæ af rigdom: Læg lidt til lidt, så får du snart rigdom: Læg lidt til lidt. Så får du snart gode tanker. Men det er naturligvis ikke nok at gå i kirke. Mange er kommen i den tanke, at når de ikkun er andægtige i GUDS nærværelse, så har de

forlov til alting i deres egen omgængelse: Men hvad er det andet end at ville udelukke GUDS Øje fra vore onde gerningers forrettelse. Han er i vor andagt nærværende. Han er ej i vore gerninger fra værende: Han der hører os i bøn, ser os i gerningen. En lærere i templet, kan blive en fordømt ånd i helved, som Paulus giver tilkende, når han beder sine tilhørere om deres bøn for hannem således, at han skal ikke prædike for andre og selv blive forhærdet.«

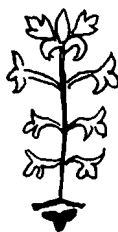
Vi har allerede set, at Gerner nærede en oprigtig kærlighed til sit fædreland, men det ses også af hans interesse for sproget. Gerner udgav en række værker om den rette ortografi og kom derved i disput med Peder Syv. Gerner var ingen stor grammaticus, men hans indlæg vidner om kærlighed til og omhu for sproget. I kampen for det danske sprogs anerkendelse som vort nationale sprog er Gerner en af pionererne.

1693 forlod Gerner Birkerød og blev biskop i Viborg. Også der virkede han utrættelig i sit kald og ivrede mod misbrug og slendrian i det præstekald, som var underlagt ham.

Døden kom til ham på en underlig måde. Ved middagsbordet den 3. maj 1700 satte et stykke kød sig fast i halsen og kunne ikke fjernes. Det geneede ikke vejtrækningen, men forhindrede ham i at synke. Ingen forsøg på at hjælpe biskoppen lykkedes, og han indså til sidst, at han måtte dø af sult. Sagtmodig lagde han sig i sin kiste og døde den 13. eller 14. maj. Et rigt og omskifteligt liv, rigt på dramatiske begivenheder var afsluttet.

Gerner var et typisk barn af sin tid — tillidsfuld i sin tro på Gud og hengiven i troen på Kristi nåde. Forvisset om oplysningens magt til at frembringe en bedre verden.

Men noget hos ham viser fremad til en ny tid. Den nationale bevidsthed — sproget — folket — anes bag hans tale og skrift. Dette vil i lige grad som hans mod og beslutsomhed bevare hans navn.

Gerhard Treschow

Gerhard Treschow var nordmand født i Lesje ved Gudbrandsdalen. Faderen var ejer af et jernværk og blev senere generaltoldforvalter i Trondhjem. Allerede som elleveårig kom han til København og blev indlogeret hos den bekendte professor Johannes Trelund. 1720 blev han privat dimmitteret til universitetet og fra 1723 lå han på Borchs Kollegium. Efter med berømmelse at have taget teologisk eksamen 1730 blev han i 1731 kaldet af dronning Sophie Magdalene til præst i Birkerød. I 1734 blev han gift med Maria Dorcheus, som allerede i 1735 døde i barselseng, 32 år. Hun blev begravet i Birkerød, og en kisteplade af bly, som formentlig har siddet på kisten, fortæller, at hun den 26. november 1735 fødte en datter og derefter selv »alt for hastig« døde den 4. december. Gerhard Treschow var litterært interesseret og var selv, omend ikke just digter, så dog en kunstfærdig rimsmed.

I 1738 deltog han i Holbergs konkurrence om det bedste danske vers, men fik dog ingen præmie, selv om Holberg sagde, at hans vers havde »af alle mindst fejl«. Treschow var i virkeligheden uden gnist af digterisk evne. (Francis Buhl). Han forstod ikke den nye digtning og bekæmpede den. Som ung havde han polemiseret mod Hans Mikkelsen (d.s.s. Holberg) i anledning af dennes Metamorphosis. I 1740 overfaldt han Jørgen Riis for hans Danske Spectator, men størst var hans irritation over Klopstocks rimløse vers, som også hos andre vakte indignation.

Angrebet på Klopstock åbnedes i »Københavns nye Tidender«, hvor Treschow erklærede: Nu skal det holdes for det høje og sublime

I Digtekunsten, at den er urimelig-,
Nu må de (poeterne) klare ting fordunkle og
formørke,
At ingen dødelig skal kunne fatte dem.

Når digte ikke skal rime, siger Treschow, bliver digtningen alt for let:

Poeters tal vil nu utrolig blive
Da ingen grænse er for Deres Frihed sat.

Treschow fik snart svar på tiltale, men lod magister Peder Thetius, som boede hos ham, svare. Striden fortsattes i de følgende år i hovedsagen først af Nordmænd. Treschow var jo også selv norsk.

Efter fem års enkestand, giftede Treschow sig igen 1740 med Maria Berg, en velhavende vinhandlerdatter fra København. Han har måttet høre, at

han tog pigen for pengenes skyld. Det synes i det mindste at fremgå af et bryllupsdigt, der, som skik var, blev forfattet i anledning af brylluppet. Digtet trøster Treschow med at sige:

»Ingen bliver lastet før han skal giftes,
ingen bliver rost, førend hand er død.«

og det hedder videre:

»Hvem kan vel gifte sig og ikke blive lastet,
Hvor er det Bruude. Par som ikke blir antastet
Af Tungers Svøbe-Snært at den gemeene Mand,
Ja af fornemme Folk, men som har ey Forstand.
Jo fleere Bryllupper, jo meer Løgn-agtig Væsen,
Med mange spodske Ord og Krylle-slag paa Næsen,
Bladt vore Systre i et Thee-Collegio,
Blandt vore Brødre i et Viin-Huus eller Kroe.
Vel-Ædle TRESCHOW, Du retskafne Præst og Hyrde
Som med Retsindighed bær Jacobs Huuses Byrde,
Du Alter-viet Mand, som nu ved Herre-Bud
I Herrens gode Navn skal vies til en Bruud.
Endskiønt man Dig ey i dei Embede kand laste,
Og som en nidkiær Præst Dig intet forekaste,
Ja Liv og Lærdom ey er mindste Falsk og Svig.
Dog siden Du Dig nu som Brudgom lader vie,
See, da kand Avinds-Mund umulig længer tie,
Madam Invidia (Misundelse) sin Galde øser ud,
Hun med sit Snakke-Tøy antaster og Din Bruud.
Jeg maa førtelle Dig, hvad Løgn hun om Dig fører,
Doch unter uns gesagt: saa hun det ikke hører:
Fordi GUD har opløst Din Sæk og gjort Dig
glad,
Og givet Hunnig for Din Aske-blandet Mad.
Fordi hand i Din Sæk, som i Benjamins lagde
Lidt Ørne-flygtigt Sølv, fordi han Dig tilsagde
En Brud, som bringer Dig en Deel glasseret
Muld,
Saa siger hun at ey den Præste-Sæk blir fuld.
At det var Gierrighed, som kom Dig til at beyle,
Der, hvor det myntet Sølv Dig ikke skulle
feyle,
Men de som kender Dig og Dine Dyders Glands,
Veed vel, at guult Metall indtager ey Din
Sands.
Hvor meget Sølv Du end Bierge-Aaren nyder,
Din Sjæl dog ikke ved det blanke Støv sig
fryder,
Det Klippe-fundne Sølv og det forgyldte Muld
Er ey Din Klippe og Din Siæles Sølv og Guld.«
osv.

Sorgerne gik ikke Birkerød Præstegård forbi. I 1743 mistede Treschow en lille pige på godt to år. På en kisteplade i Birkerød kirke er hans sorg indristet i form af et lille digt, der citeres i afsnittet om kisteplader.

Treschow var en blanding af venlighed og grovhed. Han lod mange studenter få ophold og understøttelse i sit hus, men til andre tider kunne han være temmelig brysk.

Degnen Herlov Dalhoff — en søn af præsten i Slingerup — har samlet en række notater om kendte personer, som han har truffet. Om Treschow skriver han:

Jeg er Testis oculatus til, at Han som præst i Bircherod har givet mange Mund-Danske ud paa Kierke-Gulvet, naar Bønder-Karlene ikke kunne svare i Catechisationen, og at han har ladet nogle saadanne udtrække af Kirken med de Ord til Medhielperne: træk det Best ud. Medens han mæssede VI TRO, skulle Kirke-Døren lukkes. Nøglen lægges op paa Alteret, og siden kom ingen ind.

Trods alt var Treschow sikkert afholdt i Birkerød. Da han i 1765 blev sognepræst ved Trinitatis Kirke, lod menigheden trykke et taksigelsesdigt. Allerede samme år, 20. november, døde han og blev begravet i sin nye sognekirke.

Hans litterære virksomhed er forlængst næsten glemt bortset fra hans biograpifisamling »Danske Jubellærere«, som i virkeligheden er forfattet af vennen Biskop P. Hersl.

I 1880 stødte man i kirkens gulv på et gravkammer, hvis kister indeholdt dels de billeder af evangelisterne, der nu hænger foran orgelet, dels (ifølge Valdemar Seeger) ligene af Treschows familie, som begravedes på kirkegården.

Carl Johan Heise

Carl Johan Heise fødtes i København som søn af en bogholder Christian Samuel Heise. Faderen sad i gode kår og Carl Johan blev otte år gammel elev i Borgerdydskolen. Forstanderen, den fint dannede Bertel Møller, vakte tidlig interesse hos den unge Heise for de klassiske forfattere. Allerede 14½ år gammel blev han student med udmærkelse, og i 1805 blev han teologisk kandidat også med udmærkelse. Året efter blev han adjunkt ved den lærde skole i Helsingør. Imidlertid tabte Heises fader, der havde været ganske velstående, under pengekrisen, sin formue, og for at hjælpe sin familie, søgte sønnen et bedre lønnet embede hos den preussiske minister i København.

Det var i denne tid, han begyndte på sine Platon-oversættelser.

I 1815 blev han forstander for seminariet på Brahetrolleborg, en stilling, han beholdt indtil seminariet ophævedes i 1826.

Heise lærte Sibbern at kende en sommer i 1814, da de lå på landet på Vesterbro og havde lejet værelser i nærheden af hinanden. Dette bekendtskab skulle udvikle sig til et venskab for livet. Sibbern besøgte ofte Heise på Fyn og senere i Birkerød, da Heise var blevet sognepræst der.

I 1827 havde Heise været på maleriudstilling på Charlottenborg og gik om aftenen i teatret for at se »Sovedrikken«, især for at beundre dr. Ryge. Ved denne lejlighed brød en øjensygdom frem, som gennem mange år delvis berøvede ham synet.

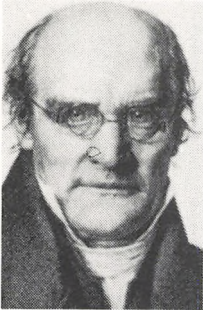
I de følgende år fulgte han Sibberns forelæsninger, men foretog også en udenlandsrejse og konsulterede forskellige berømte øjenlæger.

Ved Heises død i 1857 udgav Sibbern et sidste bind — det 8. — af vennens Platon-oversættelser og gav i fortalen en fremstilling af hans liv. Sibbern nøjedes ikke med en biografi, men skildrede både med kærlighed og kritik hans livsløb og den betydning hans venskab havde haft for ham.

»I foråret 1829 blev Heise forlovet med Caroline Dichmann, en datter af den da for længe siden afdøde professor Dichmann, lærer i filosofien og de skønne videnskaber ved Søkadetakademiet, en mand, af hvem man har flere fortrinlige skrifter, hvoraf jeg kun vil nævne hans danske sproglære, der er skrevet både med fin filosofisk tænksomhed og, især i læren om, interjectionerne, med en digterhånd, der vidner om genialitet.

I 1830 og 31 udgav Heise med understøttelse dels af kongen, dels af det literære selskab i Fyen, de to første småbind af sine oversættelser.

Imidlertid søgte han præstekald og blev i oktober 1831 udnævnt til præst i Birkerød, et kald, han, da han i den alder, hvori han var, og efter de embeder, han havde beklædt, samt i året 1828 af regeringen hædret med professortitlen, kunne gøre fordring på et mere indbringende kald, kun modtog, fordi der tilstodes ham af sine vartpenge at beholde 600 rdl.«

F. C. Sibbern

Sibbern fortsætter med en beskrivelse af Birkerød sogn o. 1830:

»Han kom herved til en dejlig egn, fik en udmærket god meget stor have med en deri værende lund, men tillige et sogn, hvori sædelighedstilstanden ikke var den bedste, skolevæsenet trængte til nøje tilsyn, og fattigvæsenets forretninger var mange og forbundne med så megen juridisk overvejelse og skrivi, at det var øjensynligt for mig, som ofte besøgte ham, at slige sager ved hvilke sjælesørgeren ofte må agere jurist og politimand, burde være henlagt til en juridisk embedsmand, og det så, at et helt stort distrikt udgjorde eet fattigvæsen, istedet for at nu hvert sogn har sit, hvilket mod dem, hvori der er mange husmændsfolk, er uretfærdigt, da den i slige fattige familier opvoksende ungdom jo skal angive en del af den i hele landet og ingenlunde i sognet alene tjenende arbejderklasse: ikke at tale om, at fædrelandsånden jo vel må tilbagetrænges såre meget, når sogneskabsånden forfremmes i alle henseender, endog så, at et sogn hyppigen kan komme i en pennestrød med et andet sogn om, hvo der skal forsørge en vis fattig.

Professor Heise kunne i en måned have mere af embedsskrivi, end mangan af hans gejstlige embedsbrødre havde i et helt år i præstekaldene i den skovfri slette med ringe tørveskær mellem København og Roskilde.

Han ønskede sig derfor også ofte i deres sted. Men han var omhyggelig og samvittighedsfuld overvejende i sådanne sager, lige så vel som i sine oversættelsesarbejder.

Hans præstekald var beneficeret med en kirketiende, medførende forpligtigelse til at holde kirken vedlige (såvidt jeg mindes 18 tønder byg og 15 tønder rug), men han anså dette ikke for et gode, og fik rentekammeret til at overtage kirken tillige med denne kornafgift, og nu fik han sat sin kirke i ypperlig stand, så at den nu er en meget smuk kirke.«

Om Heises Øjensygdø:

»Professor Heise led i en lang tid af sit liv, i det mindste i den tid, han var præst, af visse legemsbesværligheder, som gøre det modsatte af let tilmode, skønt han ofte kunne fornøje sig hjerteligen.

Da han blev præst, var hans øjnes tilstand endnu en sådan, at han aldeles ikke kunne læse ved lys om aftenen, det faldt ham lettere at skrive med blyant end med blæk, og han kunne også bedre læse det skrevne, når det var skrevet på godt, fiint papir, end det trykte. Han lod da collekter og epistler m.m., han skulle messe for alteret, afskrive, og af-

skrifterne ligge i alterbogen, når han messede. Mangen prædiken diktede han, At tale frit vovede han sig aldrig til.

For sine øjnes skyld sørgede han også for, at der altid på hans bord om aftenen stode stager så høje, at lysflammerne var højt op over øjnene.

Man fandt i hans hus flere gamle høje messinglysestager, hvoraf nogle vel tør antages forhen at have været alterstager i en landsbykirke. Han sad bestandig i en stor stue, præstegårdens storstue på tre fag, altså et lyst værelse, men han sad med ryggen mod vinduerne.

Efter flere for hans øjne og øjenomsorg besværlige år kom han såvidt, at han tilsidst læste Græsk, benyttede leksika, gennemgik noterne til de græske tekster, læste korrekturer osv. lige så let som i de forrige tider.«

Og om forholdet til Sogneforstanderskabet:

»Hvad hans forhold til de i hans præstegård tjenende angik, var han af dem, som ville, at de skulle have det godt, det hørte ham ikke til, at have bryderier med dem eller med skolelærerne.

Med disse stod han i et særdeles godt forhold. I sogneforstanderskabet vidste han temmelig vel at sætte igennem, hvad han anså for ret og rigtigt, hvortil det, foruden hans karakters fasthed, meget bidrog, at han måtte være genstand for moralsk agtelse hos dem, som han kom i nærmere forhold til. At han aldrig bestemtes af egennyttige hensyn, måtte man snart blive vaer.«

En af tidens gejstlige bekymringer var sekter, mormoner:

»Sekteriske bevægelser er den egn, hvori Birkerød ligger, i almindelighed ikke belemret med.

Kun Mormoner, lige så meget søgende at få udvandrere til Amerika, som at få trostilhængere, fandt en tid en temmelig vidtgående indgang hos nogle, men sognet i det hele taget var et af dem, hvor man, dog uden voldsomhed, rejste sig stærkt mod dem. En gårdmand, der ejede en anelig gård i sognet, og i flere år var blandt dem, der havde del i sognets forstanderskab, Bendt Nielsen i Høsterkøb, en ellers forstandig, ferm, og dygtig mand, der havde arbejdet sig op fra at være staldmester i en kro, lod sig vinde af Mormonerne, bragtes så tilbage igen, men endte med at sælge sin gård og i forening med adskillige andre at drage over til Amerika med de penge han havde fået for gården og fået kontant udbetalt (20.000 rgd. siges det).

Mormonbevægelsen blev herved ikke stående, men gik videre, men sognets folk i det hele virkede dog således imod den, at mormonprædikanterne fandt sig nødte til, i det mindste fandt det rådeligst, at holde deres sammenkomster udenfor sognet, i en udkant af et nabosogn, uden at Heise havde behøvet at sætte sig i nogen særdeles bevægelse for denne sags skyld.«

I forbindelse med gejstlighedens bekymringer for mormonismen og Sibberns desangående omtale af Birkerød og Heises problemer bringes her Heises brev til Lyngby Kronborg Herreds Provsti, som svar på biskop Martensens cirkulære af 16. juni 1854.

»Deres Høiærværdighed har ved at tilstille mig et Circulaire fra H.H. Biskoppen anmodet mig om at tilmelde, hvorvidt der her i Sognet har viist sig Spor af Mormonisme og andet sectvæsen. I Anledning heraf giver jeg mig den Frihed at meddele Underretning om, at for omtrent 3 Aar siden indfandt sig nogle Mormoner her i Sognet, der med megen Iver søgte at udbrede deres Lære. Jeg ansaae det da for min Pligt i flere Prædikener at tale imod deres Vildfarelser, ligesom jeg ogsaa iblandt Menighedens Medlemmer lod uddele flere af de mod Mormonerne udkomne Smaaskrifter. Følgen heraf var, at en saadan Uvillie blev vakt imod dem, at deres Forsamlinger bleve forstyrrede. Da imidlertid den daværende Birkedommer i Hirschholm troede sig forpligtet til, i Henhold til Grundloven, at værne om disse Forsamlinger, lykkedes det Mormonerne at bevæge 2 Familier til at antage deres Lære og reise til America. For nærværende Tid kommer vel endnu stundom en svensk Mormon hertil, men hans Foredrag synes ikke at være yndede. Beklageligt er det, at en Grundlov i en Christelig Stat kan begunstige saa fordærlige Vildfarelsers Udbredelse, og ønskeligt derfor, hvilket jeg ved en anden Lejlighed har tilladt mig at yttre, at en Dissenterlov snart maatte udkomme, der kunde sætte en Grændse for dette Uvæsen.

I den senere Tid har en Smed, ved Navn Jens Larsen, der siges at være udsendt af den saakaldte »indre Mission«, her holdt nogle gudelige Forsamlinger, men de have ikke været meget besøgt, og ville formodentlig snart ophøre.

Birkerød d. 31 Julii 1854

ærbødigst
C.J. Heise«

Præstegårdsjorden:

»At sætte sig ind i al det, som en præst på landet skal sætte sig ind i, kunne for Heise, der først i sit 45.de år kom ind i en sådan ham aldeles ny stilling, med endnu syge øjne, ikke være let. I nådsensåret var han med sin kone indlogeret hos formandens enke.

En forpagter på Eskemosegaard (en fjerdingvej fra præstegården), Hesselberg, senere selvstændig jord- og gårdejer i Birkerød, var ham hvad avlingen angik, meget behjælpelig, det var den samme mand, som, efter i 25 år at have levet i et bestandig godt forhold til Heise, kom til at tage megen del i at besørge hans begravelse, der udførtes på en meget smuk måde.

Efterhånden kom Heise ret vel ind i gårdens jorders dyrkelse, og han forbedrede endog kaldet meget i denne henseende.

Et par såkaldte holme, der forhen blot havde ligget til græsning, hvortil kvæget blev drevet gennem sumpig grund, fik han ved grøfter og vej-anlæg bragt under ploven, og havde, da han fandt det bekvæmst at forpagte dem bort til en nabomand, 50rgd årlig af dem, medens de kun havde kostet ham et par hundrede daler.«

For ikke at tale om haven:

»Sin store skønne have, som ved formandens (Prahl) store kærlighed til have- og plantagedyrkning var blevet omtrent fire gange så stor som en almindelig præstehave, holdt han meget af og holdt en egen have-mand til den og forbedrede og forskønnede den meget. Han tilbragte mangen time i den.«

I en tidsalder, der af gode grunde ikke fotograferede snart hvemsomhelst, er en god personbeskrivelse ikke at foragte. Heises udseende:

»Hvad Heises udvortes angår, var han af smal mager legemsbygning, snarere høj end lav.

Ansigtet noget magert, med stor fremtrædende næse, skarpe træk.

Alt nærmest svarende til det, man hyppigen har ment at høre den til, hvis temperament er det melankolske. I hans legemlige fremtræden var noget nobelt. I hans øjne et livligt sjæleudtryk.«

Endelig beskriver Sibbern meget personligt sig selv som gæst:

»Det være mig tilladt her endnu at dvæle ved erindringen af de mange glædelige dage, jeg i en række af de 25 år har tilbragt i Birkerød Præ-gård og i dens omegn, samt på enkelte fornøjelige ture jeg med Heise og hans familie gjorde til Frederiksborg, Helsingør, især det sidste sted.

Hvor ofte kom jeg ikke til Birkerød Præstegård, altid velkommen, ej sjældent såre velkommen, tør jeg nok sige, og findende mig et godt sted, ej blot i mange sommerdage, men og ofte midt om vinteren eller om foråret, medens sneen endnu lå.

Også for mit indre liv har jeg der haft mange gode fremmede dage.

I tidligere tider travede jeg ofte ind i min vens præstegård på fodture i det nordøstlige Sjælland, eller ved at gå over fra Lille Værløse, hvor jeg var i sommerferien.

Senere kom jeg mest til vogns, idet Heise sendte mig sin vogn imøde til Lyngby, hvorhen jeg kørte med omnibus.

Mangen ny ide er opstået for mig under enlige omvandringer i hans store havelund.

Slutbrevet i »Gabrielis breve til og fra hjemmet« kan jeg især nævne. Også er — for at jeg skal bruge et udtryk af malerkunstens sprog —

motivet til skildringen af præstegårdens have i disse breve... tagen fra trappen ned til Heises have...«

Den mand, som skrev så smukt og personligt om Heise, kendes nu kun af få, alligevel var han måske en af de ejendommeligste skikkelser i dansk filosofi. I sin alderdom var han kendt som en original universitetslærer. En kraftig, firskåren mand med en ofte skævtsiddende paryk og et par svære briller. Når varmen i auditoriet overvældede ham, kunne han under tilhørernes højlydte jubel afføre sig først sin kalot og siden parykken.

Hans forelæsninger kunne også være ejendommelige i deres form, uden egentlig indledning og nærmest som en samtale, han førte med sig selv. Alligevel stod der en vis respekt om ham og selv i hans høje alderdom — han forelæste endnu i 1868 — 83 år gammel — mærkedes spor af en anden Sibbern, således, som han havde været i sine yngre dage — fuld af originale, friske tanker, fremført i det smukkeste sprog og med evnen til at skabe en levende forbindelse til tilhørerne, med ærlighed og retsindighed i tankegang, en evne til at gribe tanker i flugten og omforme dem således, at studenterne fik forståelse af, hvad videnskabelig behandling af et stof betyder. Det er denne Sibbern, som Heise kendte, og som i *Gabrielis Breve* har givet nogle smukke indtryk af livet i Birkerød præstegård:

»Tirsdag eftermiddag.

Her er den gode skik — så har jeg også truffet det på herregårdene — at man om morgenen ikke drikker te med familien. Når man trækker rullegardinet op, så véd pigen, at jeg er oppe, og det er gerne et kvarters-tid efter, at hun har hentet mit skotøj. Så bringer hun en lille tepotte op til mig med te, og dertil det øvrige, og jeg skænker mig nu mit tevand selv. De varme den lille tepotte først med hedt vand, så hælde de i den af deres egen større. I almindelighed er de færdige ligesom jeg begynder.

Så gik det nu og imorges. Ved siden af det gæstekammer, som nu er mit, er et aflukke, hvor en del af præstens bøger er sat ind, de, han ej har plads til i sit studerekammer. Der fandt jeg da imorges, efter at jeg var til ende med at skrive til dig, blandt andre bøger en bog, af hvis dedication nogle ord bevægede sig meget i mig. Det var Otto Frederik Müllers skrift i kvart: *Efterretning og Erfaring om Svampe, især om Rørsvampens velmagende Pils*. Dedicationen er til grevinde Schulin (bogen er af 1763). Han siger, at hun først har lært ham at kende denne art spiselig rørsvamp. Så føjer han til: De har betaget mig frygt for dens skadelighed. De har ladet mig se og smage Herrens venlighed i den på mere end een måde.«

Bevæget af disse tanker begiver Sibbern sig ud på en morgentur, og han fortsætter:

»Den markvej jeg gik, løber fra Præstegårdens bagport lodret ned mod

et højt med hasler bevokset stengærde, der indeslutter en bøgeskov, som netop nu står på det herligste — hist og her en eg i sit første lysegrønne. Lige for enden af markvejen indbyder en stente til at gå ind i skovens kølige friske mørke, men markvejen drejer sig til højre og løber langs med skovens stengærde på hvilket dog haslerne ej står så tætte, at man jo alt imellem kan få set ind i. Jeg kan stige ned i — thi skoven bakker sig nedad — skovgrundens omkringstrøede grønne lysepletter. Medens man således har skoven på sin venstre side, så tæt ved sig, at dens grene hænger ud over vejen og beskytter den — thi man har skoven mod syd — har man til højre side den frie mark og bag den landsbyens venligheder. Jeg holder så meget af denne vej, at jeg gerne går den til enden af skoven, hvor dennes stengærde drejer sig bort og forlader markvejen...

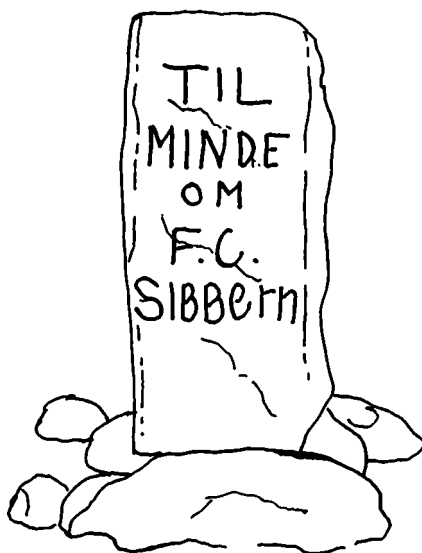
Efter at have tilbragt dagen i præstegården samledes familien ved aftenen og de går alle ud i haven.

Klokken blev imidlertid 9. Solen var gået ned... Månen var nærved fuldmåne, i havens mørke partier kastede den allerede stærke skygger. I nordvest var himmelen blank og skinnende. Vi gik flere gange haven rundt. Da vi første gang kom fra siden hen mod havedøren med dens to stentrin, overraskede det mig, hvor meget haven havde vundet ved den omdannelse. Før havde man, når man trådte ud af havedøren, en nøddehang både til højre og til venstre. Den til højre er nu ryddet rent bort, derved er blikket bleven frit hen over en køkkenhave og hen over et højt, men kun med jordbærbede belagt dige, så kalde de det her, vi ville sige grøft, man ser nu en del af landsbyen, til højre ligger nogle huse på en bakke, til venstre ser man hen over tagene af en stor del af byen, som ligger lavere, nogle hvide vægge ses alt imellem med døre og vinduer. Alt lå dejligt i månelyst, mod dagskæret i nordvest holdt præstegården af for os, så at det ikke kunne hindre os i at få den fulde virkning af månens skin på tage, vægge og trætoppe. Kirken ligger på den anden side af præstegården.

Vi gik rundt en gang endnu. Et lille parti i det ene hjørne af haven har et skovligt udseende. Da vi gik derigennem anden gang, kom Frilinde (Heises datter) medens hun fornøjede sig over at se den ene blege stjerne komme frem efter den anden, til at træde i en pøs, hvorover hun lo hjerteligt, især fordi det havde givet et klask, idet hun trådte til, og i det samme et par småfugle var blevne vakte og havde ladet en kvinden høre. Moderen lod hende dog løbe ind og skifte fodtøj, da hun var blevet våd over skoen.

»Der kunne vi nu«, sagde præsten, »tale om at være kloge på himlen og dårer på jorden som hin lærde, der medens han gik og så efter stjernerne, faldt i en grøft.«

I præstegårdslunden står endnu, kun kendt af få, en mindesten over Sibbern. Dens oprindelse er vist ukendt, måske stammer den fra Heises tid. Den bør pietetsfuldt bevares.

Litteratur

- Achen, Sven Tito: Symboler omkring os. Gad. 1975.
- Becker: Samling til Danmarks Historie under Frederik III. 1857 (om Tuxen).
- Bertelsen, H.: Danske Grammatikere III. 1919 (om Gerner).
- Birkebladet: Meddelelser fra Birkerød Kostskolens Samfund. Nr. 31, 1930 s. 4-6 (Holger Begtrup: Henrik Gerner. 1629 — 9. December — 1929. En tale).
- Birkerød Kirkes kalkmalerier, En gennemgang af. Ved Ole Reiter og Morten Bjørn 1977. (Fotokopi i Birkerød Biblioteks lokalsamling).
- Birkerød egnshistoriske Studiekлуб og Birkerød Turistforening: Birkerød som det var og er. 1977.
- Birkerød Lokalhistoriske Forening: Træk af Birkerød sogns historie. 1979.
- Birkerød mellem Sjælsø og Furesø. Gad. 1968 (Axel Bolvig: Birkerød kirke).
- Broby-Johansen, R.: Kunstordbog. Gyldendals Tranebøger.
- Christensen, C.: Hørsholms Historie fra 1305 til 1875. Jespersen. 1879. (Om Tuxen).
- Dahl, B., og J. Røssel: Henrik Thomesøn Gerner. En nordsjællandsk modstandsmand. Agros. 1965.
- Dahlby, Frithiof: Symboler og tegn i den kristne kunst. Clausen bøger. 1979.
- Danmark. 1942-43. 3. Aarg. s. 754-59. Ill. (Ejnar Thomsen: Henrik Gerner).
- Danmarks Kirker. Danmarks Nationalmuseum. 1964. Bd. 2,2 s. 918-969: Birkerød Kirke.
- Danske Magasin. 5. Rk. V. 1904. (Om Tuxen).
- De danske kirker. Red. af Erik Horskjær. 1970. Bd. 3 s. 76-80: Birkerød Kirke.
- Det nye testamente. Det danske bibelselskab. Haase. 1968.
- Fra Frederiksborg Amt. Aarbog udg. af Frederiksborg Amts Historiske Samfund. 1907. (Om Gerner og Tuxen). 1913, 1927. (Om Tuxen).
- Gerner, Henrick Thomæson: Hesiodi Dage eller Rijmstock. Ved Hans Ellekilde. Ill. Kbh., 1942.
- Giessing, Christoffer: Nye Samling af danske og norsk- og islandske Jubel — lærere med hosføyede Slægt — Register og Stam — tavler. 1779 -86. (Om Gerner).
- Grandjean, Poul Bredbo: Det danske Rigsvåben. Schultz. 1926.

- Horn, Fr. Winkel: En litterærhistorisk Studie. 1878. (Om Gerner).
 Juleroser 1929. 5 upag. sider, ill. (Theodor Møller: Henrik Gerner).
- Kau, Hans: Birkerød-Præsten Henrich Thomæsøn Gerner. Et Minde-
 skrift i Anledning af Halvtrediehundredaaret for Svenskekrigen. Por-
 træet. Vejle 1909.
- Kingo, Thomas: Aandelige Siunge-Koor. Med indledning af J. Oscar An-
 dersen. 1931. (Om Gerner).
- Kirkehistoriske Samlinger. 4 Rk. II. 1891-93 s. 332-40. (Theodor Møller:
 Meddelelser fra Birkerød Præstearkiv.)
- Kirkehistoriske Samlinger. 4. Rk. III 1893-95. (Om Gerner.)
- Kirkehistoriske Samlinger. 5. Rk. II. 1903-05 s. 144-60. (Theodor Møller:
 Henrik Gerners Afskedstale.)
- Kirkehistoriske Samlinger. 6. Rk. III. (Om Tuxen.)
- Kirkehistoriske Studier II 8. Gad 1960 (Knud Banning: Forsamlinger og
 Mormoner).
- Melbye, Svend: Birkerød Kirke. 1963. Ill.
- Melchior, H.B.: Historiske Efterretninger om den frie adelige Skole på
 Herlufholm. 1822. (Om Gerner).
- Munksgaards Antik Leksikon. Munksgaard. 1964.
- Naturparken mellem Farum og Slangerup. Gad. 1967. (Vilhelm la Cour:
 Strejftog gennem middelalderens historie. Kirkerne).
- Politikens Danmarkshistorie. Politikens forlag.
- Pontoppidan, Erik: Marmora Danica II. 1741. (Om Gerner).
- Pontoppidan, Erik: Annales Ecclesiae Danicae IV. 1752. (Om Gerner).
- Protocol over Sogneforstanderskabets Forhandlinger for Birkerød Sog-
 nedistrict fra 1841-1863. Udg. af Birkerød egshistoriske Studiekлуб
 1970.
- Paaskealtertavlen i Birkerød. Kronik af J. Nybo Rasmussen i Frederiks-
 borg Amts Avis 10/4 1966.
- Rasmussen, Holger: Landsbyliv. Gyldendal. 1963.
- Ratlau, V.J. v. Holstein: Deliciarum Manipulus Danicarum. 1914. (Om
 Gerner).
- Rohmann, J.L.: Skildringer af den danske Historie i forskjellige Tids-
 rum. 1844. (Om Tuxen).
- Rosted, H.C.: Fra fæstebonde til selvejer. Hørsholm distrikts økonomi-
 ske selskab. 1961.
- Rørdam, H.F.: De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns
 Forsvar mod Carl Gustav. 1855. (Om Gerner).
- Røssel, Johan: Det gamle Birkerød. Hillerød, 1967.
- Saxtorph, Niels M.: Jeg ser på kalkmalerier. 1970. s. 71-75: Birkerød Kir-
 ke.
- Seeger, Valdemar: Birkerød Kirke. Udgivet af kirkeejeren, Birkerød Sog-
 neråd. 1925. Ill.
- Severinsen, P.: Viborg Domkirke. 1932. (Om Gerner).
- Skalk, Tidsskriftet. Udg. 6 g. årl. Ill. Historisk/arkæologisk tidsskr. Div.
 nr.

- Stauffer, Ethelbert: Jesus, Hans liv og samtid i historisk belysning. Jespersen og Pio. 1961.
- Sterm ,S.: Topographie over Frederiksborg Amt. Kjøbenhavn 1837. Telegraphen III. 1823-24 s. 731-38. (N.H.S. Bloch: Udtog af Birkerød Kirkebog fra 1658).
- Thura, Laurits: Hans Rostgaards Liv og Levned. 1726.
- Thyras Vold XXIII. 1942 s. 1-6. III. (Hans Ellekilde: Henrik Gerner og Sønderjylland).
- Trap, J.P.: Danmark. 5. udg. 1953. Frederiksborg Amt III s. 135-36: Birkerød Kirke.
- Troels- Lund : Dagligt Liv i Norden 1-7. Gyldendal. 1969.
- Tuxen, A.P.: Slægten Tuxen.
- Vi og vor Fortid. Udg. af Historikergruppen med støtte af Undervisningsministeriet. Schultz. Bl. a. 1940 (Kjeld Winding: Danmark for 100 Aar siden og nu) og 1943 (Gunnar Olsen: De danske Købstæder gennem Tiderne).

Litteraturlisten er udarbejdet bl.a. på grundlag af oplysninger fra Birkerød Bibliotek.

Efterskrift

Billedet viser granitdøbefonden i Vemmelev Kirke på Sjælland. En romansk døbefont af samme type har måske stået i Birkerød Kirke på soklen, der i dag ligger kløvet i præstegårdshaven. Det er et rimeligt gæt, at forgængerer til egefonten i tårnrummet har set sådan ud. Vita brevis, ars longa, livet er kort, kunsten lang, men selv kirkekunsten er ikke længere end mennesket vil. Vi kunne i dag have en 700-årig døbefont i kirken, vi kunne have en 250-årig præstegård og en præstegårdslænge, der var bygget under Christian Firtal. Og vores 500-årige påskealtertavle var nær gået til i glemsel og vglulfugt, sat på pulterkammeret af ideologisk småtskårenhed. I dag er der heldigvis bedre forståelse for de historiske værdier, som er en del af vores miljø. Med denne bog, som er blevet til i opdagelsesglæde og kærlighed til vort sogns ældste samlingspunkt, har det været tanken at vække yderligere interesse for byen vi lever i og for dens fortid, ikke mindst hos skolernes lærere og elever. Samfundsorientering bør begynde med fortiden, og fortiden begynder hver dag.